OCTAVIAN GOGA

DISCURSURI

TIPARUL „CARTEA ROMÂNEASCĂ" S. A., BUCUREŞTI

DISCURSURI

O C T A V I A N   G O G A

DISCURSURI

TIPARUL „CARTEA ROMÂNEASCĂ" S. A., BUCUREŞTI

„Mă uit în conștiința mea: Am privirea slobodă. Întreg patrimoniul neamului îl văd înainte, — Ardealul, Vechiul Regat, Bucovina, Basarabia... Întreagă clădirea măreață a unității noastre naționale — subt temeliile ei sunt zidite și visurile mele de demult".

Octavian Goga.

FRAGMENTE AUTOBIOGRAFICE

Urmărind un scop ştiinţific, Institutul acesta de cercetări a crezut că trebue să facă apel la mai mulţi scriitori, pentru a aduna material menit să documenteze şi să explice procesul lor de creaţiune artistică. Mă siliţi deci să mă opresc o clipă în vieaţa mea extrem de sbuciumată, ca să privesc înapoi şi să vă înfăţişez intimitatea resorturilor mele sufleteşti, să fac — cum s'ar zice — *o confesiune de atelier*. Îmi dau seama că lucrul nu e tocmai uşor, mai ales când această spovedanie nu vine ca un act îndelung chibzuit, ci ca un răspuns la anumite întrebări pe care le-a formulat judecata Dv.

Voiu vorbi deci cu toată spontaneitatea şi sinceritatea, destăinuindu-mă şi arătând *care au fost curentele de gândire şi de simţire care m'au călăuzit în vieaţă. Voiu încerca să ridic perdeaua de peste un colţ de laborator literar şi să-l desvăluiu în faţa Dumneavoastră.*

Este vorba de un fel de metodică explorare intelectuală din partea Dv., care, făcută după anumite norme ştiinţifice, se crede datoare ca, luminând în sufletul unui scriitor, să-l urmărească în toate ascunzişurile lui, să-l pună în lumină în faţa acelora dintre contemporani şi urmaşi care vor voi să-l vadă.

Voiu face deci în spiritul acesta un succint curs de anatomie sufletească.

Cea dintâi întrebare este următoarea: care sunt experienţele şi impresiile din copilărie, care s'au întipărit mai adânc şi s'au reflectat apoi în scrisul meu?

Mărturisiri, cu ocazia deschiderii Institutului de istoria literaturii române moderne şi folclor la Universitatea din Bucureşti, în Decemvrie 1933.

Înainte cu cincizeci de ani şi câteva luni (foarte multă vreme...) m'am născut într'un sat care se chiamă Răşinari, la poalele munţilor Carpaţi şi la 12 km. de Sibiu, un sat frumos, o comună care n'a făcut parte din iobăgia din trecut, fiindcă era ceea ce se chema subt stăpânirea ungurească *„fundus regius"* şi, cum se spunea în româneşte, în vechile noastre scrisori, în zapise, *„slobod crăiesc sat"*.

Această comună reprezintă o puritate de rasă, absolută; 6000 de locuitori, 6000 de suflete arătau statisticile ungureşti în această comună şi care erau cu toţii Români. Jandarmii unguri erau singurii străini care se găseau în Răşinari, unde mulţi dintre ei sfârşeau prin a lepăda haina de paznici ai ordinii, ca să se însoare acolo şi să devină Români.

Erau deci desnaţionalizaţi de mediul absorbant.

În această atmosferă m'am născut, la poale de munte, unde în mod organic am avut totdeauna tendinţa să mă urc pe creste şi de-acolo, din vârful Cindrelului, să văd cele două aspecte ale aceluiaşi popor; soarta a vrut deci să iau dela început contact cu realitatea, găsindu-mă pe coloana vertebrală a românismului.

Cred într'un determinism geografic, care îndrumează toată mentalitatea noastră şi, fireşte, întreaga structură sufletească şi intelectuală.

Dacă m'aş fi născut la periferia etnică a neamului, acolo unde apăsarea unei culturi străine s'ar fi resimţit în mediul în care mă mişcam, de sigur că acest stigmat m'ar persecuta în cursul vremii, necontenit.

M'am născut însă la graniţă. Am ştiut deci, din primul moment al vieţii mele, că există graniţe; am ştiut ce înseamnează existenţa graniţei: un piron înfipt în carnea unui popor.

Părinţii mei sunt intelectuali, ceea ce se chema intelectualitatea ardeleană din acele vremuri. Cultura se făcea la adăpostul bisericii, fiindcă profesiunile pe care le acorda statul erau numai pentru străini şi Unguri. Tatăl meu era preot la această biserică, ce îşi avea daniile ei de munţi, cum spun hrisoavele, care se păstrează acolo, dela Matei Basarab. Dacă aş face o disecare a stării mele sufleteşti, ar trebui să mă întreb care e cauza acelei dualităţi, care, ca o fatalitate, m'a urmărit în vieaţă? Literatura

de o parte şi de alta chemarea către trebile publice; pe de o parte, abstracţiunea, pe de altă parte, jocul realităţilor?

Eu cred că şi aici aş găsi un fel de deslegare în sens atavic.

În ce priveşte părinţii mei, mama era, după naştere şi de felul ei, dela munte; tata era de pe câmpie. Vedeţi deci o îmbinare sufletească: muntele reprezintă prin psihologia lui mai mult contactul cu realitatea, mai mult tendinţa de a intra în afunzimi, mai mult acţiunea, câtă vreme câmpia reprezintă orizontul larg, tendinţa de nostalgie, de povestire. Aceste două elemente s'au transmis în sufletul meu şi subt povara lor se menţine această sbuciumare paralelă, care se traduce în cele două îndeletniciri ale vieţii mele: literatură şi politică.

Sunt întrebat dacă dintre figurile Ardealului evocate în poezia mea sunt unele care s'au întipărit din copilărie? Desigur că da!

Eu am trăit până la vârsta de 9 ani la sat; am trăit însă nefiind ţăran, ci ca un înregistrator conştient al satului.

Am privit satul şi l-am despicat programatic, dându-mi seama că el e cel mai mare rezervor de energie naţională; am crezut dela început, prin transmisiunea strămoşilor şi părinţilor mei, în ideea de rasă; am crezut deci în sat, fiindcă satul era sinteza care reprezinta înaintea mea marele tot: *neamul*.

Am cutreerat satul cu ochii deschişi, conştient că fac o analiză permanentă şi că fiecare clipă de contact al meu cu ţărănimea e o clipă de studiu, de interpretare, de disecare a acelui izvor de energie, care se confundă, în judecata mea, cu însuşi rostul existenţei noastre. Am crezut în sat şi am căutat în sufletul poporului nostru; şi vă spun sincer, că, în acest microcosm, am descoperit oglindindu-se o vieaţă sufletească foarte bogată.

Dacă s'ar gândi cineva să-şi ia asupra lui sarcina ca să caute la sat toate figurile pe care le-au eternizat marile literaturi, le-ar găsi de sigur, într'o formă rudimentară, dar le-ar găsi acolo. Există la ţară şi Hamlet şi Tartuffe; există Avarul lui Molière; există Othello; toate figurile complicate şi toate marile pasiuni clocotesc jos în adâncime. Nu e nevoie de un plastron, ca să simţi un suflet bătând şi instincte foarte puternice manifestându-se. Eu am urmărit toate figurile satului şi am luat legătura mea sufletească cu ele; mi-am dat seama că osatura poporului

e la ţară şi că, dacă vrem să credem într'o logică viitoare a evenimentelor, care să ne salveze, trebue să credem în ţăran şi în sat. Deci eu, din fragedă copilărie, am urmărit satul, cu toate figurile lui. Am avut contact cu toate frământările anonime, cu toate bucuriile, începând dela botez şi până la coborîrea în pământ. Participând însă la această vieaţă a satului continuu, am rămas oarecum deasupra mulţimii, un observator al ei, înregistrator conştient al tuturor evenimentelor dimprejurul meu. Mă duceam la horă — mai puţin la horă — mă duceam mai mult la şezători, dar aceasta nu la Răşinari, ci într'o comună depe Târnave, de unde era tatăl meu, unde aveam o moşioară, şi mă lăsam furat de atmosfera de nostalgie, de lene, de căldură a sufletului, care se respira acolo în nopţile de vară.

Fiindcă eu mă întorceam dela şcoală la ţară numai vara — eram la şcoala ungurească dela Sibiu, unde am mers când aveam 9 ani, după ce terminasem şcoala primară din Răşinari, şi din care am ieşit fără să ştiu o vorbă ungureşte — la ţară, vara, mă apropiam de popor, treceam în mijlocul ţăranilor, făceam să se înlăture acel sentiment de diferenţiere socială, care perzista în primele clipe, şi urmăream zi cu zi, ceas cu ceas, tot ce era frământare sufletească în jurul meu. În serile de vară, când se ţineau şezătorile pe prispă, eram şi eu chemat la ele şi asistam, de sigur robit şi de farmecul cântecului, dar şi de conştiinţa că trebue să-mi îmbogăţesc capitalul meu de folclor românesc; sunt amintiri simpatice şi stăruiu cu drag asupra lor.

Când mă duceam între ţărani, pentru primul moment se făcea linişte între ei; era acea mişcare de jenă a săteanului, care nu-şi traduce imediat sentimentele în faţa noului venit; dar peste câteva minute, legătura sufletească cu ei fiind luată, începea acel fluid să circule între noi, începeau cântecele şi eu mă întorceam dela aceste întreprinderi, încărcat de muzică şi povestiri, venind dela aceste incursiuni cinegetice cu prada mea, care de sigur că era substratul sufletesc al operelor mele. Pe urmă începea în sufletul meu elaborarea aceea chinuitoare a cuvintelor, care trebue să-şi dea întâlnirea în creierul unui om, când două noţiuni se întâlnesc şi se îmbrăţişează pentru a nu se mai despărţi niciodată. Dacă aş căuta să hotărăsc printr'un fel de analiză, uitându-mă foarte adânc în mine, de unde purced legăturile mele indestructibile cu vieaţa populară, aş ajunge până acolo, la acele

clipe ale serilor de vară, când, împreună cu părinţii mei, acel preot dela ţară, cu mama mea, şi cu fraţii mei, toată familia, ne cufundam în marele suflet al ţăranului nostru.

În acea vreme, în Ardeal, era o vieaţă foarte sbuciumată; erau adică luptele pe care le duceam, luptele politice de afirmare naţională, împotriva apăsării ungureşti; pe la anul 90, s'a ridicat la apogeu tendinţa de distrucţie a guvernului dela Budapesta, adresată poporului român din Transilvania. Ideea imperialismului unguresc, care s'a profesat, pe la sfârşitul veacului al 19-lea, de către guvernele din Budapesta, a produs o formidabilă reacţiune moleculară în sufletul românismului din Ardeal, la care, în mod natural, participam.

Subt aceste împrejurări, am început să scriu foarte curând, mi se pare la 9—10 ani. Şi pentrucă în educaţia pe care mi-o făceam acasă, până la această vârstă de 9 ani, eram îndrumat de părinţii mei, în special de mama, care era o intelectuală, trebue să ştiţi atmosfera în care am trăit atunci.

M'am născut într'o vreme când principiul naţional domina toate fluctuaţiile sufletului românesc.

În istoria Europei, au fost mai multe curente, care, în cursul vremii, în mod stăruitor, au influenţat sensibilitatea popoarelor. A fost de exemplu Reformaţiunea : 100 sau 200 de ani,continentul, prin toţi porii lui, a resimţit necesitatea preocupărilor sufleteşti religioase. Veacul al 19-lea, e veacul principiului de naţionalitate. În veacul al 19-lea, s'a lansat ideea identificării graniţelor etnice cu graniţele politice; în veacul al 19-lea, s'a elaborat unitatea popoarelor.

De sigur, mai întârziaţi decât alţii, din cauza aşezării noastre geografice, aceste idei din cursul veacului al 19-lea au fost în mod postum resimţite în conştiinţa noastră şi trecute în instinctul nostru popular. Toţi cărturarii, toţi scriitorii noştri, toţi au perpetuat generaţii întregi acest vis, dela unul la altul, şi eu nu mă găsesc decât ca o verigă într'un lanţ de evoluţie : *nu sunt decât continuatorul normal al simţirii generale, pe care, în mod firesc, am dus-o şi eu cu un pas mai departe.*

M'am născut deci într'o vreme când protestele de rasă erau pe buzele tuturor şi când acest sentiment era atât de puternic, încât umbrea pe toate celelalte.

Era atmosfera celei mai sălbatice persecuţii a Românilor din Transilvania; era o opresiune, pe care o ştim cu toţii, ramificându-se până în cele mai mici îndeletniciri ale vieţii dela ţară. De sigur că ea trezea protestarea şi eu m'am născut în această protestare, m'am născut cu pumnii strânşi, sufletul meu s'a organizat din primul moment pentru protestare, pentru revoltă, cel mai puternic sentiment care m'a călăuzit în vieaţă şi din care a derivat şi formula mea literară.

Revolta era aşa de puternică, încât, punându-mi acum întrebarea, în mod postum, dacă cu această structură de nervi şi de suflet m'aş fi născut în altă ţară, dacă dispoziţiile mele de înregistrare ale sufletului erau cele native, atunci trebuia să-mi caut în orice culcuş social o seamă de desmoşteniţi, să mă apropiu de ei.

Astfel, primele mele poezii au fost cu caracter social, nu erotic. Mai mult, aş putea să vă spun că poezia erotică mi se părea un act personal, un act care mă privea numai pe mine şi un sentiment de quasi-decenţă literară mă oprea ca de poeziile mele erotice să ia cunoştinţă şi alţii.

Vocaţia mea literară?

E o boală de familie: străbunicul meu, care a murit la 1812 şi care se chema *preacucernicul protopop Sava* dela Răşinari, a fost un cărturar şi a lăsat în casa lui foarte multe scrieri, unele ticluite de el, cele mai multe copiate: vreo 30 de cărţi în manuscris, care se găsesc unele în muzeul dela Petersburg; altele înmânate lui Weygand, la Lipsca, împrumutate de tatăl meu, ca să nu le mai primească înapoi; pe altele, d-l Iorga le-a trecut la Academia Română, unde se găseşte o foarte frumoasă copie după *Învăţăturile lui Neagoe Basarab*; şi numai una din aceste 30 de cărţi mai e la mine. Vasăzică boală veche.

Pe urma preacucernicului protopop Sava, a venit un alt preacucernic protopop, tatăl mamei mele, care şi dânsul era cărturar şi care, în acel timp, a fost profesor de muzică la seminarul din Sibiu.

Prietenul lui Cipariu, el l-a scăpat la 1848, când au fugit de Unguri, fără ca prin aceasta să-şi ia vreo răspundere asupra lui, în legătură cu sistemul ciparian de a scrie. Şi dânsul, protopopul acesta, a trăit 3 ani la Râmnicul-Vâlcea, fiind proto-

pop pe vremea revoluţiei din 1848, stând la un boier din Glogoveni, de unde s'a întors acasă încărcat de amintiri, plin de cântece şi de toate acele impulsuri, pe urma cărora nepotul sau strănepotul lui a venit să constate o indisolubilă legătură între cele două versante ale Carpaţilor. Mama mea a dus mai departe această boală de familie, fiindcă şi dânsa a scris, chiar şi poezii, înainte cu 40—50 de ani, pe care le-a publicat în revista *Familia* dela Oradea Mare, unde se scria în vremurile acelea.

În orice caz, am avut o educaţie mai mult germană decât franceză, încât din toată copilăria, îmi aduc aminte că am avut mereu subt ochi baladele lui Uhland.

Ca o notă de curiozitate, pot să vă spun că Eminescu, în peregrinările lui continue prin Ardeal, acest suflet chinuit care şi-a dat seama nu numai că e vorba de a forma o unitate literară şi sufletească, dar, pentru a constata aceasta, a simţit nevoia s'o verifice la faţa locului, Eminescu a stat 2 zile la Răşinari, în casa acestui protopop, care, aflându-l prin anul 1868, într'o situaţie oarecum de lipsă de miljoace, i-a făcut rost de ce-i trebuia şi pe urmă l-a trecut înapoi în ţară, neavând paşaport, prin Vama Cucului.

Despre acest episod din vieaţa lui Eminescu, vorbeşte Nicolae Densusianu, în scrisoarea publicată în *Anuarul Societăţii pentru crearea unui fond de teatru român pe anii 1899—1900.*

Unde am publicat, în ce împrejurări, ce răsunet au deşteptat şi ce temă au avut primele mele poezii?

Am început să public pe la 14 ani. Îmi aduc aminte, cea dintâi poezie s'a tipărit la *Revista Ilustrată*, care apărea la Gherla, subt conducerea şi îndrumarea unui literat amator folclorist, I. Pop Reteganul, şi care la poşta redacţiei, ca răspuns la pseudonimul sub care trimiteam poezia să mi-o publice, rostea o profeţie măgulitoare : ziua bună se cunoaşte de dimineaţă.

Am publicat mai târziu la o revistă din Sibiu, care se chema *Tribuna Literară*, şi apărea acolo, ca o anexă la cunoscuta *Tribuna*, fondată de Slavici, în acel timp eu fiind la Sibiu, elev la liceul unguresc. Dela 9 ani, am trecut la acest liceu, neştiind niciun cuvânt unguresc, şi a trebuit să învăţ această limbă care, după cum ştiţi, n'are nicio legătură cu limba noastră. Curând, pe măsură ce primeam noţiunile de cultură străină, mi-am dat

seama că trebue să instrumentez un proces de eliminare conştientă, pentru ca această cultură, pe care o primeam, să nu mă facă un fel de ienicer al civilizaţiei ungureşti. Trebuia să bag de seamă ca această instrucţie zilnică să fie de esenţă pur cerebrală, fără să atingă resorturile intime ale sufletului şi fără să lase urme în conştiinţa mea naţională.

Am publicat deci în aceste reviste.

Pe urmă am trecut la *Familia*, dela Oradea Mare, unde se găseau bătrâni scriitori, din punct de vedere literar, întârziate figuri anacronice, care pe vremurile acelea făureau Traianide şi epopei cu Decebal.

În fruntea acestei reviste era venerabilul Iosif Vulcan, membru al Academiei, care avea meritul de a fi luat contact cu oamenii din Vechiul Regat, de a fi deschis astfel graniţele literare. Am scris acolo preţ ca de un volum de poezii, dacă s'ar aduna, dar aş interzice, fireşte, astăzi publicarea lor. Toate sunt răsleţite prin aceste reviste din Transilvania şi sunt încercări tinereşti, răsărite pe urma vegetaţiei eminesciene.

Atmosfera literară din Ardeal, acum vreo 30 de ani, era o atmosferă foarte primitivă. Literatura venea din Vechiul Regat. Dintre autorii ardeleni, era singur Coşbuc, care, cu un talent strălucit, era pentru mine un permanent subiect de curiozitate literară; marele talent epic, cascadele de lumină care se desprind din poezia lui Coşbuc, m'au atras întotdeauna, însă configuraţia lui idilică n'a avut accente de înrudire cu sufletul meu.

Eu am văzut în ţăran un om chinuit al pământului; n'am putut să-l văd în acea atmosferă în care l-a văzut Alecsandri în pastelele sale şi nici n'am putut să-l văd încadrat în acea lumină şi veselie a lui Coşbuc.

Şi atunci, mă interesa de aproape factura literară a operei literare integrale a lui Coşbuc, însă aceasta nu poate constitui un punct de influenţă literară.

Adevărata influenţă, covârşitoarea influenţă o exercita Eminescu, de sigur cu marea lui instrumentare artistică şi cu acea morbidezza care se degaja din toată vraja poeziei lui.

Citeam însă foarte multă literatură străină; am citit traduceri germane şi ştiţi că traducerile lor sunt foarte bune.

Pe urmă, au venit traducerile ungureşti.

Ungurii au tradus operele clasice şi operele mari din străinătate. Ca să vă faceţi o idee, vă spun numai că Shakespeare e într'a 4-a traducere completă, în ungureşte.

Deşi am citit de toate, totuşi nu pot spune că m'am influenţat de-a-binele, adică, nu mi-a pricinuit o criză de conştiinţă sufletească, niciuna din aceste cărţi germane.

O singură carte e care m'a sguduit: *Raskolnikoff*. Atmosfera de mesianism, scormonirea durerilor, tendinţa aceea de mister care planează peste capul chinuitului scriitor rus, în *Raskolnikoff*, şi-au înfipt ghiarele în sufletul meu, din primul moment şi mi-au dat o adevărată sguduire de nervi, care m'a ţinut aproape un an de zile. M'am pomenit, m'a dus într'o adevărată criză de conştiinţă şi care m'a făcut să trec printr'o revizuire a problemelor morale şi să-mi schimb cu totul concepţia de vieaţă.

Pentru întâia oară, am văzut suferinţele chinuitoare apărând în faţa mea şi încleştându-mi sufletul, trezindu-mi idei, care sunt dator să vi le împărtăşesc şi D-voastră.

Aşa de mult m'a influenţat Dostoiewski, prin această carte, încât, şi subt influenţa lui J. J. Rousseau, am început să-mi elaborez, la vârsta de 20 de ani, o întreagă teorie de ordin moral.

Mi-am zis: civilizaţia e putredă, e bolnavă. Înţelegeţi mai bine protestarea care mă stăpânea, când vă daţi seama că această civilizaţie, cu care luam contact, era agresivă la adresa mea, era vinovată, fiindcă tindea să mă desfiinţeze. Şi atunci civilizaţia fiind vinovată, datoria mea era să mă desfac de ea; şi am făcut o întreagă teorie, asupra căreia nu mai stăruesc acum, de reţărănire.

Îmi ziceam: să mă întorc la sat şi să refac în mine procesul prin care au trecut strămoşii mei, de care mă desfăcusem.

Îmi aduc aminte că, subt impresia acelor frământări, îmi combinasem planul să mă întorc la ţară, să mă desfac de toate atributele văzute şi nevăzute ale civilizaţiei, să mă duc acolo în mijlocul ţăranilor, să-mi iau o fată dela horă, să mă însor cu ea şi să-mi zic: eu sunt Ion Botezătorul. Din această cununie, care s'ar face între un intelectual scârbit de aceste aspecte sale civilizaţiei vinovate şi între o fată, care reprezintă principiul sănătăţii populare, îmi ziceam, va trebui să iasă Mesia.

Apoi îmi făcusem şi un plan literar în acest sens şi mai există undeva, prin hârtiile mele, însemnările unei cărţi care nu s'a scris şi care avea titlul: Ion Botezătorul.

Ne găseam atunci, la Budapesta, câţiva băeţi de 20—23 de ani şi simţeam penibila singurătate morală, în care ne sbăteam în acel oraş. Eram cam 300 de studenţi români acolo, pe malul Dunării, condamnaţi prin practicile de desnaţionalizare ale statului, din care făceam parte, să devenim nişte ieniceri ai culturii străine, ca pe urmă tot noi să asuprim poporul de unde am plecat.

Intenţiile acestea s'au întors însă împotriva celor care le-au conceput. Ar trebui să fie cineva romancier, ca să reînvie zilele de atunci, acea epocă, şi să redea pentru posteritate această grozavă frământare sufletească, în care trăiam noi, tineretul din Transilvania, în acele vremuri.

Când s'ar reda această frământare, s'ar înţelege sensul lucrurilor şi puterea noastră de protestare, dar şi slăbiciunile şi chiar stigmatele acestei generaţii, din care fac şi eu parte şi care, în mod fatal, a trebuit să se resimtă de urmele unei culturi străine.

Adunaţi acolo, la un moment dat, ne-am gândit că trebue să facem o revistă a noastră, a eminescienilor de atunci, dela Budapesta.

Crezul nostru literar se vede din însuşi titlul revistei: *Luceafărul.*

Acest titlu l-am găsit noi mai potrivit şi înrudit cu starea noastră sufletească şi cu conştiinţa noastră literară din acele vremuri. Am făcut mai târziu şi o tipografie; şi era de sigur interesant să vezi în acest oraş, în această capitală, adunate mănunchiuri de 10—15 băieţi, care, în subsolul unei case ungureşti, singularizaţi sufleteşte şi diferenţiaţi de ceea ce era în jurul lor, întocmai ca dinamitarzii, pe subt pământ, lucrau la prăbuşirea imperiului austro-ungar.

Pot spune că am reuşit.

Dacă era o influenţă literară cu care să fim într'o înrudire permanentă, nu putea să fie decât aceea a literaturii din Vechiul Regat. Noi înregistram tot ce se producea în Vechiul Regat.

Nu trecusem niciodată granița în spre Predeal, dar eram într'o permanentă înrudire cu Țara, prin aceste tipărituri, care mențineau fluidul sufletesc între cele două provincii, peste alcătuirile omenești, vremelnice.

Noi înregistram orice carte care apărea în Vechiul Regat; o carte care apărea pe acele vremuri, era pentru noi mai mult decât un act literar: lua proporțiile unui mare act politic. O nuvelă de Delavrancea și câteva pagini din Vlahuță, erau adevărate acte politice, care întăreau capacitatea noastră de rezistență națională.

În asemenea împrejurări, a apărut volumul meu de versuri dela 1906. Care era crezul meu literar la această epocă?

Eu, grație structurii mele sufletești, am crezut întotdeauna că scriitorul trebue să fie un luptător, un deschizător de drumuri, un mare pedagog al neamului din care face parte, un om care filtrează durerile poporului prin sufletul lui și se transformă într'o trâmbiță de alarmă.

Am văzut în scriitor un element dinamic, un răscolitor de mase, un revoltat, un pricinuitor de rebeliuni.

Am văzut în scriitor un semănător de credințe și un semănător de biruință.

O asemenea atmosferă, în care trăiam eu, nu putea să producă o altă conștiință literară decât aceasta. Mi se pare că, în asemenea circumstanțe, frământările de ordin pur individual trebue să fie puse la o parte; că, în vaierul celor mulți și în această mișcare mare a maselor, sufletul tău trebue să fie frământat, trebue să fie un bucium care, pe vârfuri de munți, seamănă revolta din culme în culme, din pisc în pisc. Iată care a fost crezul meu literar din acele vremuri.

Vă puteți închipui cum, cu asemenea credințe, literatura mea nu putea fi expresia unui egoism și de aceea, în primul meu volum de versuri, nu există decât poezii larg sociale și, în mod timid, la urmă, una sau două poezii erotice. Îmi aduc aminte cum bătrânul Maiorescu, care m'a primit cu foarte multă bunăvoință, el, care era un mare înțelegător al literaturii și al sufletului, a rămas impresionat de această lipsă a elementului erotic și, la un moment dat, într'o scrisoare pe care mi-a scris-o, mă întreba: „*ei bine, dar unde e Venus Anadyomene*?"

Eu i-am făcut răspunsul şi i-am dat lămuririle ce credeam, arătându-i cu sfială că acest element, în paginile unui pedagog chinuit al poporului, cum mă gândeam eu că trebue să fie un scriitor, acest element de ordin pur subiectiv ar fi oarecum deplasat. Am fost înţeles.

Cu toate acestea, ca să fiu înţeles şi mai bine, i-am trimis câteva poezii erotice, să le pue la cântar. Mi-a răspuns şi eu am fost satisfăcut de răspunsul lui.

Sunt întrebat dacă poeziile acestea ale mele, în traducerea maghiară, au deşteptat vreun interes literar?

Da. Cât priveşte răsunetul acestor poezii ale mele în literatura maghiară; însă, trebue să ştiţi că între noi şi Unguri era un adevărat zid chinezesc.

Nu aveam nicio legătură sufletească unii cu alţii. Noi trăiam complet diferenţiaţi şi astfel nimic din ce apărea la noi nu se traducea în limba maghiară.

Cu toate acestea, s'a găsit unul, care a tradus un volum din poeziile mele şi din Coşbuc şi traducerile sunt destul de bune.

Sunt întrebat ce influenţă au putut avea asupra mea directivele literare maghiare de atunci şi cât a contribuit atmosfera din capitala Ungariei, la diferenţierea mea?

Eu, capitalului ungar sufletesc, i-am opus capitalul meu sufletesc de protestare. Eu mă singularizasem, făceam un proces de eliminare a tot ce primeam în contactul cu poporul străin.

Capitala Ungariei mă silea să fiu oarecum un om condamnat, să trăiesc între străini, să fiu un fel de Robinson printre sălbateci, să-mi fac eu singur propriile mele unelte, cu care să mă menţin, şi aceasta am făcut-o având la bază folclorul, limba românească vorbită în regiunea în care m'am născut; al 2-lea, cărţile bisericeşti; al 3-lea, literatura cultă. Aşa că, contactul meu sufletesc fiind cu poporul, eu nu pot să spun că am fost îndrumat în cele literare prin contactul cu Vechiul Regat.

Am trecut hotarul numai după ce am scos primul volum de poezii. Din literatura ungurească, am citit foarte mult. Nu m'a influenţat însă decât sufletul curat al lui Petöfi, unul dintre cei mai însemnaţi poeţi ai şcoalei romantice dela 1848, un foarte mare poet, cu o extraordinară viziune, încadrată în romantismul

vremii. Era un mare cântăreţ al libertăţii şi aceasta era un punct comun între mine şi el.

De aceea, când am fost la Seghedin, în închisoare, mai târziu, primarul Seghedinului cerându-mi un autograf, eu i-am tradus în româneşte o poezie a lui Petöfi, care era o apoteoză a libertăţii.

Poate că din contactul spiritual cu literatura ungurească m'am ales cu această apologie a libertăţii, care se degajează din clocotul subteran al literaturii mele, fără să fiu influenţat de literatura aceasta.

Din scriitorii lor, am citit cu mare plăcere şi am tradus *Tragedia omului*, de Emmerik Madách, un poem dramatic, unde se vede influenţa lui Byron şi Goethe. Dintre poeţii unguri mai noi, am avut predilecţie pentru Andrei Ady, care avea două note interesante : era subt influenţa şcolii literare post-verlaine-iene şi în acelaşi timp, din cauza unui criticism aproape bolnav, se simţea prieten cu noi şi cu toate popoarele oprimate din imperiul austro-ungar.

M'a atras poporanismul, pentrucă se ocupa de ţăran, de ţăranul în care trebue să vedem un rezervor de rasă, şi pentrucă se lansa concomitent şi un sentiment moral : ţăranul e clasa care suferă.

Semănătorismul însemnează o atitudine de simpatie faţă de ţărani, de cei obijduiţi, o mişcare de răscolire a frământărilor de jos.

Am mers paralel cu această manifestare, însă pot să spun că n'am fost niciodată ceea ce se chiamă un semănătorist, n'am fost înglobat în această mişcare literară.

Literatura a avut totdeauna o tendinţă desrobitoare, ca să zic aşa, o tendinţă de a se apropia de cei umili, de cei care sufer. De aceea, rolul covârşitor al ţăranilor în literatura noastră de atunci.

Eu am crezut dela început în specificul naţional, adică am crezut că nu se intră în universalitate decât pe poarta ta proprie

Am crezut în dreptul de a trăi al valorii autohtone, ca o completare a principiului de universalitate.

Am zis că a oprima şi a suprima o manifestare de particularism local, sufletesc, înseamnă a fura din marele tezaur al universalităţii.

De aceea, pe opresorii care strangulează popoarele îi socotesc un fel de tâlhari ai umanității.

De aceea, eu, recunoscând un specific național, în mod natural am susținut că tradiția trebue să fie osatura unui popor.

Vă spun sincer : cu această credință, am refuzat ceea ce se cheamă „modernism", „literatură modernistă", la noi. Mi s'a părut fără rădăcini, un fel de ușoară mimetizare artistică. E ceva de import, care nu poate să prindă. Literatura trebue să izbucnească local, vulcanic, din rărunchii unui popor, căci numai atunci își are valoarea ei. Altfel, e pur și simplu un fel de joc de copii, fără consecințe.

Ce dâre a lăsat influența germană și ce modificări a adus influența franceză?

Trebue să spun că eu am fost mai mult în legătură cu literatura germană, dela Goethe și Schiller începând, până la poezia germană antebelică, care se sfârșea cu Richard Dehmel.

De ce? Pentrucă am găsit mai multă reflecțiune, înclinare spre filosofie și acel impuls spre mister, pe care îl au mai mult popoarele dela Nord decât popoarele latine. Am avut o mare admirație și un sentiment de mare respect față de poezia germană din veacul al 19-lea. Toate tendințele ei de abstracțiune, de reflecțiune și toate tendințele de mister, care se degajează din ea, au avut mai mare repercursiune asupra mea decât nota retorică a poeziei franceze, până la Verlaine.

N'am putut să am nicio afinitate specială cu romanticii francezi dela începutul veacului al 19-lea, căci, în grandilocvența lor, vedeam mai mult retorică decât sinceritate și spontaneitate. M'am apropiat mai mult de Baudelaire și Verlaine. Ca înregistrare sufletească, aș putea accentua legătura mea cu poezia franceză dela Verlaine și Baudelaire încoace. O influență directă, am resimțit-o pe urma contactului cu literatura italiană, și în special remarc o înrudire cu poezia Adei Negri, care însemnează o răscolire de frământări a sufletului italian, o răscolire a tuturor elementelor care reprezintă principiul de suferință și de muncă : *Tempesta* și *Fatalità*.

Eu am pornit în literatură dela o idee monografică a unui sat : am crezut că satul reprezintă prin sine unitatea organică

a sufletului acestui popor; satul reprezintă prin sine expresia purităţii de rasă; să dau deci monografia sufletească a satului, cu toate frământările lui, cu tot ce e svârcolire în el, şi atunci dau un petic de generalitate, o *pars pro toto*. Aşa că primul volum, pe care eu, dintr'un sentiment explicabil de modestie, l-am întitulat *Poezii*, pe când trebuia să poarte titlul: *Acasă*, e monografia unui sat. Am luat toate figurile tipice ale satului şi le-am făcut să defileze înaintea mea. Pe acele vremuri, eram călăuzit de ideea de a mă confunda cu satul.

Era în intenţia mea să fac un fel de *Georgicon*, în care să se înseileze un fel de poezie largă, a tuturor îndeletnicirilor româneşti dela ţară.

Însă toate aceste planuri erau făcute de un chinuit intelectual, care nu avea nimic de ţăran direct în el.

În cursul vremii, am fost răpit de alte preocupări literare şi am lărgit noţiunea de sat la noţiunea muncii, scriind: *Ne chiamă pământul* şi, pe urmă, *În umbra zidurilor*, subiectivându-mă.

Am trecut la *Ne chiamă pământul*, lărgind nota socială.

Încă din volumul *Poezii*, poema *Clăcaşii* reflectă noua evoluţie a mea, în sensul încadrării în marele principiu de etică socială. De sigur, *În umbra zidurilor* a venit cu o notă oarecum superioară în frământarea mea individuală. Eu socotesc că literatura şi arta e un domeniu al sincerităţii implacabile; minciunile nu se pot duce în templu; ele rămân afară; în faţa altarului, ne înfăţişăm cu sufletul aşa cum suntem noi.

De aceea, pe măsură ce vieaţa mea evolua la oraş, de sigur că am căutat să stau incontinuu „subt umbra zidurilor".

Astăzi, am lărgit orizontul, în măsura în care notele vremelnice s'au dat la o parte şi în măsura în care, prin lărgirea hotarelor, de care vorbeam, s'a produs oarecum şi o uşurare de ordin moral în sufletul meu.

Am spus-o întotdeauna: acest războiu a dat drumul capitalului de ură pe care îl acumulasem, căci până la războiu, între mine şi umanitate, era totdeauna un jandarm ungur.

În ceea ce priveşte procesul de creaţiune, de care mă întrebaţi, natural că e capricios, e legat de asociaţii de idei, care nu se pot urmări totdeauna. Dacă vă interesează, vă pot spune însă

geneza câtorva poezii, pentru a vă da, cum s'ar zice, o privire în atelierul foarte ciudat al unui suflet.

Prima poezie, în ordine cronologică, din primul meu volum, e : *Frumoasa cea din urmă*. E o poezie cu care am vrut să contrabalansez *Mortua est*. Am văzut pe Eminescu şi plângerile lui pentru o femeie murind şi eu am crezut că trebue să fac o femeie-abstracţiune, o femeie-idee şi am scris *Frumoasa cea din urmă*.

Pe vremea aceea, atmosfera literară dela noi era subt influenţa lui Eminescu şi a *Epigonilor* lui ; era o atmosferă de universală plângere ; nu erau decât „file veştede", „file rupte", nu citeai decât poezii de renunţare, nu auzeai decât această tânguire în surdină, era resemnarea braţelor încrucişate.

Aceasta nu putea să cadreze cu sentimentele pe care le aveam ; o asemenea atmosferă de resemnare, o găseam cu totul nepotrivită. Îmi ziceam : cum se poate ca un popor nou, tânăr, aproape la începutul civilizaţiei lui, la 20 de ani după emanciparea de subt Turci, să se prezinte cu ochii plânşi pe arena istoriei universale ?

Şi îmi ziceam : această discordare nu poate fi decât un fenomen pur individual. Pe mine, ca scriitor, susţineam eu, nu mă interesează individualul, ci vreau să redau expresia mulţimii, vâltoarea sufletească a poporului din care fac parte. Aveam, cum vedeţi, o concepţie optimistă. Nu puteam însă, natural, să mă apropiu de Alecsandri, care în evoluţia literară, era un quasi-perimat ; şi mai ales, optimismul lui Alecsandri mi se părea o manifestare intelectuală mai mult de suprafaţă, decât de adâncime.

Realitatea nu era la baza concepţiei lui Alecsandri. Literatura lui se înfăţişa ca o frumoasă dantelărie, era o viziune colorată şi plină de pitoresc, însă era dincolo de adevăr. Nu am văzut niciodată ţăranul român, aşa cum l-a văzut Alecsandri, socot eu, mai mult din balcon, îmbrăcat în haine de duminecă.

Vă aduceţi aminte : mai târziu, sub influenţa *Junimei* dela Iaşi, a ajuns la modă filosofia lui Schopenhauer, introdusă la noi din Germania. Dar dacă în Germania această filosofie îşi găsea o justificare, la noi nu avea niciun rost.

De aceea, mi-am zis că e timpul să dispară din literatura noastră această atmosferă şi să intervie un curent de gândire care, în cugetul românesc, să producă o revoluţie creatoare. Din această concepţie s'au înfiripat poeziile mele.

În *Dorința*, se vede influența lui Eminescu, din *Vino'n codru la izvorul, care tremură pe prund*, dar o influență manifestată prin contradicție.

De asemenea, Vlahuță are o poezie asemănătoare, și O. Carp.

Poezia mea, *Dorința*, era o poezie burgheză :

Departe-aș vrea de-aici să vii,
În alte lumi senine,
În dimineața de Florii
Să mă cunun cu tine

și continuam : să avem o casă în satul nostru, tu să fii cea mai frumoasă, iar eu cel mai deștept în sat ; să avem copii, să-i ducem la școală și, când voiu muri și va întreba lumea : pe cine îngropi, părinte, pe un anonim? el să răspundă : *pe-un om de omenie.* Poezia *Noi*, care a devenit așa de cunoscută, a fost scrisă pentru revista *Luceafărul*, la început, în primul număr, pe care îl adresam Reginei României, Carmen Sylva.

Era, cum vă spun, atunci, fiecare manifestare literară și un act politic. Prin această dedicație, noi, dela Budapesta, ne adresam nu numai poetei Carmen Sylva, dar și Reginei României. Și pentru ca să-i arătăm cine suntem noi, nenorociții care veneam cu această revistă, am scris poezia *Noi*, și i-am trimis-o la Castelul Peleș.

Poezia *Oltul* s'a născut la Budapesta și vă pot spune, ca un element de curiozitate literară, că am scris-o înainte de a vedea Oltul. Am înjghebat-o având în față Dunărea și în spate mișcarea haotică a unei capitale, care voia să mă stranguleze. Subt stăpânirea acestui sentiment de protestare, în fața apei care se ducea la vale, au răsărit strofele mele. Mai târziu, peste câțiva ani, după ce am trecut în Regat, am ajuns pe la Călimănești, într'o zi de iarnă, unde mă dusesem să stau o lună, pentrucă pregăteam atunci cartea *Ne chiamă pământul* ; atunci am văzut Oltul de aproape, pentru întâia oară, și am stat lângă el o lună de zile.

Îmi aduc aminte de căsuța dela Căciulata, unde stăteam adesea pe malul Oltului. Era iarnă, Oltul înghețat ; trosnea ghiața când se umflau apele, ca niște încheieturi care nu s'au întins de

mult; mă uitam spre drumul dela Cozia şi, de departe, pe fondul alb de zăpadă, se desemna silueta unui popă sau călugăr, care venea domol călare, ţăcănind în buestrul calului. În iarna aceea, am simţit că e un trecut românesc, care mai vorbeşte prin poveştile lui, şi că sunt realmente în faţa tainei de familie, a misterului de leagăn al acestui popor. Atunci am verificat această poezie, silabă cu silabă, atunci vă pot spune că mi s'a părut că am înţeles-o mai bine şi că simţeam că vine de foarte departe.

Da, subiectul literar, el se plimbă, el vine cu noi, îl ducem în subconştientul nostru, el e un tovarăş, care din când în când înalţă capul sau se dă la o parte, ca să vie iarăşi.

Vă pot spune că aşa am plimbat eu imaginea clăcaşului român pretutindeni; am dus-o cu mine, m'a persecutat prin muzeele din Berlin şi am scris această poezie, *Clăcaşii*, în grădina dela Charlottenburg. Am cântat simţirea mea cu atât mai veridic, cu cât eram mai departe de ţară, fiindcă o duceam în sângele meu.

În timpul neutralităţii, am scris *Cântece fără ţară*. Mă socoteam dator, mai ales venind aici să răscolesc totul, pentru triumful unei idei, şi vă spun sincer, de atunci, din momentul în care visul nostru s'a realizat, de atunci simt o îndrumare largă, spre marile probleme ale omenirii, şi volumul, pe care aş vrea să-l public acum, aş dori să poarte titlul: *Din larg*.

În aceeaşi atmosferă am scris şi piesele *Domnul Notar* şi *Meşterul Manole*. *Domnul Notar* a fost scrisă la 1913, când am făcut o experienţă destul de scump plătită în materie de vieaţă administrativă ungurească.

Candidat de deputat în judeţul Arad, trei luni de propagandă electorală mi-au dat prilejul să văd multe taine. Umblând din sat în sat, am ajuns să cunosc bine toată administraţia aceasta a statului maghiar, spre sfârşitul lui. Am crezut că sunt dator să dau acest tablou de frământare interioară a noastră, sub apăsarea unei idei de stat străin.

Din aceste preocupări a ieşit *Domnul Notar*. Cât despre *Meşterul Manole*, pe mine m'a urmărit totdeauna această legendă plină de adâncă semnificaţie: ideea că opera de artă se răscumpără prin sacrificiu şi, în măsura în care opera de artă e mai mare, jertfa trebue să fie mai hotărîtoare. Am ales *Meşterul Manole*, de care s'au apropiat şi alţii, însă eu l-am zugrăvit lăsând

mai la o parte nota istorică şi preocupându-mă numai de problema procesului de creaţiune artistică. Am reţinut ideea numai şi nu m'am dus la Neagoe Basarab, ca s'o ilustrez, ci mai mult ca Ibsen, în *Constructorul Solness*, m'am trudit să proiectez o lumină într'un atelier de artist.

Chestionarul Dv. îmi răscoleşte atâtea amintiri că, fără să vreau, mi se pune chestiunea dacă n'ar trebui odată să le aştern pe hârtie. La urma urmelor, fiece om care se respectă trebue să-şi scrie memoriile. Nu ştiu dacă voiu putea să fac acest lucru, dar, după părerea mea, de obiceiu memoriile se scriu atunci când oamenii încep să-şi piardă memoria. Sunt o mulţime de întrebări încă, domnule profesor, şi să mă iertaţi că nu pot să vă satisfac la toate, dar vă voiu da câteva răspunsuri sumare.

Mă întrebaţi de elocinţă şi chipul în care am evoluat spre această ramură de manifestare intelectuală. Vă spun sincer, socot elocinţa un gen inferior. Cine a luat vreodată contact cu misterele scrisului, îşi dă seama că oratoria e rezultanta unui alt proces sufletesc. Un om dădea odată o definiţie elocinţei şi făcea deosebirea dintre ea şi scris : când scrii, spunea el, atunci ai toate posibilităţile de selecţiune şi eliminare, fiindcă stai singur la masa de scris şi te gândeşti, iar când intervine un gol în procesul de creaţie, atunci pui pana jos şi te gândeşti în aşteptare, pe câtă vreme în elocinţă, trebue să umpli golul dintre o idee şi alta, cu vorbe. Dar oratoria e un mijloc de convingere a aproapelui în vieaţă şi cu un scop bine determinat, pentru o idee ; de aceea vă puteţi închipui că în frământările unei vieţi, angajând sufletul meu la triumful unor idei, în mod fatal am fost împins şi spre această ramură de risipire intelectuală.

Acolo în Transilvania, în faţa ţăranilor, în faţa maselor de alegători, la adunările noastre protestatoare, acolo a început aşa zisa mea elocinţă, dacă vreţi să-i ziceţi aşa, când, luând contact cu mulţimea, am căutat să smulg din sufletul meu şi să-i dau ei. N'a fost nimica de şcoală în elocinţa mea ; mi-am manifestat sentimentele mele în mod spontan. Îmi aduc aminte înainte cu mulţi ani, eram student la Berlin, la Universitate, în acel Berlin de dinainte de războiu, cu pecetea militarismului, cu tendinţe de expansiune şi de suprimare a altora.

Mergeam la Universitate, unde audiam pe cunoscutul arheolog, ginerele lui Momsen, Wilamowitz Möllendorff. El vorbea atunci despre cultul Dianei şi al lui Dionysos.

Ei bine, se aduna în sala cea mai mare a Universităţii din Berlin lume din toate păturile sociale şi afară era sgomotul de târg şi de vehicule, în acest centru pozitiv industrial, era toată alergarea acestui oraş americanizat. În mijlocul acestor frământări, ne vorbea despre Diana şi făcea apoteoza clasicismului. Îmi aduc aminte, se stingeau toate lămpile ; lumina una singură, peste capul lui. Sala era plină şi nu lua nimeni note ; vorbea magistrul !

La lumina lămpii, se părea că e o aureolă peste acest cap, care avea o mască trudită. Jur-împrejur, pe trepte, erau diverse tipuri, care reprezentau cele cinci continente, figuri din toată lumea : malaezi, japonezi, gâturi goale de anarhişti ruşi, şi, în mijlocul lor, vorbea magistrul. El vorbea despre Diana, în cuvinte atât de pregnante, încât trecea un fior de colaborare dela om la om ; se resimţea legătura sufletului care creează, cu mediul care participa şi care elabora şi el. Masca chinuită a profesorului căuta cuvintele, câteodată rostite pe jumătate şi repudiate : o tăcere de câteva clipe şi se năştea adjectivul : un fior de bucurie a creaţiei străbătea sufletul tuturor.

Acest gen de elocinţă, l-am apreciat şi îl apreciez şi astăzi.

Acum ceva despre proiectele mele literare pentru viitor. E aşa de greu să poţi fixa un program pentru o creaţie literară, pe seama unui om sbuciumat, aşa cum sunt eu ! Aşa de rare sunt întâlnirile dintre sufletul meu şi mine însumi ! Se întrepune paravanul durerilor publice, între vrerea mea şi posibilităţile mele de elaborare intelectuală.

Pe lângă volumul de versuri, de care vă vorbeam, mă tentează ideea să scriu o carte, în care să pun în lumina lor adevărată, cum le-am văzut eu, câteva figuri din trecutul nostru apropiat. Socot că nu avem dreptul să intrăm în pământ, înainte de a spune cuvântul nostru sincer asupra contemporanilor noştri. Dacă am avut prilejul să cunosc oameni, şi buni şi răi, care au avut de a face cu vieaţa noastră publică şi au înrâurit-o, trebue să-mi spun cuvântul meu asupra lor, şi de aceea am în programul meu o carte, în care voiu vorbi de cinci figuri, aşa cum

se proiectează ele, în legătură cu observaţiile mele. Între acestea, e Ion Brătianu, pe care l-am cunoscut înainte de războiu şi cu care am colaborat chiar. Am avut prilejul să-l văd în frământările lui, necunoscute de alţii. Al doilea e Caragiale, cea mai strălucită manifestare a neastâmpărului intelectual românesc. Acest om avea o excepţională scrupulozitate de atelier, aşa fel, încât toată verva lui s'a risipit în conversaţii. Ţara e încă plină de anecdotele şi sclipirile genialităţii lui Caragiale; se mai găsesc mulţi oameni care le cunosc şi ar fi păcat să se ducă dintre noi, înainte de a le da formularea, oarecum mai apropiată de felul lui Caragiale.

De asemenea, vreau să vorbesc despre Delavrancea, despre Filipescu, în care am văzut înfăţişarea sufletului românesc, cu rezonanţele seculare ale boierimii noastre de baştină.

Şi de asemenea, aş vrea să rostesc gândul meu întreg, fără reticenţe, asupra figurii care a înrâurit spiritul public din ultimul sfert de veac: d-l Nicolae Iorga.

Voiu vorbi, spunând adevărul întreg, aşa cum m'am obişnuit, fireşte, cu toate consecinţele. Cred că aceasta va fi cartea cea dintâi, pe care voiu da-o.

Menirea scriitorului?

Ne găsim într'o frământare mare. Ţara, la 15 ani după unire, se găseşte într'un fel de răscolire moleculară.

Nu e ţara încă închegată. Noi ne găsim în perfectă rânduială, din punct de vedere al legitimităţii existenţei noastre; avem baza noastră etnică. Ea justifică existenţa noastră de stat, dela Cetatea Albă, până la Oradea Mare. Acesta e patrimoniul, dreptatea, care nu poate fi uitată. Tendinţele de revizionism, ele pot să se lanseze în faţa lumii şi ele pot, cu o propagandă mai abilă sau mai puţin abilă, să fie răspândite. Însă suntem la triumful târziu al unui principiu care nu mai poate fi doborît, care stă în mod organic la temelia existenţei continentului nostru şi care îşi face drum şi în celelalte continente. Dar dincolo de această realitate, sunt şi celelalte realităţi, care angajează prezentul.

Nu e încă închegată această ţară. O ţară nu însemnează un etnic numai, o ţară însemnează o conştiinţă publică militantă pentru întărirea unor principii care garantează existenţa noastră.

Nu trebue pierdut din vedere că avem 3—4 moşteniri de state, pe care nu le-am putut încă închega. Nu trebue pierdut din vedere că, la spatele acestor moşteniri de state, se găsesc infuziuni de civilizaţii disparate, care nu au legătură unele cu altele. Ţăranul nostru reprezintă unitatea de rasă, unitatea de simţire, de gândire; el e un tot organic. Şi dacă îl vei lua de pe malurile Mureşului, de pe malul Prutului ca şi de pe malul Jiului, pe ţăran, dacă îi vei lua pe aceşti oameni şi-i vei pune laolaltă, se vor înţelege perfect de bine, cu atât mai mult din punct de vedere al unităţii de simţire, de gândire. Dacă vei lua însă patru avocaţi din cele patru provincii, care laolaltă reprezintă componenţa statului român, atunci vei simţi că tradiţia de stat străin stărue încă, cu toate particularităţile ei de gândire... Vei resimţi şi stigmatele civilizaţiilor străine, cu care am luat contact în trecutul nostru. Ei bine, pentru opera de nivelare sufletească, de apropiere a rândurilor, de strângere într'un mănunchiu, pentru acest lucru e chemată tinerimea de astăzi.

Generaţia dinainte a dat atât cât a putut da, mai mult nu poate. Sunt inadaptabili care nu se vor putea acomoda noilor împrejurări şi care sunt meniţi să dispară, ca zimbrii Moldovei.

Şi dacă e vorba de o lozincă, de un cuvânt magic, cu care tinereţea să strângă într'o tabără toată simţirea românească, aceasta nu poate fi decât tot deviza dinainte de războiu: *idealul naţional*, care astăzi pentru unii pare o împerechere de cuvinte, oarecum anacronică. Aceasta a fost formula magică, aceea care ţinea toată suflarea românească într'o disciplină morală, comandamentul etic, care strângea societatea românească şi-i poruncea o disciplină de simţire şi de gândire, pe care astăzi nu o mai întâlnim. Cred şi astăzi că menirea scriitorului la noi e tot cea din trecut şi cred influenţat de o lege elementară a cauzalităţii.

Cauzele care determinau vechiul rost al scriitorului au rămas. Înainte cu 20 de ani, am putea spune cu 50 de ani, scriitorii au luptat pentru desrobirea noastră politică şi literară. Astăzi, *scriitorul trebue să fie tot un deschizător de drumuri, un mare modelator sufletesc al poporului nostru*. Îmi dau bine seama care e realitatea şi de aceea fixez această formulă ca definitivă, pentru zilele în care trăim noi. Uitaţi-vă împrejur; ţara noastră e o ţară a cărei unitate e asigurată prin unitatea de sentimente a celor care o compun?

Dar nu trebue să uităm că avem o clasă conducătoare, care nu prezintă aspectul larg al valorilor populare; clasa conducătoare are la spatele ei patru civilizaţii, fără nicio înrudire una cu alta; clasa conducătoare are în amintirea ei stigmatele străinismului. Acestea fiind date, vedem cum societatea noastră diriguitoare are un caracter de mozaic. De aceea, aci trebue să intervină formula de nivelare, de reală plămădire, de reală unificare sufletească. O ţară nu e numai o legitimare etnică, cum spuneam, o ţară nu e numai o instituţie pe baza unor tratate internaţionale; o ţară e conştiinţa cetăţenească de luptă permanentă, pentru a-şi impune valorile poporului ei. Ei bine, în această frământare, în această tendinţă de prefacere, de primenire sufletească, eu aş vrea să-l văd totdeauna pe scriitorul nostru.

Fiecare intelectual, în măsura în care e intelectual, trebue să ia parte la această operă de modelare nouă a sufletului românesc, şi cu atât mai mult artistul, acest receptacol de fiecare clipă.

De aceea cred încă în misiunea istorică, veche, a scriitorului; şi dacă m'aţi întreba care e formula sufletească, aceea care trebue să fie pentru el nu numai un comandament etic, ci, în acelaşi timp, şi o formulă literară, eu v'aş răspunde cu vechiul meu crez: *e ideea naţională.*

IDEEA UNIRII

Este pentru întâia oară, dragi băeţi, că vorbele mele turbură pacea văzduhului şi călătoresc departe pe undele moi... M'am ferit de microfon până acum, mai întâi fiindcă mă urnesc greu să dau poveţe altora într'o vreme când glasul multor înţelepţi răsună des, şi al doilea, fiindcă o nepricepută sfială m'a ţinut totdeauna departe de descoperirile pe care mintea mea nu le-a pătruns de-a-binele... Poate e la mijloc pe lângă acestea şi un îndemn mai adânc şi mai nelămurit... Dorinţa de-a păstra misterul pe seama cerului şi de-a-l lăsa neatins de întrecerile noastre de jos... Din clipa însă în care mi s'a cerut să întreţin pe elevii de liceu câteva minute asupra ideii de unire din care s'a zămislit ţara noastră, rezistenţa mea n'a mai găsit nici o justificare. Totdeauna am crezut că de subt tâmplele argintii trebue să pornească o îndrumare spre tâmplele fierbinţi ale tineretului, salvând astfel, dacă nu înrudirea de credinţă dintre generaţii, cel puţin legătura sufletească menită să ţină într'o înlănţuire organică întreg valul de simţire al unui popor.

Ideea de unire, năzuinţa neamului românesc de pretutindeni de-a strânge într'o singură închegare de stat, a trăit în toate vremile la noi.

Din zile străvechi instinctul de conservare a fost prins în sângele nostru. Aici în Carpaţi, unde ne-am pitit subt năvălirile barbare, adăpostindu-ne atât de bine după brazi şi stânci încât istoria universală aproape o mie de ani ne-a pierdut urma, noi am perpetuat neştirbită conştiinţa diferenţierii de rasă. Popor de ciobani şi de plugari, ne-am încleştat de petecul de pământ, care a fost leagănul nostru traco-romanic. Pesemne, o fărâmi-

---

Cuvântare ţinută la 24 Ianuarie 1931, la Radio.

tură depărtată din patrimoniul Romei, a păstrat în subconştientul nostru o pornire alcătuitoare de stat. La cel dintâi moment prielnic al istoriei, am scos capul din anonimatul medieval şi prin fondarea celor două Principate am aşezat temeiurile noastre de existenţă. Fărâmiţaţi subt domnia mai multor împăraţi, ne-am creat două puncte fixe, pe care se sprijinea un angrenaj sufletesc cu vaste ramificări. Veacuri de-a-rândul, veacuri de întunerec şi de răstrişte, au urmat după o scurtă perioadă de strălucire a voievozilor noştri, dar cele două stătuleţe şi-au îndeplinit menirea lor precursoare. Toată vremea, întregul organism naţional şi-a menţinut până în cele mai depărtate unghiuri ale fiinţei sale etnice coeziunea moleculară. Ardealul de pildă, robit principilor calvini mai întâi şi Habsburgilor mai pe urmă, n'a încetat o clipă să fie în contact cu Muntenia şi Moldova. Ne simţeam cu toţii una, un singur trup, având Carpaţii şira spinării, cum spunea Delavrancea. Pe deasupra hotarelor meşteşugite, era o comunicare tainică, dela atom la atom. Vorbea pământul cu graiul lui plin de înţeles şi-i ţinea laolaltă, în aceiaşi tabără, pe fraţi. Dar conştiinţa unităţii pe atunci palpita mai ales în faţa altarului. Biserica la noi a fost din vechime un criteriu de naţionalitate. Cărţile tiparniţelor dela Govora sau Târgovişte, se răzleţiseră pretutindeni prin stranele bisericuţelor de lemn ale Transilvaniei şi străjuiau acolo cu toate sugestiunile lor. Mitropolitul dela Alba-Iulia îşi primea singhelia lui dela Mitropolitul Ungro-Vlahiei, care era socotit în ordinea canonică drept Cap bisericesc al tuturor Românilor pravoslavnici... Era deci un simţimânt al unităţii, care se desfăcuse din lumea turbure a instinctului şi se sbătea în căutarea unei formule pentru a fructifica gândul tuturor şi-a pregăti biruinţa...

Ideea unirii, ca lozincă militantă, a trecut prin mai multe faze până s'a desprins ca un fruct copt şi ne-a dat închegarea de azi. Peste negura vremilor sclipise în treacăt barda lui Mihai; lăsând să se întrevadă ca la lumina unui fulger drumul destinului, dar aceasta era numai licărirea profetică a geniului, care se plăteşte scump cu prisos de lacrimi şi suferinţe, fără a se putea bănui măcar ziua răscumpărării. Trebuia să vină mai întâi învăţătorii neamului, creatorii de doctrină, care în lumea abstracţiunii să ridice problema la nivelul unei dogme, cu gândul de-a o înstăpâni în toate minţile. Aceşti pedagogi ai neamului au răsărit

din Ardeal. Unirea bisericească cu Roma, — un proiect al desmembrării noastre spirituale combinat la Viena, — ni i-a dat, vrând oarecum soarta să dejoace planul duşman care urzea pierzarea noastră. Un Petru Maior, Gheorghe Şincai, Samuil Micu, cărturari ardeleni dela sfârşitul veacului al optsprezecelea, atraşi de splendorile Romei, chinuiţi de enigma originii lor, au descoperit marea noastră taină de familie şi întorşi acasă au spus-o tuturor. Aceşti istoriografi, părinţii şcoalei latiniste de mai târziu, sunt primii semănători conştienţi ai ideii noastre de unire. Fireşte paginile lor nu codifică programul luptelor viitoare pentru realizarea unui plan, dar de subt cuviinţa lor umilă de slujitori ai „preaînaltului chezaro-crăiesc scaun" se ridică ochii iluminaţi de amintirile anticului Laţiu. Nici o putere din lume nu-i mai putea clătina în credinţa lor; otrava sfântă le pătrunsese toate fibrele gândirii, sămânţa era aruncată, rodirea aştepta în umbră.

Românismul a intrat în veacul al XIX-lea, deci, preparat sufleteşte pentru luptele pe care avea să le dea şi înarmat cu doctrina corăspunzătoare pentru a înţelege principiul de naţionalitate, pe care Occidentul îl asvârlise în laboratorul Europei scăldat în râuri de foc şi de sânge. Când Gheorghe Lazăr, prin anii douăzeci ai veacului trecut şi-a deschis la Bucureşti modesta „Şcoală Românească", s'au găsit boieri care să-l înţeleagă. Spiritul public se desmeticea de subt apăsările domniei fanariote, şi răsvrătirea lui Tudor din Vladimiri era o dovadă categorică pe seama tuturor, că jos în culcuşul adânc al energiilor populare ura împotriva străinului clocotea cu deslănţuiri pătimaşe. Continentul, care fierbea germenul de revoltă al moştenirii lui Napoleon şi pregătea mulţimile pentru viitoarele schimbări de hartă, în sensul unor delimitări etnice, continentul când a început să-şi întindă reţeaua lui fermecată asupra latinilor dela Dunăre, a găsit ecou aici, din ce în ce mai puternic. Parisul, uriaş stâlp de foc cu o revărsare planetară, ne-a trimis tot mai des ispitele lui. Repede, cu acea înfrigurare care stăpâneşte totdeauna adolescenţa popoarelor, un impuls romantic de unire a răsunat la noi şi a vrăjit toate inimile. S'a înjghebat generaţia *Ideologilor dela patruzeci şi opt*, a doua izbucnire colectivă a conştiinţei noastre naţionale... De astă dată, primind îndrumările din Apusul civilizat, dogma a crescut în intensitate şi în adâncime. Literatură, ştiinţă, politică, toate manifestările noastre de vieaţă, s'au brodat

pe ideea unirii. Anul patruzeci şi opt care a sguduit Europa, a fost botezul nostru de foc pentru consfinţirea acestui crez. Kogălniceanu este exponentul politic, iar Alecsandri corifeul literar al epocii. O admirabilă pleiadă de suflete generoase şi de talente deosebite se saltă pe arenă. Contactul cu străinătatea e luat şi problema unirii celor două Principate se aşează în perspectiva unui cadru internaţional. Revoluţionari şi emigraţi, visători la început, constructori mai târziu, se agită din toate părţile, fiecare în rostul lui de suflet şi de nervi. Goleştii, Brătienii, Kretzulescu, Costache Negri, Ioan Ghica şi atâţi alţii. În atelierul lor s'a făurit unirea Principatelor. Alegerea lui Cuza la 1859 ca Domn, nu e decât pecetluirea ideii naţionale în apogeul ei. Această generaţie grăbită în foamea de adaptare la Apus a creat România modernă. Dinastia străină a fost amuţirea oricărui egoism local în faţa patriei noi. Războiul de independenţă şi proclamarea Regatului nu sunt decât încoronarea unui întreg ciclu de înfăptuiri realizate de aceşti ideologi dela patruzeci şi opt, care vor rămâne în istoria noastră cu aureola de părinţi ai patriei.

Al treilea popas al evoluţiei româneşti s'a făcut subt domnia Regelui Carol I.

Vieaţa laborioasă a înţeleptului monarh a schimbat aspectul României. O muncă metodică săvârşită într'un ritm febril s'a desfăşurat subt privegherea purtătorului Coroanei de Oţel. În aproape patruzeci de ani de pace, ţara consolidată şi-a lărgit temeiurile culturii şi orizonturile de gândire. În această vreme dogma a progresat, unitatea sufletească a Românilor de pretutindeni s'a statornicit în cugete şi a devenit formula curentă a ştiinţii româneşti. Nu este acum momentul când s'ar putea rosti nume proprii, pentru a detalia acest sbucium îndelung. Nici constelaţia literară, nici vasta eflorescenţă politică nu pot fi invocate aici. O singură personalitate stăpâneşte de sus, dela înălţimi siderale neatinse încă la noi, cerebralitatea neamului : e Eminescu, poetul şi cugetătorul. Creaţiunea lui artistică e cea mai înaltă culme, cugetarea lui politică rosteşte sentinţele definitive. Din ziua în care suflarea lui de foc a asvârlit în clocotul conştiinţei obşteşti deviza : „*Dela Nistru pân'la Tisa*" din ziua aceea, ideea unirii se încleştase în sufletul şi în carnea noastră. Izbândirea ei era numai o chestiune de oportunitate. Privirile tuturor Românilor erau îndreptate în spre acest regat, de unde porneau necontenit radiaţiunile

credinţei. — „Soarele nostru la Bucureşti răsare" spunea cineva în Ardeal şi avea dreptate. Regatul de ieri e punctul arhimedic al românismului de azi. Ce-a urmat mai târziu, dela începutul de epocă până la frământarea de azi, se ştie. Subt sceptrul Regelui Ferdinand, ideea trup s'a făcut, şi sângele sutelor de mii de ostaşi a întărit cu pecetea veşniciei îmbrăţişarea noastră.

— Voi, băieţi, care mi-aţi ascultat în cuvinte pripite zugrăvirea trecutului, voi sunteţi noua generaţie care se plămădeşte acum şi va primi, nu peste mult, moştenirea părinţilor. Întoarceţi privirile spre cei de odinioară şi căutaţi să fiţi continuarea firească a vechiului basm. Duceţi mai departe firul : ideea unirii, lozinca magică, fără de care Ţara fragedă încă, se fărâmiţează în mozaicul de ieri. Eu cred în voi ! Sunteţi copiii furtunii, peste al căror leagăn a vuit tunul liberator dela Mărăşti şi Mărăşeşti. Sufletul vostru, cristal proaspăt, nu cunoaşte sgura umilinţelor de ieri. Strigoii zidurilor dărâmate, de asemenea, fug de lumina care străluceşte din ochii voştri.

În pragul zilei de 24 Ianuarie care vă desgroapă unirea veche — mai fericiţi decât acei care poartă încă urmele nenorocului de demult, dar mai neîncercaţi decât ei, cu îndrăsneală chibzuită şi cu credinţă dârză, din pământ, din visuri şi din stele — clădiţi pentru viitor peste ţărâna strămoşilor, unirea cea nouă !

HONORIS CAUSA

Sunt stăpânit de o emoţie necunoscută încă până acum, când aş vrea să caut cuvântul care să-mi exprime întreaga gratitudine pentru rara distincţie de care am fost împărtăşit. Conştiinţa mea resimte povara acestei clipe sărbătoreşti, fiindcă judecata îmi pune la cântar tot sensul unei vieţi şi la lumina amintirilor, o năvală de întrebări mă împinge într'un adevărat sbucium moral. Simt împrejur vârtejul trecutului cu mii de tentacule răscolindu-mi toate fibrele simţirii. Fără să vreau, privirile mele se întorc înapoi, stărue pe la răspântii de drum, reînvie popasul şi redeşteaptă goana de demult, iar în minte răsar oameni şi locuri, vii şi morţi, visuri şi năzuinţi, izbânzi şi înfrângeri ; toată zestrea chinuită a unei jumătăţi de veac în sufletul unui om. Punctele de întrebare se multiplică la infinit în acest caleidoscop capricios. Cine ar putea subt o asemenea apăsare să încerce o spovedanie intelectuală ? Cine ar putea în astfel de clipe să închege într'un tablou rezumativ toate palpitările unui creier şi desvelind cu dărnicie un colţ de atelier să dea măcar un strop de îndrumare aproapelui, dornic să deslege o taină mai mult ?

Încercarea ar fi zadarnică, fiindcă acest convoiu de lumini şi umbre cu jocul lor cu atât mai puternic cu cât e mai nevăzut, s'ar furişa printre gândurile noastre şi ar împiedeca orice străduinţă de a le strânge într'un mănunchiu.

Un singur lucru îmi apare pe deasupra acestui vălmăşag de sensaţii, limpede şi bine definit : E altarul la care m'am închinat şi al cărui crez m'a urmărit totdeauna, ca un blestem ori ca o binecuvântare, determinând, în mod permanent, impulsurile mele sufleteşti.

Discurs ţinut la Universitatea din Cluj la 14 Februarie 1932.

Acest crez nu e o formulă de gândire individuală ci un sentiment colectiv; nu s'a născut din procreaţia cerebrală a unui singuratic ins, nici măcar din lozincile unei singure perioade istorice ci, vechiu şi statornic ca misterul de sânge al unui neam, primind încontinuu botezul vremii şi crescând în intensitate subt forţa împrejurărilor, acest crez e patrimoniul nostru moral al tuturor şi se confundă cu întreg rostul existenţei noastre.

Îngăduiţi-mi vă rog, să mă opresc puţin în faţa acestui crez fiindcă el e substratul spiritual al manifestării de azi la care eu nu asist de cât ca un reprezentant umil şi trecător robit ca şi Domniilevoastre de aceleaşi adevăruri.

Ideea desrobirii noastre naţionale şi a identificării graniţelor etnice cu cele politice într'un act independent—cam aşa s'ar putea comprima în câteva cuvinte crezul nostru — a trăit totdeauna la noi.

Înainte de a deveni o doctrină a fost un instinct de conservare, care a patronat şi copilăria şi adolescenţa unui popor. Simţul diferenţierii de rasă precis şi implacabil, ne-a călăuzit şi ne-a încercuit în imperiul lui. A fost un simţimânt al unităţii care ne-a ţinut laolaltă şi o putere de rezistenţă de care s'au frânt cotropirile duşmane.

Pitiţi acolo în munţi aşa de ascunşi subt stâncile şi pădurile ocrotitoare, că sute de ani istoria ne-a pierdut urma, noi din ruine străvechi am clădit căsuţa noastră şi am înzestrat-o cu tot ce putuse să cheme la viaţă o specială structură de cuget şi de nervi.

În conglomeratul etnic al continentului ne-am plămădit albia noastră particulară care era străjuită de conştiinţa unei entităţi organice. Nici o infiltraţie bastardă nu se putea introduce în acest microcosm bine îngrădit ca să-l disolve, orice corp străin se topea în lumea lui de simţire. Dinamismul istoriei se desfăşura oarecum pe deasupra acestei cetăţui sufleteşti care cu potenţialul ei de vieaţă aspră şi îndărătnică, păstra aspectul nealterat al aluatului iniţial.

Câte furtuni groaznice nu s'au deslănţuit în cursul vremii! Au fost nenumărate ciocniri de curente potrivnice, au fost întemeieri şi dărâmări de state, revoluţii de credinţă şi schimbări de hartă, toate peste creştetul nostru, ca o încăerare de tunete şi fulgere în coastele unei păduri de fag... Jos la noi în adâncime

însă, n'au putut pătrunde, fiindcă din pragul ei le elimina psihologia cu totul deosebită a unui popor. Acolo jos într'un cadru luminos al naturii, acest om al pământului, deţinătorul moştenirii traco-romanice, despoiat de drepturi şi schingiuit de diverse stăpâniri, îşi ducea înainte traiul primitiv păzit în singularizarea lui de ocrotirile imperceptibile ale sângelui. Au fost desigur cumplite risipiri de energie, o poveste amară cum nu sunt multe altele, dar subt toată revărsarea ei distrugătoare, noi n'am pierdut o clipă secretul de familie; pulsul aceluiaşi organism în vinele noastre, a bătut fără încetare. Cu cât se mergea mai afund în cazanul milenar al plămădirii noastre etnice, în masa anonimă a satelor din Carpaţi, cu atât atmosfera diferenţierii de rasă era mai pură şi dogma unităţii mai accentuată.

Vă aduceţi aminte de balada Mioriţei, acest strălucit monument de sensibilitate populară, în care sufletul ţăranului nostru se împleteşte cu imitaţiile naturii, pierzându-se parcă într'un mister de nemărginită îmbrăţişare cosmică? Unde se va fi zămislit, în care colţ de ţară, nu se ştie, fiindcă după ce a fost lansată de Alecsandri, s'au descoperit şi alte variante, brodate pe acelaşi fond, cu aceiaşi fineţe, ca nişte minunate valuri de borangic, perfect asemănate în beteala şi urzeala lor... Ceea ce ni se lămureşte însă dela început, este că acest cântec vine de departe, din negura nedesluşită a veacurilor şi că reflectă cea mai veridică icoană dela ţară, neatinsă de nicio pulbere străină. Te miri ce baciu dus pe gânduri, stând seara la stână în pâlpâiala somnoroasă a focului, după ce a cântat din fluier, a fredonat mai întâi balada împerechind versurile, în vreme ce ochii lui rătăceau sus în stele pe Calea Laptelui. Ei bine, acest rapsod din creierii munţilor ne vorbeşte de:

Trei turme de miei
Cu trei ciobănei.
Unu-i moldovean,
Unu i ungurean
Şi unu-i vrâncean...

Vedeţi cât de clare erau noţiunile geografice în mintea baciului şi cum pe deasupra — sau poate mai precis pe dedesubtul lor — el înfiripa aceeaşi ambianţă, aceleaşi îndeletniciri, acelaşi suflet, la tustrei eroii lui...

Cât de meschine, cât de neputincioase erau frontierele, pe care le trăsese orânduirea vremelnică, în fața cântecului dela stână din care respiră eternitatea : fiorul unui neam. S'ar părea că cele :

Trei turme de miei
Cu trei ciobănei,

nu sunt decât o semnificație simbolică pentru cele trei alcătuiri de stat, chemate să adăpostească în cursul vremii marea turmă, care aștepta retranșată după legea și tradițiile ei, contopirea izbăvirii viitoare.

În orice caz, această pornire intrinsecă a aceluiași trup a fost pururea trează la noi și nu se cerea decât colaborarea vremii, ca să se transforme într'o formulă militantă. Veacul al XIX-lea când a împins pe primul plan principiul național ca suprema justificare a vieții de stat, chiagul nostru de coeziune interioară era evident, preparația mută era făcută și nu trebuia decât elaborarea unei conștiințe publice pentru a se codifica preceptele biruinții. Nu era deloc ușoară însă această sarcină la un neam a cărui fărâmițare politică se îndeplinea de pe o rețetă de savantă pulverizare a forțelor lui creatoare. Extenuarea era prea sdrobitoare pe amândouă crestele Carpaților. Se impunea mai întâi o întremare după o tristă perioadă de desvlăguire seculară și paralel o transplantare a ideilor civilizatoare pe solul nostru.

Nu mai trebue azi nicio specială retrospecțiune, ca să reîmprospătăm fazele redeșteptării noastre. Ele se cunosc; contribuțiile se știu și valorile sunt clasate.

Un lucru e cert : ca și în alte părți, lupta de avangardă au deschis-o și la noi scriitorii, potrivit cunoscutei legi care pretutindeni așează la începutul unei mișcări liberatoare, o poezie. Și râurile de lacrimi s'au sfârșit cu stropi de cerneală. Literatura scormonind cea dintâi rănile, a strigat durerea lor. S'au mobilizat apoi pe rând toate energiile și s'au înșiruit în linie de bătaie. Tot veacul al XIX-lea apare la noi ca o resurecțiune vulcanică de fiecare clipă. Lozinca naționalismului desrobitor chiamă la acțiune toate instinctele noastre de vieață. Așa an cu an, într'o ascendență continuă și metodică s'a întărit laboratorul spiritual al românismului pregătindu-se pentru misiunea lui istorică. Din această vâltoare sufletească a răsărit o morală nouă, care avea la bază binele public și ridica mințile tuturor în sferele abstracțiunii. Aveai

impresia că un fluid tainic se propagă din om în om şi strânge într'o falangă această imensă mare de capete peste care trece aceiaşi fâlfâire a morţii. Idealul naţional, cum se spunea în limbajul entuziast antebelic, era o sguduitoare realitate sufletească, un comandament etic, care-şi întindea reţeaua lui vrăjită peste toţi deopotrivă, menţinând lumea noastră într'o admirabilă disciplină şi într'o solidaritate moleculară care putea fi angajată la orice gest în interesul marelui tot. Care poate fi concepţia literară a unui scriitor, conştient de menirea lui în această epocă de desţelenire a vieţii unui popor? Aici în Ardeal, bunăoară cu treizeci de ani în nrmă, o conştiinţă artistică pe ce drum trebuia s'o apuce? Vă aduceţi aminte, opresiunea străină era la paroxism atunci, statul cu aparatul lui de putere tindea la desfiinţarea noastră. Tocmai în vremea când seva acumulată din bătrâni clocotea, cerând o descărcare, când gânditori şi poeţi, ca nişte focuri aprinse pe culme, luminau drumul destinului, ciocnirea între două neamuri era aici mai aprigă ca totdeauna şi sugrumarea noastră mai violentă. Se putea închipui în această atmosferă poezia unui egoism horaţian, un glacial „odi profanum vulgus", o retragere după paravanul propriilor dureri, când afară scrâşneau patimile celor mulţi şi încleştarea lor urla la fereastră. Era cu neputinţă o evadare din sbuciumul colectiv. Scriitorul, în mod natural, se impersonaliza deci şi devenea un instrument fermecat pentru suferinţele mulţimii. Un sentiment de sfială, un impuls de decenţă literară îl făcea să-şi amorţească pornirile individuale în faţa avalanşei sau să le păstreze pentru el în taină ca pe nişte discrete „testimoni del perir mio lento", cum spune aşa de sugestiv poetul italian. Dincolo de vârtejul lui era povestea mare a milioanelor oropsite. Ca o fatalitate morală deci intervenea apostolia lui; poetul evolua în luptătorul, în pedagogul unui neam. Atitudinea lui în faţa subiectului, o îndruma un estetism pur? Desigur că nu. Revolta pe urma nedreptăţii, era elementul determinant al creaţiunii artistice. Ce e mai firesc, într'o asemenea configuraţie sufletească, decât îndemnul de a căuta frumosul tocmai în cadrul acestui particularism local copleşit de loviturile sorţii? De ce ar călători mintea departe pe apele unui vag umanitarism, când aici în pragul porţii, este o înfăţişare specifică a unei valori estetice? Clişeele de import se eclipsau deci pentru a fi puse la contribuţie aspectele vieţii autohtone cu toată gama lor variată de culori şi imagini.

Aşa s'a îndreptat, subt presiunea din afară mai ales, luarea aminte asupra notelor băştinaşe, aşa s'a produs acea exaltare de mândrie a celor obijduiţi, acel cântec al gliei lor, care dela plânsul în surdină al fluerului de păstor până la geamătul uriaş al adâncimilor în prăpăstii de munţi, pe o vastă claviatură a instrumentat simfonia largă a sufletului românesc. Aşa s'a creat o literatură naţională ca o expresiune logică a spiritului public la noi, care în toate manifestările lui din această vreme, păstra aceeaşi trudire de concepţie şi acelaşi ritm febril în risipirile lui generoase. Ideea naţională trecută în conştiinţa obştească şi-a limpezit rostul ei nu ca o doctrină de egoism îngust, ci ca o formulă de luptă pentru punerea în valoare a unui colţ de umanitate, nu ca o îngrădire a orizontului de simţire şi înregistrare în paguba marelui tot, nu ca o atitudine de xenofobie, ci ca o completare a universalităţii.

Iată altarul la care s'a închinat generaţia mea şi credinţa în care s'a făcut jurământul nostru.

Au fost negreşit lacune în desfăşurarea acestui crez şi destule asperităţi intelectuale, naivităţi pe alocurea, în lupta care s'a dus pentru biruinţa lui. De multe ori, când citesc azi paginele frământărilor de atunci, tonul simplist uneori, aproape rudimentar îmi stârneşte un zâmbet blând de indulgenţă, ca toate îndrăsnelile pripite ale tinereţii. Mai ales absenţa unui criticism luminat, care să fi selecţionat şi categorisit valorile în opinia publică, se resimte azi la o cercetare postumă cât de sumară; dar ca factor de fecundare morală a unei societăţi, ca un fragment de închegare într'un bloc masiv al tuturor energiilor pentru a le servi unui scop superior, ca element alcătuitor de stat, acest crez miraculos ne-a dat minuni. Din el s'a născut neatârnarea noastră politică, ca o rezultantă biologică a acestui proces sufletesc. Cine a urmărit cât de cât peripeţiile intrării României în războiu, înaltul piedestal etic de pe care această ţară s'a încins în hora morţii, peripeţiile sacrificiilor ei, va înţelege rostul acestui avânt în evoluţia istoriei noastre.

Mi-ar fi peste putinţă să concretizez mai bine imaginea freneziei care a întovărăşit sforţarea eroică a ţării, decât reamintindu-mi agonia unui tânăr ofiţer rănit, necunoscut mie, într'un colţ de spital, care mi-a încolăcit grumazul, rostindu-şi ultimele două vorbe: „Alba-Iulia''. Nu fusese niciodată în cetatea Ar-

dealului, dar murea pe buze cu parola crezului nostru, ca un soldat al ideii.

Pentru mine acest muribund e cea mai curată şi cea mai tipică expresie a înălţimii de simţire cu care o generaţie a privit în faţă un ideal colectiv.

Aci s'ar putea încheia această fragmentară mărturisire, în care m'am năzuit în treacăt să legitimez o concepţie. Sunt însă două consideraţiuni, care mă opresc să rămân numai la sbuciumul de ieri, fără să mă apropiu de svârcolelile prezentului. Mai întâi e o datorie quasi-testamentară, pe care o impun tâmplele albite de a trage o concluzie pe seama urmaşilor din această jumătate de veac rămasă în urmă. Şi al doilea, ceea ce mi se pare mult mai important, este de a-ţi rosti din nou propria ta rugăciune într'o vreme când furtuna n'a încetat încă şi primejdia tot mai bate la poartă.

Fără să atrag în raza unei cercetări critice linia de evoluţie a spiritului public din prima decadă a României întregite, fără să răscolesc curente sau să stabilesc răspunderi, fără să ating măcar mişcările politice sau ideologia recentei eflorescenţe literare, mă încumet să pun întrebarea : S'a păstrat pe toată întinderea, continuitatea cu crezul salvator în care rezida taina tuturor triumfurilor noastre din trecut? Să răspundă fiecare după conştiinţa lui.

Întru cât mă priveşte, eu mă socot dator să rostesc răspicat, în clipe solemne pentru mine, o profesie de credinţă de care nu mă pot despărţi : Sunt de convingerea că nu e câtuşi de puţin perimat codul moral care a creat România de azi, cum afirmă acei care-şi închipue că deodată cu întregirea hotarelor concepţia noastră tradiţională a devenit un anacronism. În lupta unei consolidări de stat pe un pământ copleşit încă de stigmatele materiale şi sufleteşti ale dominaţiunii străine, în opera de rectificare, de reparaţie şi de nouă clădire, eu nu cunosc alt sprijin sufletesc mai puternic, decât credinţa mea de ieri, adaptată la nevoile prezentului. Numai rezemată pe acest punct arhimedic, vom putea să ridicăm aici construcţia noastră. O ţară nu se poate naşte fără o doctrină a solidarităţii cetăţeneşti şi tot astfel nu poate fi menţinută fără o lozincă de coeziune simplă şi mare. Eu nu ştiu alta pentru noi, decât vechea idee naţională cu toate atributele ei.

De aceea, cu privirile pornite din trecut spre desluşirea splendorilor viitoare, glasul meu reînnoind o smerită recunoştinţă pentru răsplata mare ce mi-aţi acordat, îndreptându-se către tânăra generaţie concentrează într'un scurt apel învăţătura unei vieţi :

— Grijiţi altarele vechi, spălaţi-le de praf ca să strălucească mai departe şi închinaţi-vă lor !

SĂRBĂTOAREA TINEREȚII

Locul unde s'a arătat odată destinul unui neam, rămâne pentru posteritate un loc de pelerinaj.

Spune legenda, că acolo unde a fost odinioară un câmp de bătaie, după vremuri târzii, umbrele oștilor potrivnice tot mai răsar încă în miez de noapte și sgomotul lor de luptă îl aud călătorii.

E atâta mister în clipa când se hotărăște soarta unui popor, că petecul de pământ care a găzduit această clipă nu se mai deslipește de ea și o păstrează pe veci ca o taină a lui. S'ar părea că fiorul, care a tresărit în sufletele de atunci, în ziua cea mare, a pătruns așa de adânc în sânul naturii, încât flutură peste veacuri, aninat de crestele copacilor ca un cântec al eternității...

Așa suntem noi în această câmpie, care a auzit cea dintâi mare spovedanie a Ardealului.

Câtă vreme se va însemna rostul existenței noastre, vor veni totdeauna aici pelerini ai generațiilor viitoare, să-și plimbe privirile dealungul întinsei livezi, stând de vorbă cu trecutul care luminează departe.

Ziua de 3/15 Mai 1848 e stâlpul de foc, ce s'a aprins după veacuri de întunerec, e prima zi a libertății noastre politice. Cu cât cumpănim mai bine istoria Ardealului, cu atât ne apare mai plină de înțeles, toată durerea acelora care am trăit pe aceste meleaguri.

Povestea noastră e deopotrivă de simplă și de tristă. Stăpânirea străină strângea necontenit ca în niște chingi de fier un trup viguros. S'a dus lupta sângelui, pe aceste plaiuri, o mie de ani. Deschideți cărțile vremii și veți vedea la fiecare perioadă

Discurs rostit pe Câmpia Libertății la Blaj, ca Ministru de Interne, la 3/15 Mai 1927.

istorică un călău care ne cerea sufletul; la fiecare pagină, o cursă întinsă. Erau zadarnice toate formulele de reconciliere, toate suplicile la înaltul chezaro-crăesc scaun dela Viena, toate plângerile latineşti care mucezeau în cancelariile principilor Transilvaniei. Toate erau în zadar ! O singură dogmă putea să ne smulgă din închisoarea seculară : ideia libertăţii naţionale, conştiinţa diferenţierii de sânge cu toate consecinţele ei logice. Prin instinctele lui de conservare, ţăranul a înţeles această lege fatală a istoriei. Îngrădit în limbă, în basme, în viziuni şi tradiţii seculare, el a trăit de-a-pururi într'o cetate neînvinsă.

Trebuia să vie însă o pleiadă intelectuală, care să dea o justificare de principiu acestei diferenţieri din lumea instinctelor şi să introducă în conştiinţa publică, fermentul programatic al unei idei.

Acest rol l'au avut vizionarii noştri dela 1848. Ei au codificat din instinctul maselor un crez, un program politic. Aici, de pe această piatră, în cadrul câmpenesc, simbol al înrudirii unui popor cu pământul, s'a desfăşurat măreaţa adunare. Reconstruiţi tabloul : subt cerul albastru de primăvară, într'o zi de Mai, patruzeci de mii de fraţi în haine albe, bătătoreau ţarina verde. Erau viitorii lănceri prinşi de flacăra revoluţiei. La mijloc, statul major înconjurat de clerici : Şaguna, îndrăsneţul ierarh diplomat, Cipariu ascetul scripturilor bătrâne, Avram Iancu, dârz şi întunecat ca un început de furtună, viteazul popa Balint, Axente Sever, voinic ca o prăvălire de munte... Într'un colţ ardeau înfriguraţi de epopee ochii lui Bălcescu. Strălucea soarele de Mai, era noutate şi vijelie în suflete. Svâcnea ca o sevă proaspătă învierea unui neam. În această atmosferă de mare praznic necunoscut încă, s'a ridicat pe piatră un om firav cu chip de apostol.

Era Simeon Bărnuţiu, cărturarul tribun. Cuvântul lui se rostea lapidar şi apăsat, ca o sentinţă târzie după un proces milenar : „Nu mergem la masa constituţiei ungureşti, bucatele ei sunt otrăvite pentru noi..."

Ce a urmat, se ştie. Toată deslănţuirea volburei dela cele dintâi focuri pe crestele munţilor Abrudului, până la fluerul de pribeag nebun al mortului dela Ţebea. Ziua de 3/15 Mai însă e cea dintâi pagină în cartea facerii... Aici a fost prologul în marea dramă, care peste şaptezeci de ani s'a închis în râuri de sânge pe câmpiile Moldovei. Oamenii aceştia, cu rosturile lor sărace de

modeşti provinciali, dospeau în sufletul lor toată cotropirea ce trebuia să vie. Judecaţi de perspectiva istoriei, ei răsar ca figuri luminoase încununate de o strălucită aureolă. Ei au avut tot ce trebue conducătorilor unui popor la zile de răspântie. Au avut până la frenezie porunca implacabilă a sângelui, au avut îndrăsneală în cuget şi hotărîre în acţiune, au avut deopotrivă şi simţimântul unităţii de rasă, susţinut de-o cultură superioară şi orientarea fericită în frământările continentului. Firesc era, ca şi cea dintâi tresărire vulcanică a unei conştiinţi colective, pe care ei au creat-o, să ceară cuvânt aici în Blaj, unde de zeci de ani, asemeni primilor creştini din catacombe, proorocii învăţau religia românismului.

Astăzi, visul lor s'a împlinit, idealul care animă teoriile constituţionale ale lui Bărnuţiu, viziunile fugare din nebunia Iancului, apoteoza latinităţii din care se împletea filologia lui Cipariu, toate s'au încadrat în realitate. Cine ar putea să cuprindă azi în zăgazul cuvântului, acest drum al biruinţii? Într'o astfel de clipă rezumativă, când din ţărână şi din firele de iarbă se desprinde povaţa morţilor, când în aer fâlfâe peste capetele noastre destinul istoriei, noi nu putem decât să primim într'o pioasă smerenie defilarea umbrelor din trecut şi coborîndu-ne în propria noastră conştiinţă, simţind deplina răspundere a unei continuităţi organice, să ne înălţăm sufletele până la pragul gloriei de demult.

Cât mai des să ne pătrundem de învăţămintele acestei luminoase retrospecţiuni. Ardealul, închegat azi pe veci în patrimoniul unirii, trebue crescut încă în preceptele dragostei de neam care a sbuciumat adunarea dela 1848. Trecutul purifică, trecutul lărgeşte orizontul; trecutul scoate la iveală linia mare deasupra măruntelor patimi vremelnice. Să desmormântăm cât mai des, fraţi ardeleni, imaginile strălucite ale acestui trecut şi să proectăm lumina lor orbitoare peste furnicarul prezentului. Înviaţi cuvântul lui Bărnuţiu, ca să aveţi un catechism al ideii naţionale integrale! Reaprindeţi candela de veghe din biblioteca lui Timotei Cipariu, ca să înţelegeţi avântul nobil al unei cerebralităţi creatoare! Însuşiţi-vă din îndrăzneala lui Iancu îndemnul viguros al energiei active. Din această măreaţă pleiadă a începutului să construim zestrea noastră morală, armura noastră de fier pentru lupta de toate zilele.

De aceea, Câmpia Libertăţii care ne va chema totdeauna, are o specială semnificare astăzi, când ţara nouă îşi croieşte toate temeliile. Să vie deci la această piatră, călătorind din toate unghiurile, conştiinţa luptătoare a unui popor tânăr în aşezările lui. Să vie mai ales generaţia de mâne, urmaşii studenţilor teologi care s'au bătut la Fântânele. Subt soarele de primăvară primind botezul în cultul trecutului, aceşti copii ai furtunii de ieri să-şi oţelească simţirea şi ziua de 3/15 Mai să fie pentru toţi sărbătoarea izbânzilor viitoare, sărbătoarea gândului desrobit din cătuşe ruginite, sărbătoarea înnoirilor fecunde, sărbătoarea tinereţii...

TRANSFORMAREA SUFLETEASCĂ A ROMÂNIEI

Doamnelor şi domnilor,
Iubiţi studenţi,

Am primit cu plăcere invitaţia făcută de centrul studenţesc „Petru Maior", cu ocazia solemnităţii sfinţirii Catedralei, la care am participat şi eu. Consideram ca indelicateţă să refuz această invitaţie.

Mi-am pus întrebarea, care ar putea să fie subiectul conferinţei mele?

Nu m'am refugiat în a vorbi despre ce se petrecea spre exemplu la curtea regelui Carol I sau a reginei Elisabeta. Să vă fi vorbit despre vreo problemă literară — îmi lipsea şi mie şi Domniilor voastre cu siguranţă, liniştea necesară. M'am hotărît atunci să privesc realitatea românească de azi, drept în faţă şi din frământările ei să-mi făuresc subiectul conferinţei mele.

Privind cu sinceritate şi disecând cu îndrăsneală realităţile româneşti de astăzi, ajungi la concluzia că o profundă şi radicală schimbare s'a produs în psihologia românească. Acum 20 de ani sufletul românesc încadrat în pacifismul universal trăia într'o linişte patriarhală în adâncul căreia dormea un vis neîmplinit. Sufletul acesta românesc de acum 20 de ani, cu toate graniţile care ne despărţeau, era unul şi acelaşi.

Pe deasupra acestor graniţe sau pe dedesubtul lor sufletul acesta românesc era o unitate care ne strângea ca într'o cingătoare de fier pe toţi la un loc.

Pe vremea aceea, a sta de vorbă cu cel de dincolo de graniţe era o sărbătoare, era o sguduire sufletească de bucurie şi de fe-

---

Conferinţa dela Teatrul Naţional, rostită cu ocazia sfinţitii Catedralei din Cluj în Noemvrie 1933.

ricire. N. Filipescu nu-mi vorbea niciodată despre Ardeal fără să plângă. Ce era pentru noi cei de dincoace de Carpaţi când vedeam primul stâlp de frontieră din „ţară"? Visul nostru de unitate naţională se transforma în lacrimi la prima întâlnire.

Astăzi sufletul românesc este un suflet protestatar plin de întrebări şi de îndoeli, o mare frământată cu valurile înduşmănite.

Cum am ajuns aci, ce transformări s'au produs de atunci?

Unde este comandamentul etic, unde este punctul arhimedic, care trebue să concentreze sufletul naţiunei? Este legitimă întrebarea : cum am ajuns noi aici? De aceea să-mi daţi voie, ca să examinez această problemă, cu toată sinceritatea, cu toată liniştea de judecată, cu toată obiectivitatea, dar şi cu îndrăsneala trebuincioasă, cu care trebue să se apropie un om onest de problemele naţionale.

Cea dintâi schimbare în sufletul românesc a adus-o războiul.

Continentul întreg a fost mai întâi o casă mortuară, iar apoi a devenit o casă de sănătate. Războaiele pe vremuri se dădeau între armate, ultimul războiu însă a fost un războiu între naţiuni. Naţiunea română a participat integral la războiu. Influenţa tranşeelor s'a simţit şi la noi. Prima a fost o schimbare totală a exigenţelor în faţa vieţii, a ţăranului.

Cei care au luat parte la banchetul morţii s'au trezit la conştiinţa unor mult mai mari exigenţe la banchetul vieţii de după războiu. Aveau cu toţii sensaţia că a sosit scadenţa drepturilor la o altă existenţă de cât aceea pe care o avuseseră până atunci.

Aceasta a fost zestrea psihologică a tranşeelor. Pe fronturi, diviziile noastre de ţărani au stat zi de zi şi la bine şi la rău alături de diviziile ruseşti. Fluidul revoluţionar care a atins pe Ruşi a trecut pe lângă ai noştri. Soldatul român era prea deştept ca să se lase furat de el. Şi-a dat seama însă că dacă ar vrea ar putea să facă şi el revoluţie.

A urmat apoi împropietărirea, mai bine zis exproprierea care a produs o altă sguduire de data aceasta de ordin economic. Vechea clasă conducătoare a fost distrusă economiceşte iar averile ei trecute ţăranilor şi o bună parte din ele pe unele locuri în mânile străinilor.

După aceea s'a produs a doua sguduire — votul universal. Acesta a fost sau prea curând, sau prea târziu acordat ţăranilor.

Prea curând, fiindcă masele noastre încă nu erau pregătite pentru exercițiul drepturilor cetățenești, și prea târziu, fiindcă ar fi fost o datorie de acum 20—30 de ani de a pune în funcțiune votul universal, pentru ca după războiu el să fi putut să radieze o conștiință cetățenească. Băgați de seamă, nu există nicio provincie românească, în care să existe votul universal dinainte de războiu. N'a existat nicio provincie, în care să fie o înțelegere a exercițiului drepturilor cetățenești. Și așa, democrația adolescentă și-a făcut de cap. Votul universal nu a mai însemnat ideile naționale. El a materializat gândirea publică, a pus revendicările de stomac pe primul plan, a produs pe demagogul, pe proprietarul de voturi și, în ordine științifică pe economist.

S'au sacrificat concepțiile unei elite de gândire de dragul unei democrații prost înțeleasă și detestabil aplicată. O proprietate de 50.000 de voturi este o ocazie de surescitare permanentă a maselor populare pentru lozinci care nu se realizează niciodată.

Democrația de azi cere numai voturi, indiferent de naționalitate și câștigarea lor însemnează concesii de toate felurile făcute străinilor de neamul și sufletul nostru. Concluzia a fost că socialul a distrus naționalul.

Așezarea noastră administrativă ieșită din votul universal a avut grave consecințe. Întâi descentralizarea excesivă care a reînviat, perpetuând astfel vechile granițe, apoi principiul electiv exagerat a făcut astăzi din țăran un votant perpetuu, care votează de dimineața până seara, din Ianuarie până 'n Decemvrie cu toți și înșelând pe toți. Autonomia orășenească de asemeni a devenit un adevărat atentat la ideea națională și la principiul dreptății mai ales în provinciile unite. Orașele noastre sunt astăzi pur și simplu reprezentantele unei idei ostile statului românesc. Stăpânirile trecute au înfipt în carnea noastră orașele ca pe niște piroane. Ar fi fost logic și drept, ca noi să fi rectificat toate nedreptățile trecutului și să fi românizat aceste orașe. În alte țări pentru a afirma autoritatea de stat și pentru a rectifica nedreptăți trecute, principiul electiv a fost dat deoparte.

În Italia lui Mussolini, a fost o vieață orășenească cu tradiții seculare. Florența era stat, Veneția la fel. Pentru a salva o idee de unitate națională, Mussolini le-a desființat autonomia și a luat conducerea lor prin oameni numiți de el. La noi astăzi ora-

şele sunt centre de simţire străine pe trupul nostru. Nu sunt xenofob. Am crezut că războiul a lichidat în mine toate rezidiile de ură ale trecutului. Văd astăzi însă că nu pot fi liniştit pentrucă opera de dreptate nu este făcută iar ideea de dominaţie naţională asupra acestui pământ nu este îndeplinită.

Vreţi câteva exemple? Dintr'o statistică riguros exactă, proporţia dintre funcţionarii superiori Români şi străini, la serviciile poştale din câteva oraşe:

În Bucovina: la Cernăuţi, Românii 24%, străini 76%; la Rădăuţi Români 30%, străini 70%; la Vişniţa, Români 0% străini 100%; la Gura Humorului, Români 28% străini 72%.

În Basarabia: la Tatar Bunar, Români 0%, străini 100%; la Hotin, Români 36%, străini 64%; la Cahul, Români 38%, străini 62%; la Tighina, Români 42, străini 58%.

În Ardeal: la Careii-Mari, oraş de graniţă, Români 38%, străini 62% (bine e păzită graniţa ţării); la Zalău, Români 23%, străini 67%; la Aiud, Români 25%, străini 75%; la Cluj, Români 34%, străini 66% (numeric 56 funcţionari superiori Români şi 107 străini); la Topliţa Română, Români 25%, străini 75%; la Tg. Mureş Români 35%, străini 65%.

Iată pentru ce sunt ferm covins că salvarea va veni numai atunci când principiul proporţionalităţii numerice va trece în conştiinţa publică, ca un indispensabil imperativ naţional. Este singura formulă pentru a soluţiona pacea în această ţară. Proporţionalitatea în toate slujbele de stat şi particulare, precum şi în învăţământul superior.

O ţară nu înseamnă numai frontiere, ci o conştiinţă naţională militantă pentru afirmarea drepturilor ei fireşti.

Ideea revizionistă este o erezie pe care o refuză orice idee elementară de dreptate.

Toate ruinile au strigoi. Şi la noi se mai plimbă astăzi pe deasupra, strigoii zidurilor dărâmate. Pentru înlăturarea lor, singurul remediu este ideea naţională. În măsura în care s'a făcut o abdicare dela această idee, s'au întărit străinii.

Iată de pildă minoritatea maghiară, pe care noi trebue să o privim în faţă, cinstit, leal şi cavalereşte, examinând raporturile noastre faţă de ea, nu cu sentimentalism, ci ca înaintea unui tribunal de dreptate, în care primul document este afirmaţiunea naţiunei dominante, ca stăpână la ea acasă.

Astăzi sunt în Ardeal mai multe şcoli şi biserici ungureşti decât au fost înainte de războiu, apar mai multe gazete ungureşti şi mult mai îndrăsneţe. Nu există decât raportul de forţe care hotărăsc raporturile de vieaţă normală într'o ţară. Trebue s'o spunem pe faţă cavalereşte minorităţilor : uitaţi prea des domnilor minoritari că trăiţi în ţara românească.

O altă categorie de străini sunt cei invadaţi în ţară în ultimul timp ca într'o nouă Californie, străini al căror număr se urcă azi la peste 500.000

Pentru a scăpa de ei sunt două mijloace, unul aşa zis civilizat şi anume : să prezentăm Ligii Naţiunilor un tablou al acestor străini necetăţeni români după niciun tratat şi după nicio lege şi s'o rugăm să-i invite să părăseasca ţara românească repatriindu-se. Dacă cu acest sistem elegant n'am scăpa totuşi de ei, aş face lagăre de concentrare, pentru aceste elemente periculoase.

Chestiunea evreiască este reală, iar bogăţia evreilor trebue considerată ca o sfidare a sărăciei noastre generale. La oraşe s'a creat o întreagă clasă de oameni de afaceri rentabile care mai toţi sunt evrei şi mulţi din ei necetăţeni români.

Azi când 7000 de învăţători sunt pe drumuri, când un preot e plătit cu 700 lei lunar, când sărăcia s'a încuibat şi stăpâneşte toate clasele româneşti, este o sfidare provocătoare să vezi belşugul nemuncit lăfăindu-se impertinent în palatul străinului venetic.

Dacă am fi săraci cu toţii şi noi şi ei — sărăcia ar fi suportabilă. S'ar crea un fel de religie a sărăciei străbătută de un fluid apostolic. Aceasta este o lege psihologică firească. Dar când tu mori de foame, iar vecinul tău care nici măcar nu face parte din sângele tău etalează sfidător o scandaloasă bogăţie, această diferenţiere te încrânceneazā în revoltă.

Duceţi-vă în staţiunile balneare sau climaterice, la restaurantele de noapte, în localurile de joc de cărţi şi veţi vedea o populaţie nouă care nu exprimă nici sentimentul nici sângele nostru şi care nici antropologiceşte nu are nimic comun cu noi. Iar presa apostolică de altă dată s'a industrializat astăzi, şi-şi bate joc prin pene străine de sufletul şi sângele nostru, de ideea naţională şi reprezentanţii ei.

Dincolo de frontiere pretutindeni revirimentul naţional e în floare. Peste tot ideea patriotismului integral revine în centrul

tuturor acţiunilor. Altarele naţiunilor n'au fost niciodată mai şterse de praf ca astăzi. Cândva nu de mult, urmărind frământarea sufletească a poporului meu, am afirmat că trăim vremuri prerevoluţionare. Astăzi afirm că am intrat în faza revoluţiei naţionale. Revoluţie înseamnă transformarea bruscă a psihologiei unui popor. Iar rolul unui om care vrea binele acestei ţări ar trebui să fie transformarea acestei revoluţii naţionale într'o inepuizabilă forţă creatoare. Aceasta însă nu se poate face fără voi, tineri.

Dacă am trăi în vremuri de pace v'aş spune: duceţi-vă la carte şi'n laboratoare. Nu pot s'o fac, aceasta pentrucă împrejurările de azi reclamă ca în arenă să se svârle cât mai multe pachete de nervi din care să ia naştere apoi tumultuos şi irezistibil, revirimentul nostru naţional.

Ca să formulez cât mai scurt ceea ce vreau să vă spun, voiu exprima în cuvinte o atitudine a lui Mussolini pe care a avut-o ieşind în balcon ca să mulţumească manifestaţiei de simpatie pe care i-o făcea „giovinezza" italiană:

„La luptă cu cartea într'o mână şi cu arma în alta".

INFILTRAŢII STRĂINE ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

Pentru observatorul zilelor noastre e necontestat sbuciumul în care se găseşte sufletul românesc. Din toate aspectele vieţii noastre, se desface astăzi o fierbere necunoscută încă. Niciodată, în nicio perioadă istorică, cred, nu s'a înregistrat aici un asemenea vălmăşag multiplu şi turbure care să ţină într'un perpetuu neastâmpăr molecular fibrele de simţire ale neamului.

Sunt, de sigur, atâtea şi atâtea explicaţii şi destule justificări pentru acest proces haotic, în care analistul trebue să-şi păstreze ochiul limpede şi mintea trează la toate răspântiile. S'ar părea că după veacuri îndelungi de tăcere chinuită s'au rupt deodată zăgazurile şi din adâncime au dat năvală, ca o cataractă tumultuoasă, energiile latente ale unui popor. Negreşit că toţi care suntem prinşi în vârtejul acestei revărsări neînfrânate şi sgomotoase, mai greu ne vom putea rosti asupra ei decât cronicarul de mâne, care va avea orizontul lămurit de perspectiva distanţei.

Sunt însă constatări axiomatice care se impun şi toată lumea le vede.

Românismul trece astăzi printr'o criză de creştere după identificarea graniţelor etnice cu cele politice. Noul stat se sbate hărţuit la fiecare pas de obligaţiuni şi întrebări care în trecut nu s'au mai pus. S'ar putea spune că actuala clasă conducătoare, prin noutatea sarcinilor ce i-au fost hărăzite e în mod fatal o înjghebare de diletanţi, ale cărei înfăptuiri pătimesc de toate greşurile începutului. O judecată cât de sumară ne arată realitatea destul de neliniştitoare. Vieaţa românească de după războiu a fost necontenit revoluţionată de evenimentele care s'au succedat şi-au mărit tensiunea iniţială. Mai întâi Unirea însăşi cu euforia e

---

Discurs rostit la Academia Română la 21 Aprilie 1937.

sguduitoare ne-a fost dat s'o resimţim cu un organism slăbit de pierderile războiului. Ca trupul deşirat şi şubred ieşit dintr'o boală crâncenă chemat la un mare ospăţ, după răsunătorul chiot de nuntă, ne-am ales cu palpitaţii, cu ameţeli şi cu turburări de respiraţie. Eram prea plăpânzi. România de ieri, cumplit de însângerată şi cele două flancuri, după o despoiere metodică de către străini, prea lipsite de mijloace pentru o conducere de stat. Pe această slăbiciune s'au deslănţuit, a doua zi după cununie, diversele probleme de stat care cereau un răspuns : vot universal, expropriere, erezii regionaliste, răscoliri demagogice, veleităţi minoritare, resturi de civilizaţii disparate, regimuri administrative fără puncte de înrudire, infiltraţii etnice străine... tot atâtea prilejuri de sbucium interior, care şi în vremuri normale ar putea trezi serioase îngrijorări, care însă în starea actuală de vulcanism general postbelic sunt deadreptul primejdioase. E explicabilă deci criza de creştere în această epocă de adolescenţă a ţării înnoite şi explicabile derivatele ei : criză sufletească, criză de autoritate, criză economică... şi aşa mai departe, discordări nenumărate în aparatul vast de ramificare a unei naţiuni. Chestiunea care se pune în astfel de împrejurări e faptul neîndoielnic, că având atâtea laturi vulnerabile din care rezultă fragilitatea evidentă a marelui tot, noi să ne păstrăm, măcar punctul central al întregului eşafodaj într'o stare de sănătate nealterată, ca să ştim pe ce se poate sprijini echilibrul nostru faţă de atâtea tendinţe de sguduire dinăuntru şi din afară.

Acest punct arhimedic e gândul românesc cu toate dispoziţiile lui creatoare.

Literatura, spunea deunăzi dela acest loc d. N. Iorga, e manifestarea organică a neamului. E cea mai de seamă cetate ofensivă şi defensivă în economia de forţe a unui popor, adăugăm noi. Cu două decenii în urmă şi mai bine când duceam o vieaţă politiceşte fărâmiţată, ne amintim cât de covârşitor era rolul literaturii. Trăiam divizaţi, dar scrisul ne da o platformă de strângere laolaltă. Eram oropsiţi subt călcâiul duşman, dar ne înspira acelaşi comandament moral şi estetic cu toate consecinţele. Nu aveam graniţe comune, aveam o unitate de literatură cu crezul ei indestructibil. Nu aveam tunuri, aveam poeţi care radiau coeziune şi semănau lumina. O poezie era un act politic hotărîtor pe atunci, o bucată literară, un fapt de înaltă pedagogie cetăţe-

nească. Nu vorbesc numai de caracterul militant al acestei literaturi, care-şi muia aripile în suferinţele mulţimii, răscolind dureri şi cerând alinare. E netăgăduit că această misiune desrobitoare a scrisului românesc e plină de interes şi a tras greu în cumpăna evoluţiei noastre istorice. Ardealul bunăoară o ştim cu toţii, în veacul al nouăsprezecelea, cu deosebire în ultimele decenii de apăsare maghiară, ca să scape de agonie, a fost susţinut cu oxigen literar. Dar marile prefaceri sociale şi dacă vreţi economice ale vechiului Regat, cine le-a lansat mai întâi, cine a creat atmosfera trebuincioasă pentru rezolvirea lor? Ţăranul înainte de-a fi un subiect politic la noi, a fost un subiect literar. Scriitorii pot fi socotiţi pe drept avangarda, precursoarea transformărilor noastre de stat. În treacăt fie zis „Noi vrem pământ" al lui Coşbuc sau o pânză de Grigorescu au pregătit mai mult exproprierea latifundiilor decât douăzeci de discursuri lămuritoare la Cameră şi la Senat. Politica n'a fost decât oastea de paradă care a luat în stăpânire, cu toate beneficiile, redutele cucerite de literatură.

Dar dincolo de această dinamică a luptei pentru marile revendicări naţionale, literatura a fost în toate împrejurările oglinda reală a sufletului nostru.

Templu în care se păstrau tablele legii, depozitar al străvechilor noastre secrete de vieaţă şi înfricoşate taine de familie cu toate adevărurile lor testamentare, literatura, păstrând moştenirile ancestrale lăsate cu limbă de moarte şi filtrând orice impuls actual prin retorta receptacolului recent, exprimând deci în acelaşi timp trecut, prezent şi viitor, apărea ca un colţ de natură din munţii noştri, o manifestare specifică a solului, iremediabil locală, respirând în acelaşi timp suflul eternităţii. Fiind o întrupare organică a neamului, acest scris cerea vieaţă şi se turna în forme cu totul particulare, nu fiindcă erau legi şi canoane care-i determinau rostul, ci fiindcă sufletul românesc îşi avea albia lui de care insul nu se putea deslipi cu niciun preţ.

Iată Eminescu, cel mai universal creier la noi, a cărui gândire s'a rostit deasupra atâtor culmi, e cel mai tipic reprezentant al rasei. Nu numai că a simţit cu cugetul lui în sens teoretic nevoia celei mai largi rezonanţe istorice, nu că a fost codificatorul naţionalismului constructiv la noi şi în formele de expresie literară s'a lăsat stăpânit de toate nuanţele geniului popular, dar strofele lui pe de-a'ntregul, chiar şi unde împrumută motive străine,

se brodează pe acel fond de lirism care cu gama lui sentimentală e al nostru, numai al nostru. Ce să mai vorbim de idilele lui Coşbuc, în care se prinde în horă satul românesc, de baladele din care cere cuvânt vechea „vitejie dreaptă"... Vlahuţă cu plânsul în surdină, călcând pe urmele învăţătorului român în toată structura lui nervoasă, de I. Gorun sănătos şi falnic ca numele lui, de Ştefan Iosif supus unei morbideţe care iscodea necontenit viziuni „patriarhale", sau de D. Anghel, subtitlul estet, care în „grădina" lui se înfiora de miresmele pământului şi cânta încăierarea nocturnă a mirosurilor dela ţară... Invoc numai poeţii care domină şi astăzi configuraţia literară, din ale căror accente s'a împletit cântecul mut şi nemărturisit al tuturor. E aerul nostru în tot ce-au înseilat ei, o sensaţie familiară în ce se pune la contribuţie : codru, peisaj, lumină, gest, povaţă... Vorbeşte patrimoniul milenar, cântă rasa şi din rasă nu se poate evada nici în sens fiziologic, nici intelectual. Prozatorii noştri nu fac decât să confirme acest adevăr, atâta doar că sunt poate şi mai mult prizonierii elementului local. Iată Caragiale de pildă : cine e nebunul care ar trage la îndoială nota lui veridică pe care o vedem astăzi intervenind de zece ori pe zi în goana noastră cotidiană ?... Cine nu desluşeşte aburii calzi ai ogorului muntenesc din „Sultănica" lui Delavrancea, sau tipica aşezare a conacului moldovean cercetat de injoncţiuni moderne din „Viaţa la Ţară" a lui Duiliu Zamfirescu ? Tot astfel la Brătescu-Voineşti ca şi în nuvelele sau romanele lui Sadoveanu. Se plămădeşte acelaşi aluat, fireşte, primind modelarea individuală a autorului. Sunt poveşti şi întâmplări urzite de boieri şi boiernaşi sau ţărani, figurile consacrate ale structurii noastre sociale, la unul de obiceiu aspri, sanguini şi zidiţi din pasiuni elementare ; la celălalt, prinşi de duioşie, cu întrebări care vin de departe şi proiectează o lumină blândă pe un fond de tristeţe omenească. Pretutindeni în scrisul lor ne simţim acasă, arde acelaşi soare, e aceeaşi dogoare a după amiezilor de vară, adie aceeaşi boare de codru verde, respiră intimitatea organică a sufletului românesc....

Ei bine, literatura de după războiu scrisă româneşte nu prezintă o continuitate normală cu cea de ieri. Aş zice că e o întrerupere bruscă, o radicală schimbare de diapazon care s'a petrecut aici. Nu vorbesc fireşte, de talentele reale, la care firul Ariadnei se simte alături uneori cu un bine precizat spor de sim-

ţire şi de mijloace, care e apanajul logic al complexităţii de vieaţă în care am fost atraşi de împrejurări. Mă gândesc la producţia curentă, la cărţile care răsar cu duiumul şi populează vitrinile librăriilor impregnându-şi pecetea lor asupra spiritului public, sau la nenumăratele reviste care găzduesc ciripitul primelor bătăi de aripi din zilele noastre. La aceştia se remarcă ciudata transformare intempestivă, un fenomen eclatant de discontinuitate literară. Poez'a aceasta e o apariţie curioasă şi-ar fi de dorit ca un clinician cu aptitudini ştiinţifice s'o supuie unui examen mai amănunţit decât aceste fugare observaţii. E o anaıhie de gândire la mijloc, aş zice aproape o nebunie programatică, un fel de sonoritate verbală care răsună în gol cu tendinţa marcată de-a gâtui orice înţeles. Planează împrejur un obscurantism voit, un fel de nevroză obsedantă, un scrupul constant de-a împinge subiectul dincolo de raza comprehensiunii, o specială perversiune a adjectivului şi o neonestitate de atelier pe care o impun ca pe un ritual prerogativele şcoalei. În toate genurile ies la iveală aceste impulsuri cum am zice reformatoare, până şi în romanul care se multiplică înspăimântător în timpul din urmă, un fel de maculatură devenită cronică şi antipatică. Acest gen fără rădăcini la noi a ajuns o manieră literară care se vede a fi acaparat şi publicul cititor, de vreme ce apar oameni bătrâni lipsiţi de talent şi curbaţi de reumatisme, biete epave hodorogite, care după o vieaţă îndelungă stropşită de-o gângavă banalitate pun astăzi în circulaţie cărţi stropite cu otravă. Adevărul e că un spirit nou s'a cuibărit aici, un exotism improvizat, o instrumentare cerebrală, nu numai în afară de posibilităţile noastre de apreciere, ci cu stigmatele strigătoare ale unei conformaţii spirituale care nu ne aparţine. În definitiv ce înseamnă această mascaradă frivolă, acest aspect de carnaval al literaturii româneşti actuale? Ce fir s'a rupt aici şi cine a îndeplinit monstruoasa operaţie de-a ne scoate pământul de subt picioare şi de-a ne pomeni bălăbănindu-ne în gol? Unde e câmpul nostru şi natura în care trăieşte de veci seminţia aceasta de agricultori? Cine a izgonit principiul sănătăţii, ca să ne inunde cu strofe leşinate după clişeul ofticosului Klabund? Cine a tăiat pădurile de brazi din literatura noastră, cine a suprimat ţăranii cu fresca lor de linii mari şi ample, cine a ucis bunul simţ din bătrâni, ca să ne alegem cu-o stridentă behăitură lubrică şi cu pagini de pornografie desminţite de tradiţionala noastră decenţă?

Iată puncte de întrebare care ca săgeţile otrăvite se înfig în conştiinţa noastră şi cer un răspuns.

Primele lămuriri de circumstanţă articulate în materie nu desleagă problema. Unii vorbesc de ipersensibilitatea generaţiei noi, care a copilărit sau s'a născut pe vremea groaznicei încleştări de oţel şi-a adus cu sine în subconştientul şi nevoile ei această lipsă de busolă, un fel de cutremur maladiv, ecou întârziat al câmpului de bătaie. De-aci, zic ei, lipsa de orizont şi orientare, dispoziţia de recepţionare a formulelor străine. Fals, răspundem noi, sau fals inconştient, sau minciună interesată. Mai întâi douăzeci de ani sunt prea puţin ca gândirea unui popor să devieze dela făgaşul ei istoric şi-al doilea, ceea ce e şi mai convingător, tineretul de după războiu a apucat un drum diametral opus clişeelor internaţionaliste. Aceşti copii ai furtunii, crescuţi subt pedagogia tunului, s'au ancorat de un crez care desminte vijelios şi etica şi estetica pomenitei literaturi de recentă dată. În sufletul lor călit de primejdii şi înfrigurat de viziunea măririlor viitoare, chemările autohtone sunt mai puternice ca oricând.

Două clipe dacă privim în faţă chestiunea, ipoteza se înlătură dela sine, cu obiecţiunea că nu le-am recomanda acestor literatori iconoclaşti o întâlnire directă cu reprezentanţii generaţiei tinere. Dorim a-i cruţa de povara argumentelor care deocamdată nu sunt absolut necesare pentru a limpezi controversa noastră literară. Alţii atribue fenomenul internaţionalizării de gândire la noi, pretinsului contact cu culturile minoritare care şi-ar fi infiltrat virusul lor destructiv, ca să torpileze o unitate de stat. Nimic mai greşit decât această presupunere, nu fiindcă străinii ne-ar urmări cu o frăţească bună voinţă, ci fiindcă literele lor sunt astăzi povăţuite de un naţionalism activ îngrădit în idei şoviniste şi precepte de rasă.

E timpul, deci, căzând toate aceste presupuneri, să dăm răspunsul categoric şi franc la întrebarea cine-a internaţionalizat literatura noastră actuală? Iată-l: Nu noua generaţie crescută din sângele nostru, ci o nouă naţie cu care ne-a pedepsit capriciile destinului.

* * *

Ca adevărul să iasă la iveală cu mai multă tărie fie-mi îngăduit să evoc procesul de denaturare literară mult mai grav şi

mai avansat petrecut la vecinii noştri Unguri, proces pe care-l cunosc şi de care m'am apropiat odinioară într'un examen amănunţit, făcând constatări care încep să se asemene primejdios cu stările actuale dela noi.

E cam mult de atunci, aproape douăzeci şi cinci de ani. Românii din Ardeal, o duceau greu subt apăsarea dela Budapesta, dar pe cât de nesăbuite erau loviturile ce primeam, pe atât de dârză se accentua rezistenţa unora dintre noi. În mijlocul acestei frământări, mi-aduc aminte, Contele Ioan Zichy ministrul de instrucţie în guvernul răposatului Tisza, într'un discurs plin de violenţe la adresa neamurilor nemaghiare de subt coroana Sfântului Ştefan, susţinea cu multă mândrie teza că acestea vor fi desnaţionalizate de superioritatea culturii ungureşti, care e nemuritoare şi eternă — se rostea grandilocvent nobilul conte — şi-ale cărei drumuri sunt pe deplin statornicite ca strălucirea stelelor pe cer. La această diatribă m'am crezut dator să răspund în două lungi articole, unul publicat în ziarul „Românul" din Arad, altul în revista „Luceafărul" dela Sibiu. Ideea de care mă călăuziam în replica mea era cercetarea literaturii ungureşti de atunci, pentru a dovedi dacă poate fi vorba de o superioritate culturală maghiară, care să ne desfiinţeze. Am făcut deci o temeinică analiză a producţiei literare contemporane din capitala de pe malul Dunării, fixând spiritul de care era îmbibată şi descifrând caracterul de rasă al operelor de artă.

Să-mi fie permis a reproduce câteva fragmente lămuritoare. Încep cu constatările din articolul „Un anacronism: literatura naţională maghiară". Iată ce spuneam între altele: „Pentru un cititor străin, care cunoaşte poporul unguresc şi cunoaşte operele literare în care au fost prinse notele lui caracteristice, literatura actuală curentă prezintă un aspect cu totul străin. Din toată producţia timpului din urmă nici un gen literar nu mai este expresia gândirii specific ungureşti. Din tot ce se tipăreşte, — şi comerţul lor de cărţi e exorbitant, — nu se desface impulsul organic al unei literaturi naţionale. În zadar vei căuta oglinda notelor istorice ale psihologiei ungureşti: în aşa zisa literatură maghiară Ungurii se întâlnesc tot mai rar. S'au pierdut tipurile romantice ale lui Jókai, nemeşii greoi şi îndărătnici ai bravului Kemény, s'a dus Mikszath cu simpaticii ţărani vioi din Ţara Slovacilor. S'a curmat tradiţia de avânt, nota de nobleţe, sincera simpatie de subiect

a scriitorului, nu mai întâlneşti în piesele lor pe săteanul gălăgios şi violent, nici în poezia lirică suflul de sănătate rustică, dragostea de natură. Nu mai e nici pustă ungurească în cântece, nici chiot de ciardă, nici vitejia romantică a haiducilor din Bakony.

Toate notele particulare au fost sacrificate, literatura lor nu mai e o literatură naţională.

Valorile estetice au fost modificate, credinţele literare s'au schimbat, eroii s'au înlocuit. Nu mai e o literatură militantă, nici luptători, nici triburi ale revendicărilor naţionale. Nu te mai opresc accentele turanice, în faţa ta se desenează icoane triste, întunecate, clişee uzate de artă internaţională. Un suflet chinuit, svârcolirile unui individualism exagerat, un cinism brutal şi o frivolitate necunoscută cer cuvânt în producţia lor actuală. Ţăranul a încetat a mai fi subiect literar, nemeşul se mai iveşte în câte o piesă de teatru, ca să facă deliciile spectatorilor cu poza lui ridicolă. Puntea care ar lega pe cei de azi cu trecutul unguresc s'a frânt, reflexele elementelor sociale care au făcut istoria acestui popor, nu mai au cuvânt în literatură. Vei întâlni în schimb la teatru pe avocatul din foburgurile Pestei, pe burghezul utilitarist, pe orăşanul mut pentru frumuseţile naturii. Poetul are să-ţi prindă în rime frigurile sufletului sbuciumat de mizeriile asfaltului, din strofele lui vei alege spleenul sau amărăciunea păgânului modern lipsit de orice credinţă. În locul imaginilor colorate ale panteismului de odinioară vei găsi întunerec posomorît. Reconstruind pe urma unei cărţi personalitatea autorului, rămâi penibil atins de această cunoştinţă nouă. Recules ai să-ţi mărturiseşti în pripă: Domnul acesta n'are nimic a face cu toată frământarea istorică a maghiarismului milenar, dela Árpád până la Arany Iános. Domnul acesta e tipul curent al Ahasverului modern pe care l-am întâlnit şi la Ostanda şi pe Riviera şi pe bordul vaporului în drum spre Singapore, îl chema Mayer, Durand sau Löwy şi era totdeauna la fel. Domnul acesta poate să fie astăzi, întâmplător, la „Pesti Hirlap" şi să scrie piese pentru „Király Szinház", dar aşa cum îl văd eu, mizantrop, fricos, plin de probleme şi de gută, ar fi cea mai inoportună apariţie între cetăţenii dela Salonta-Mare, care i-ar fi deopotrivă de străini sufleteşte ca şi fermierii din Scoţia. Izolat de toate tradiţiile moştenirii el nu înţelege tainele acestui pământ, nici aer, nici lumini, nici umbre, nici culoare şi când călătoreşte în vagonul restaurant de-a-lungul pustei ungureşti, privirea lui e

mai plictisită decât a mea. În mine cel puţin este interesul palpitant al vecinului intrigat de-o duşmănie istorică, pe când din ochii lui priveşte sila Weltbürgerului lipsit de orice preocupări de ordin naţional".

De unde acest aspect straniu al literaturii ungureşti de astăzi? Răspunsul e deopotrivă de laconic şi de lămuritor: Budapesta. Sunt ravagiile Budapestei în aceste pagini străine. Acest oraş pripit al americanismului, cu cabareturile lui, cu jidanii lui, cu jargonul lui Dohányutza, cu obscenităţile nocturne, acest furnicar improvizat şi-a impregnat pecetea în literele ungureşti. Amalgamul lui etnic e determinat de notele de rasă ale elementului semit. Prin acordarea de libertăţi politice ca nicăiri altundeva, prin vecinătatea apropiată a Galiţiei, potopul de ovrei a crescut an cu an, a găsit tot mai puţine obstacole în lupta cu autohtonii inferiori, şi-a croit un culcuş aici pe malul Dunării, unde a acaparat industrie, comerţ, literatură. Toate ramurile de manifestare ale vieţii publice au fost pe rând cucerite de acest popor neastâmpărat. O jumătate de veac de activitate conştientă a fost deajuns ca imigraţii să desfiinţeze caracterul unui trecut şi acceptând din toate atribuţiile celor învinşi numai limba ungurească, modificată după urechea lor, au isbutit să creeze din Budapesta cel mai puternic emporiu de cultură naţională semită.

„Fireşte că gimnastica intelectuală a Budapestei nu are, nici în clin nici în mânecă, cu aluatul istoric al neamului unguresc, fireşte că din zidurile mucegăite ale ghettoului din Királу-utza nu pot răsuna cântecele sălbătăciei romantice a betyárilor ungureşti. E explicabil că teatrul popular (Népszinház) în care cereau cuvânt ciobani de pe pustă, hoţi de cai dela Kecskemét cu inima în dinţi şi cu izmenele în vânt, a trebuit să dea faliment ca să facă loc operetei cosmopolite, ori comediilor lui Molnár, din care distingi umorul rece, cinsimul turburător şi artificiile spiritului semit. Desigur că simpaticele tipuri primitive din piesele lor populare deveniseră un anacronism şi un prilej de plictiseală îngrozitoare pentru spectatorii, de felul lor, din suburbiile Varşoviei. Prin această infuziune străină s'a curmat deci firul de continuitate istorică a sufletului unguresc în literatura maghiară şi s'a dat naştere unei producţii improprii, îndrumată de precepte internaţionale, în care dacă există o notă specific naţională, aceasta e semită".

Articolul ducea mai departe firul unui paralelism între cele două suflete care se exprimau în literatură. Vorbind despre un talentat poet evreu, (Kiss Jozsef), spuneam: „Scrisul lui face parte din patrimoniul sufletesc al culturii naţionale evreeşti, ca şi poeziile lui Maurice Rosenfeld, ca şi Manasse al lui Ronetti-Roman''. După ce caracterizam poezia lui Petöfi şi analizam o romanţă încadrată în peisagiul de pe pustă, tipic ungurească, continuam astfel: „Cât de departe cad de aceste imagini dela ţară creaţiunile lor de astăzi şi toată literatura dela Budapesta. Mi-a rămas în minte o pagină extrem de caracteristică a unui scriitor de-al lor care iscăleşte Ignotus, îl chiamă Veigelsberg, e şef de şcoală, directorul celei mai apreciate reviste: Nyugat (Occidentul). Scrie undeva despre influenţa naturii asupra omului modern şi accentuiază cu multă tărie cât de singur se simte el într'o pădure. O solitudine penibilă îl apasă în mijlocul unui codru de brazi. Natura sălbatică îl enervează, freamătul copacilor îi dă fiori. Îmi plac parcurile franţuzeşti, tunse şi îngrijite. Iubesc natura, cam aşa încheie Ignotus, dar numai până unde pot simţi cu ea urmele omului''.

„Vreţi o înfăţişare mai caracteristică în care să fie zugrăvit sentimentul orăşanului deslegat de toate intimităţile naturii? Cum să nu fie penibil impresionat de tăcerea unui codru de brad acest creier zămislit în umbra zidurilor, domnul Veigelsberg, care de zeci de generaţii şi-a întrerupt contactul cu pământul. Plămânii lui obosiţi de ghettoul atâtor încarnaţiuni anterioare nu suportă ozonul şi frica tradiţională a semitului îl face să tresară la fiecare foşnet. Da, e o pagină tipic ovreiască proza aceasta a domnului Veigelsberg, care în aforismele lui destul de spirituale exclamă undeva: „În faţa trecutului avem o singură datorie: să-l uităm!" Recunosc domnule Ignotus, aveţi toate motivele''.

Concluzia pe care o trăgeam era următoarea: „Literatura naţională ungurească a încetat în poezie cu Petöfi şi Arany, iar în proză cu Mikszath, făcând loc literaturii naţionale ovreieşti budapestane, deci o astfel de cultură improprie şi fără rădăcini de care cântă ditirambi *ministrul Zichy* nu poate constitui o primejdie pentru noi, tocmai astăzi când literatura românească e îndrumată în spirit naţional de o mulţime de talente superioare. Maghiariza, nu ne poate literatura ungurească prin producţia ei actuală, cel mult semitiza ne-ar putea, dar pentru asta suntem

prea împrieteniţi cu codri verzi de brad, în care se simte atât de rău d. Leon Veigelsberg".

Am reprodus o bună parte din acest articol, rămas uitat şi necunoscut ca atâtea altele, fiindcă m'a uimit procedeul similar care începe să fie pus în valoare la noi. Articolul a stârnit atunci o vâltoare neobişnuită în presa ungurească, unde a fost tradus şi viu comentat. S'a deslănţuit o luptă pasionată pentru şi contra. Buba, pe care pusesem eu degetul, durea prea tare, ca să nu fie luată în seamă. Ar fi o carte voluminoasă dacă s'ar strânge laolaltă studiile şi polemicile brodate pe acest subiect. Ungurii de pur sânge mi-au dat dreptate când tânguindu-se când blestemând, mai ales prin revistele din provincie, fiindcă presa budapestană era cu totul jidovită. Scriitorii ovrei, pozând în oameni civilizaţi, critici literari şi sociologi, m'au combătut cu mare lux de argumente. M'au învinuit de un conservatism reacţionar, mi-au pus în faţă ovreimea dela Iaşi, mi-au atribuit o ură împotriva oraşelor, au însinuat că prezint semne de detractor al civilizaţiei şi s'au străduit să mă convingă că structura socială a Ungurilor evoluând, a depăşit cadrul vremii lui Mikszath, că o literatură citadină e deci cu totul justificată. Natural că am reluat subiectul şi l-am desvoltat cu mai multă amploare în articolul apărut în revista „Luceafărul" subt titlul: „Două suflete, două literaturi". Desvoltând teza iniţială am fixat pe larg dualitatea evreo-maghiară dela Budapesta. Smulg la întâmplare câteva fragmente nu atât pentru a proba justificarea mea, cât pentru a prilejui să vedem reversul medaliei: potriveala ofensătoare cu situaţia noastră actuală.

Iată ce ziceam între altele: „Ce s'a petrecut în sânul neamului unguresc e un lucru lămurit şi se poate judeca limpede. Până acum câteva decenii, acest popor, care forma un bloc etnic deosebit, o insulă exotică cu flora ei particulară şi-a păstrat intact caracterul de rasă. Strecurându-se printre veacuri, neam de ţărani agricultori şi nobili cu însuşiri războinice, Ungurii şi-au fixat sufletul lor aparte, care era rezultanta descendenţei şi condiţiilor lor specifice de vieaţă istorică. Acest suflet tipic maghiar a cerut cuvânt şi în creaţiunile literare, găsind întrupare în anumite opere, care sunt monumente de artă naţională. Aşa s'au păstrat ei şi se plimbă astăzi subt ochii noştri... Pot să-ţi trezească simpatie sau zâmbete de compătimire, pot să-ţi pară mai potriviţi în stepele

Lebediei, decât în mijlocul unor curente de civilizație neînrudită cu dânșii, dar ei sunt Ungurii, așa cum se desfac din vieața lor de-o mie de ani. Structura intimă a sufletului unguresc, e zestrea fatală a sângelui. Sufletul doar e o urnă în care generații de strămoși și-au așezat moaștele, în noi tresar îndemnuri nedeslușite, care vin de departe, de dincolo de conștiința realității. Simțim la tot pasul rețeaua misterioasă a celor care s'au dus și, — vorba filosofului francez, — ne cârmuesc mai mult morții decât viii. De aceea, oricât de adaptate formelor străine, aceste manifestări organice ale psihologiei unguresti se disting și nu se pot ascunde de privirea pătrunzătoare a unei m'nți obiective, cu deosebire nu se pot ascunde în literatură, în acest domeniu implacabil al sincerității. Iată de ce în poezia de astăzi a lui Andrei Ady cu toată influența formelor de lirică modernă franceză, se ivește la toată strofa factura particulară a creierului turanic. Moștenirea sufletească a originei nu se poate înlătura, ea ne urmărește, ca un blestem, ori ca o binecuvântare, ne urmărește la tot pasul".

„Să lămurim însă mai departe ce s'a petrecut... La începutul erei constituționale în Ungaria prin acordarea de libertăți s'au deschis porțile largi elementului ovreesc, care a început să se reverse asupra țării. Această revărsare a dat naștere unui fenomen cu totul particular de încrucișare a două popoare, unic în felul său. Anume ovreii s'au așezat în orașe, unde cu însușirile lor, cu inteligența sprintenă inerentă rasei, au acaparat vieața comercială și industrială, au introdus formele de așa zisă civilizație occidentală pe pământul care păstra neatinse toate notele unor rosturi patriarhale. Ei au pus stăpânire definitivă, ei au înființat, se poate spune, capitala țării, căreia i-au împrumutat caracterul lor de rasă, în vreme ce descendenții maghiarismului istoric și-au continuat vieața lor cu tipare tradiționale: au ținut cuvântări, au semănat grâu, au împrumutat bani pe camătă grea, și-au neglijat țărănimea și ne-au pus nouă genunchiul în piept. Astfel împrejurările ne-au dat un popor care în sânul lui a fost necesitat să primească la el acasă alcătuirile vieții moderne prin intermedierea unui alt popor, cu alt caracter de rasă. Avem deci manifestarea paralelă a două neamuri și pe terenul literelor... S'a croit deci o literatură nouă la Unguri, care nu are nimic a face cu sufletul maghiar. Alte patimi, alte culori, note proaspete, frământări necunoscute. Într'o limbă nouă vorbește glasul lui Iehova".

Închid aici paranteza cu procesul dela Budapesta, fără să mai stăruiu asupra adevărului care se desprinde din ea pentru Unguri. Realitatea este că am văzut bine în adâncime la vecinii noştri; evenimentele de mai târziu au confirmat pe de-a'ntregul diagnosticările mele. Decompoziţia şi putrefacţia la ei a mers înainte, ca încoronarea tragică Israel s'o îndeplinească prin trimisul său Béla Kun care a înfipt steagul roşu pe camera magnaţilor de pe malul Dunării.

* * *

De ce-am reînviat acest depărtat examen al unor stări din altă parte, de ce-am desgropat foile îngălbenite în care judecam penetraţiunea semită la Unguri? Răspunsul e simplu şi logic: Fiindcă şi la noi a început să se întrevadă un fenomen similar, aceleaşi cauze producând aceleaşi efecte. Adeseori recitind scrisul de-acum un sfert de veac, am sensaţia stranie că se zugrăvesc nenorocirile noastre, că numai numele proprii sunt schimbate şi că o brutală ironie a sorţii ne-a împărtăşit cu o dureroasă intervertire de roluri.

Da, domnilor colegi, Israel e călător. Israel nu se fixează, Israel a venit şi la noi. Cum, când şi în ce număr, nu e acum momentul să lămurim chestiunea. Veneratul nostru coleg, tânărul octogenar A. C. Cuza, s'ar părea că a atins-o în treacăt în cercetările lui. Adevărul e că infiltraţia ca şi consecinţele copiază aproape pas cu pas fazele procesului unguresc. Cronologia doar e într'o întârziere de vreo două decenii, dar e acelaşi plan strategic cunoscut: mişcarea de învăluire dela periferii spre centru. Etapele se escaladează metodic: comerţ, industrie, bănci, moşii, blokhausuri la oraşe, gazete... Scara a fost urcată cu plan şi cu socoteală. Ei bine, acum Israel s'a hotărît să facă şi literatură românească. A atins cel din urmă popas, a intrat şi în templu. Până acum vreo douăzeci de ani intenţia nu putea fi bănuită. Abia în gazetărie dacă se încerca timid o strecurare anonimă, urmărind mai mult beneficiul arginţilor decât patima călimării. Erau aşa de departe de cugetul şi de sintaxa noastră, încât nimeni nu-şi închipuia că merită să fie luaţi în seamă. În scurt timp însă au devenit redutabili aceşti potentaţi de cerneală cu rotativele lor. Negustori de opinie publică şi-au desfăcut marfa pretutindeni cu-o neobosită clamoare. Au acaparat editurile apoi şi presa lor a in-

dustrializat scrisul nostru. Trecerea dela gazetă la literatură au făcut-o pe nesimţite, schiţând aproape un gest de sfială, ca în faţa unui sacrilegiu.

Cine ar fi bănuit în pragul războiului bunăoară, că din primele zile ale României Mari va începe la Bucureşti o ofensivă literară semită? Ţin minte, făcând comparaţie cu ce era la Unguri, tocmai pe acest exclusivism literar românesc clădeam cu superioritatea noastră. Îmi ziceam: Ovreii aici cumpără grâu, desfac cherestea şi storc pământul. E incontestabil o nenorocire această exploatare materială... Dar lumea abstracţiunii noastre se păstrează nepătată... Acolo nu intră, mă mângâiam eu. La astfel de înălţimi li se taie respiraţia... Gândul românesc rămâne al nostru, şi-l stăpânim noi... Această credinţă mi se părea atunci o axiomă care îmi estompa protestarea şi-mi da oarecare impulsuri de toleranţă nedesluşită... Într'o linie de dispreţ şi-un sentiment de compătimire se alternau stările mele sufleteşti...

Îmi amintesc cum într'o zi la o masă de cafenea mi-a prezentat cineva, — Anghel dacă nu mă înşel, — un tânăr nervos cu nas şi buze care ţineau loc de recomandaţie...

Ştii că e evreu şi scrie...

Româneşte? am întrebat eu.

Da, şi are talent.

Am zâmbit cu îngăduinţă, dar se pare şi cu îndoială, fiindcă interlocutorul meu mi-a pus problema neted:

Cum, nu crezi în posibilităţile literare ale unui Evreu la noi?

Întrebarea mi-a venit repede, astfel că şi răspunsul a fost prompt:

Nu!

S'a pornit o discuţie contradictorie, ca de obiceiu... Mi-am arătat părerile... Ideea adaptării e un basm... Intruşii nu pot prinde misterul... O vieaţă nu e deajuns ca să deslege ce-au tors veacurile... Tânărul cu ochelari mă privea cu-o clipire mustrătoare şi amărîtă:

De ce sunteţi aşa de crud?...

Îmi aduc aminte, m'au turburat cuvintele lui. Veneau doar dintr'o ţară unde mă sbătusem pentru binefacerile libertăţii şi nu râvneam câtuşi de puţin la un rol de opresor... I-am arătat că nu eu îi închid poarta dintr'o pornire duşmănoasă, că el încearcă o aventură cu stăruinţa lui...

Închipuieşte-ţi, i-am răspuns, ce s'ar alege de mine, dacă evadând din fumul de tămâie şi din legănarea troparelor bizantine, aş încerca să cobor pe hârtie o rugăciune de sinagogă... N'ar fi o indelicateţă, o impertinenţă chiar? Ca să vezi cât de zăvorîte sunt toate lacătele noastre şi să te convingi însuţi de neputinţa d-tale organică, iată o idee. Ţi-o dau aşa, cum mi-a venit... Încearc'o... Uite acum e vară, suntem în toiul secerişului, ţara noastră acum naşte, acum i se culege roada care ne hrăneşte pe toţi... Îţi propun ceva. Vrei s'o surprinzi în chinurile facerii, în cea mai desăvârşită intimitate? Du-te undeva în Vlaşca sau pe Bărăgan, să vezi pământ, sclipiri de soare şi de secere, să vezi femei care-şi alăptează copilul la snopul de grâu... Toată truda românească străveche... Du-te şi dacă vei putea fura o taină de acolo, te cred...

Nu ştiu ce-a făcut, dar eu n'am citit nicio apoteoză agrestă a tânărului cu ochelari, care azi e milionar în petrol.

Totuşi minunea s'a întâmplat, corcimea s'a instalat în literatura noastră. Aceasta e o constatare de fapt riguros exact care trebue stabilit aici cu toată obiectivitatea cupolei Academiei Române de subt care se desprind astăzi comentariile noastre. Când s'au aşezat noii oaspeţi şi-au adus desigur cu ei tot bagajul sufletesc. Nimeni nu va trage la îndoială că există o fundamentală diferenţiere de psihologie între ei şi noi. Deci nimeni nu va contesta că odată cu această incursiune literatura românească se resimte de manifestarea unui nou climat de gândire. Problema e astfel cât se poate de limpede : schimbarea la faţă a literelor noastre nu trebue căutată într'o pretinsă rectificare bruscă a structurii cerebrale la noi, ci în exteriorizarea acestui element recent de-o strigătoare diferenţiere etnică. Sunt aşa de esenţiale şi de categorice deosebirile sufleteşti între cele două neamuri, încât zestrea proaspăt sosiţilor se distinge fără nicio trudă. De-aceea coardele pe care se cântă astăzi nu trebue să ne mire câtuşi de puţin. Sunt instrumente noi care s'au introdus în orchestră. Sunetul lor e strident şi urechea noastră îl refuză, el însă are aceeaşi tonalitate dela plângerile lângă râul Vavilonului până la paginile actuale ale lui Salom Asch pe malurile Volgei. Că e o altă scară de simţire, o altă tablă a valorilor, un alt temperament şi o altă retină, lucrul e dela sine înţeles. În acest chip se explică denaturarea noastră literară, după exemplul Budapestei de care

vorbeam. Astfel avem în cărţile apărute la Bucureşti criticismul de azi, tendinţa caricaturală, rânjetul sarcastic, fuga de natură, citadinismul, histeria erotică, accentele libidinoase şi accesele de pornografie. Cu felul lor de-a vedea, cu aparatul lor de înregistrare, orice subiect cât de local primeşte un nou botez intelectual, care nu e al nostru. Dau un exemplu: Am răsfoit zilele aceste două volume dintr'o antologie care conţine bucăţi din 60 de scriitori români de origină evreiască! cum scrie pe copertă. Managerul lor, un domn care-şi zicea S. Podoleanu, — vedeţi de unde vine! cu-o specială retorică de tarabă ni-i prezintă astfel: „Ei au adus o remarcabilă contribuţie literaturii autohtone. Fie că au făurit o pagină de proză, sau cizelat un vers, au spart uneori vechile tipare ale limbii literare româneşti, ridicând-o la nivelul artistic de azi". Aţi înţeles, domnilor colegi şi voi bătrâne portrete de pe pereţi, cu câtă cuviinţă de oaspete se rosteşte omul din Podolia: „Au spart vechile tipare ale limbii româneşti, ridicând-o la nivelul artistic de azi"... Săraca „limbă veche şi înţeleaptă" a lui Eminescu, adevărat: i-au spart tiparele... Nu vă voiu obosi cu multe citaţii din antologia pe care o recomand atenţiei acelora care vor să desprindă şi să puie la cântar o manifestare psihică departe de noi, ca Araratul de Bucegi. E o aşa zisă poezie în care o imaginaţie deslănţuită şi ultracolorată asvârle viziuni chinuite fără şir:

„Trece fantoma principesei otrăvite cu oleandru,
Principesa a murit de parfum..."

Toate la fel, vagi şi veştede, înmugurite întârziate din psalmii lui David... Aceste sunt lectura suportabilă... Mi-e peste putinţă însă să smulg din cheunăturile sentimentale... „Strigări trupeşti lângă glesne", poftim titlu de carte a unui domn care-şi zice Camil Baltazar... Vine cu ruşine, domnilor colegi... Spuneam însă că orice subiect local pe care pun mâna îl deformează şi apare strâmb... Iată războiul nostru, bunăoară. Un scriitor român poate să-l trateze cu mai mult sau mai puţin talemt, subiectul în sine însă e sacru, comportă oarecare decenţă, nu se scuipă pe el... Ei bine, iată ce scrie un ins care iscăleşte H. Bonciu, în antologie ni se prezintă „poet-prozator" şi ca detaliu biografic: „a colaborat la ziarul „Viitorul", la rubrica „Mişcarea artistică la noi şi în străinătate", iată ce scrie: „Am făcut războiul aşa cum August Prostul ajută la strânsul covorului din manej"... Băgaţi

de seamă evlavia... Şi mai departe... „gloanţe n'am trimis nici unul, căci n'am ucis pe nimeni, însuşindu-mi astfel pe nedrept hrana şi solda pe care statul mi le servise"... Vedeţi omul o spune de-a-dreptul... Unde însă raportul sufletesc cu ideea patriei în sine apare oarecum programatic e în poezia d-lui Sergiu Dan care isprăveşte astfel :

„Suferinţă, lichid amar
mai rar
mai rar
obosit
amuţit,
mai plăcut : moartea pentru rochie
decât pentru steag.

Onorat auditoriu, am pus punct.

Concluzii nu mai sunt de tras, decât doar constatarea sumară : *Aceasta nu e literatură românească.*

Ca să se vadă că nu reprezint numai un punct de vedere personal când îngrădesc patrimoniul nostru literar în faţa acestei invazii să-mi fie permis să reproduc aici câteva fragmente din scriitorul André Gide, cunoscutul om de litere francez care numai de principii arierate nu poate fi învinuit : „Trebue să recunoaştem că există în zilele noastre în Franţa o literatură a Evreilor care nu e literatura franceză care-şi are calităţile, semnificările şi directivele ei particulare. Ce admirabilă operă ar săvârşi şi ce serviciu ar aduce deopotrivă Evreilor şi Francezilor acela care ar scrie istoria literaturii evreeşti, reunind şi amestecând istoria şi literatura Evreilor din alte părţi, *fiindcă e aceeaşi*". În continuare Gide spune : „Ei vorbesc mai uşor decât noi, fiindcă au mai puţine scrupule. Ei vorbesc mai tare decât noi, fiindcă nu au motivele pe care le-avem noi de-a vorbi cu glasul coborît, de-a respecta anumite lucruri". Scriitorul francez termină astfel : „Eu nu neg, desigur, marele merit al câtorva opere evreeşti, aş zice în mod particular al pieselor lui Porto-Riche, dar cum le-aş admira cu inima mai uşoară, dacă ele ne-ar fi venit prin traducere din altă limbă. Căci, ce mă importă dacă literatura ţării mele se îmbogăţeşte, dacă această îmbogăţire e în paguba semnificării ei. Prefer ca în ziua în care nu mai are forţă îndestulătoare Francezul mai bucuros să dispară, decât să dea dreptul altuia să-i joace rolul în locul lui şi în numele lui".

Aceste mândre cuvinte de strălucitor dispreţ intelectual le socotesc cel mai potrivit răspuns în seama puţinilor Români, care din justificări străine de câmpul literelor, — patronează pomenita marfă de import.

* * *

Încheiu observaţiile mele al căror cuvânt poate să fi părut pe-alocurea prea tăios, jignitor chiar. Se poate. Deparazitările nu se fac cu apă de trandafiri. În faţa mea pluteşte suprema noastră ţintă : păstrarea ţării. Dumnezeu îmi vede sufletul, că mă găsesc într'o postură de apărare şi schiţez gestul defensiv, gestul consacrat al istoriei româneşti.

Academia Română e şi ea o tranşee de apărare naţională. De aceea gândindu-mă la nenorocul altora şi la putinţa propriei noastre nenorociri, evocând umbra soldatului dela Oituz şi trecând-o asupra noastră ca o lozincă de salvare, strig de-aici, să se audă departe :

— Pe-aici nu se trece !

COMEMORAREA REGINEI ELISABETA

Popoarele nu uită.

În sufletul unui neam aducerea aminte e pururea trează, fiindcă în acest vast rezervor de simţire nimic nu se pierde, cum nu se pierde nimic în natură. De aceea din depărtarea vremilor se perpetuiază amintirea celor trecute; oameni, gânduri, credinţe şi datini se duc mai departe din generaţie în generaţie. Cu cât e mai larg imperiul zilelor de odinioară, cu atât mai vie şi mai hotărîtoare e această zestre sufletească, formidabilă forţă nevăzută care dirigueşte paşii unei colectivităţi în drumul ei spre ascensiune. Astfel se explică cum la toate răspântiile istoriei, alături de revendicările celor vii se mobilizează oastea temută a morţilor, care se înşirue în linie de bătaie pentru a smulge o biruinţă.

Din această lume de umbre care se mişcă dincolo de moarte şi înrâureşte sbuciumul prezentului, figura vechilor Domnitori se iveşte mai des şi cere cuvânt. Ce e patrimoniul imaginaţiei noastre populare, dacă nu o galerie strălucitoare de hlamide şi coroane domneşti: voievozi, domniţe, Consânzene şi Feţi-Frumoşi, amestec minunat hărăzit de capriciul vremurilor şi păstrat de tradiţia anonimă ca o comoară scumpă a măririlor apuse? În cursul veacurilor, acest popor chinuit a îndurat toate loviturile destinului: duşmanii l-au încătuşat, stăpânirea lui politică s'a frânt, bogăţiile vremelnice i s'au risipit, un cutremur îndelung şi des repetat a putut să dărâme alcătuiri sau să doboare năzuinţi, făcându-le una cu pământul... De-un singur lucru n'a fost în stare să ne despoaie vitregia sorţii, n'a putut să ne fure memoria, ea ne-a rămas întreagă, pavăză de apărare împotriva săgeţilor otrăvite.

Discursul de comemorare dela Academia Română, din 8 Martie 1936.

Mai mult : cu cât zilele erau mai aspre şi goana lor mai necruţătoare, cu atât lumea umbrelor îşi afirma mai stăruitor puterea ei. Dovadă atâtea pagini de răstrişte de demult, deasupra cărora a luminat totuşi o flacără izbăvitoare... Ştefan cel Mare, bunăoară, înfăşurat în glorie s'a coborît subt lespedea dela Putna, moştenirea i s'a fărâmiţat, Moldova a căzut subt călcâiul fanariot, dar el, nebiruită entitate morală, a rămas fără ştirbire în conştiinţa posterităţii, el s'a păstrat ca un îndreptar de gândire, s'a ivit necontenit ca un îndemn sau ca o mustrare, el a domnit înainte, el s'a bătut la Griviţa şi la Mărăşeşti, el trăieşte şi azi. Tot astfel, cine nu-şi dă seama că mortul dela Turda e cel mai viu, cel mai neîmpăcat şi mai actual luptător al unităţii noastre naţionale? Da, Sire, monarhii trăiesc deapururi, fiindcă prin ei se concretizează misiunea unui popor şi profilul li se ridică la suprafaţă în măsura în care fiinţa lor a izbutit să exprime această esenţă de divinitate...

România modernă, care a primit pe solul ei lozincile salvatoare ale Occidentului şi a elaborat procesul de neatârnare menit să închege o forţă politică şi culturală, — platforma unităţii de mai târziu, — e strâns legată de personalitatea Regelui Carol I. Cine caută să pătrundă taina renaşterii româneşti, resorturile ascunse ale acestei erupţiuni vulcanice, îşi dă seama că la opera de stratificare a energiilor care se revarsă azi aici a lucrat un om care a ţinut toate firele în mâna lui, o judecată limpede şi socotitoare, un spirit metodic şi clar, dar mai ales un făptuitor a cărui continuitate de acţiune decenii de-a-rândul subt un orizont turbure şi adeseori haotic a pus în valoare principiul muncii, al ordinei şi-al autorităţii de stat. De aceea primul nostru Rege va rămâne pentru veacuri târzii ancorat de amintirea neamului nu numai ca fondator de Dinastie, ci ca întemeietor de Ţară.

Cele două principate dunărene, în ziua când Carol de Hohenzollern-Sigmaringen a descins pentru întâia oară la Turnu-Severin înfăţişau încă aspectul pitoresc dar destul de trist al unei vieţi patriarhale, fără puncte precise de înrudire cu Occidentul. Două ţărişoare strivite de trei împărăţii ostile, salvate în existenţa lor prin sentimentul diferenţierii de rasă al aceluiaşi popor şi prin tendinţa de echilibru a marilor vecini care se invidiau reciproc, se găseau în prima perioadă a unirii pregătită în suflete dar sguduită şi ea printr'o lovitură de stat. Totul era la început

aici, totul era prefacere cu aere de provizorat, un microcosm plin de întrebări şi de surprize. Clasa conducătoare, cu psihologia ei frământată de rezonanţa vremilor vitrege, mixtură particulară de Orient şi Apus, grefată pe un fond local în părăginire, boierimea moldo-valahă desfăcută de vechea orânduială băştinaşe, purta pe lângă stigmatele unor încrucişări străine şi fermentul unor speciale efervescenţe lăuntrice, datorită luptei dintre două generaţii, cu influenţe culturale diametral opuse. Jos în umbră tânjea lumea satelor, o ţărănime admirabilă cu aptitudini spirituale deosebite, dar încercuită în realităţi de vieaţă primitivă, aşteptându-şi încă desrobirea pentru a putea avea o conştiinţă cetăţenească. Dacă mai adăugăm la această configuraţie sufletească, condiţiile economice rudimentare ale unui stat latifundiar şi incertitudinea raporturilor externe ale vasalităţii turceşti, subt ochii noştri se închiagă în câteva trăsături mari, oricât de pripite, un tablou sumbru din care liniile măririlor străbune se întunecaseră de mult.

Pe acest fond iniţial s'a desfăşurat domnia lui Carol Întemeietorul, care într'o jumătate de veac ne-a dat Regatul român din pragul marelui războiu: Ţara-Mumă a împlinirii noastre actuale. Alături de Dânsul s'a străduit strălucind în domnie Regina Elisabeta, a cărei amintire o prăznuim astăzi, la douăzeci de ani după coborîrea în cripta dela Argeş.

Biograful care va pătrunde mâne dincolo de această aureolă şi va umaniza figura Reginei Elisabeta, va trebui s'o aşeze în cadrul vremii şi al împrejurărilor care i-au modelat vieaţa. Numai astfel va putea fi înţeleasă pe deplin şi respectată după cuviinţă cea dintâi Regină a României.

Noi astăzi nu vom putea decât să-i aducem omagiul recunoştinţei unui neam şi să resimţim acea atmosferă de pietate filială cu care generaţia războiului a petrecut-o la groapă. Abia dacă vom fi în stare să smulgem câteva accente din claviatura unui suflet complex, călător de pe malurile Rinului, statornicit la Dâmboviţa noastră...

Într'una din paginile de reflecţie şi concentrare prin care Carmen Sylva căuta să-şi exprime o concepţie de vieaţă, se găsesc următoarele rânduri :

Nu există decât o fericire:
Datoria.
Nu există decât o mângâiere:
Munca.
Nu există decât o bucurie:
Frumosul.

Este, cred, în acest triptic de gândire legitimarea unei existenţe, cea mai condensată formulă a unei autobiografii din care se pot desprinde şi urmări peripeţiile unui suflet.

Când Elisabeta de Wied în ziua de 15 Noemvrie 1869 s'a căsătorit cu Carol, Domn al Românilor, ideea de căpetenie care o îndruma în calea ei era : Datoria. Tânăra prinţesă crescută în spiritul de rigorism al unui castel bătrân, îmbibat de tradiţii şi intelectualitate şi-a dat seama din primul moment că părăsindu-şi ţara s'o schimbe cu o patrie nouă, îndeplineşte un act de voinţă definitiv şi irevocabil. În mintea ei plăpândă se răscoliseră întrebări adânci a căror deslegare o vedea limpede. Şi ea şi soţul ei şi familia de care se deslipea înţelegea că este un drum fără întoarcere, o contopire cu o lume necunoscută încă, de care trebuia să se lege cu toate fibrele ei de simţire. Nici nu se putea găsi o mai severă expresie a sguduitorului angajament moral pe care şi-l lua, decât cuvântul de binecuvântare al pastorului Lohman, care la săvârşirea nunţii, arătându-i calea Destinului îi cita dictonul din Biblie : ,,Voiu merge unde vei merge tu, voiu rămâne unde vei rămâne tu. Poporul tău este poporul meu, Dumnezeul tău este Dumnezeul meu, voiu muri unde vei muri tu şi tot acolo vreau să fiu îngropată".

Un suflu de seriozitate, aspră şi implacabilă ca într'o baladă dela Nord, plana de-asupra acestei cununii, în care două vlăstare domneşti se uneau pe vecie. Pastorul Lohman a avut dreptate. Istoria României o confirmă la tot pasul şi retrospecţiunea noastră pioasă o verifică la lumina faptelor. Elisabeta de Wied s'a cununat cu poporul care i-a dat tronul şi în patruzeci şi şapte de ani tot sbuciumul ei s'a brodat pe acest principiu. Ideea datoriei era suprema lege morală prin care-şi justifică rostul în ţară nouă, de-a cărei misiune s'a pătruns, convinsă că Domnia purcede dintr'un determinism superior, dictat de legile eterne ale Dumnezeirii. De această concepţie s'a lăsat călăuzită în cursul anilor, aşa cum o exprima ea mai târziu în ceasurile rezumative

ale bătrâneţii, când aşternea pe hârtie sentinţa gravă, cu glasul unui clopot de mănăstire : — „Adevărata dragoste de patrie ancorează în cer, înconjoară pământul şi e plină de durere, ca dragostea de mamă".

Cu această armătură a sufletului când s'a aşezat în scaunul de Domnie la Bucureşti, Ea avea şi fondul de credinţă şi perspectiva de apreciere şi capitalul de indulgenţă cu care trebuia să privească împrejur. Alături de soţul ei, prins în vârtejul problemelor de stat, Elisabeta Doamna venea cu tendinţa bine precizată de penetraţiune în laboratorul intim al psihologiei unui popor. O pereche de oameni, uniţi într'un gând, urmărind aceeaşi ţintă în văzul mulţimii cu porniri de analiză şi criticism, completându-se reciproc, afirmau împreună legitimarea Dinastiei străine într'o epocă de frăgezime plăpândă a ideii noastre de stat. Regina Elisabeta a fost o colaboratoare conştientă şi neobosită, muncind necontenit din preajma tronului. Zi cu zi s'a închegat din stăruinţa celor doi soţi un impuls de stimă obştească, care a împrejmuit tot mai mult Dinastia noastră, dându-i în sufletul românesc, consfinţirea acelui sentiment de dragoste, pe care numai apropierea desăvârşită poate s'o trezească. Regina Elisabeta cu nobleţa ei a înfiripat în mare parte această aureolă. Alături de Regele cu statură dreaptă şi ochiul sever, ea flutura zâmbetul cald al bunătăţii şi privirea, plină de soare, a iertării. El soldat, Ea poetă. El omul raţiunii cu aspecte de rigiditate afirma autoritatea sceptrului Regal, Ea mişcându-se în lumea abstracţiunii cucerea imponderabilele sufletului popular, dornic de visare şi simpatie. Din această colaborare a unei jumătăţi de veac s'a creat piedestalul măririlor viitoare.

În cadrul acestei largi înţelegeri Regina Elisabeta s'a cheltuit zilnic într'o prodigioasă activitate, ducând pretutindeni acelaşi optimism, răspândind în toate colţurile lumină şi încurajare, fie că se oprea la horă ca să prindă ritmul dansurilor populare, fie că îngrijea pe răniţii dela Plevna, descifra penumbre de biserici bizantine, sau mângâia fruntea palidă a unui orb la Vatra ei Luminoasă. Oriunde se ivea, în costumul unei ţărănci dela Argeş sau în trena de mătase albă cu falduri strălucitoare, Ea alina dureri şi acoperea cu un val de seninătate vaerul multelor mizerii omeneşti. Cu vremea care trecea, mai ales după moartea unicului copil, de câte ori atingea buclele blonde ale nepoţilor,

adierea unei blânde şi îndurerate maternităţi o urmărea neîncetat ca o rază rătăcită dintr'un vis fugar, destrămat la cea dintâi atingere cu pământul...

Carmen Sylva a fost un pronunţat temperament artistic, cu dispoziţii reale pentru un cult estetic, îndrumat de fineţe şi amplă comprenensiune. Pe linia descendenţei părinteşti, ea acumulase muncă şi strădanie. Ocrotind buna tradiţie a atâtor case princiare din Germania veacului al optsprezecelea, în care protecţia artelor devenise o religie, ea a dus mai departe îndemnul strămoşesc, cu zel fără preget, cu devoţiune fanatică. Astfel, Curtea noastră a devenit un centru de radiaţiune artistică. În Palatul Regal, dar mai ales la Sinaia s'a instalat o atmosferă de cerebralitate plină de nuanţe, un ritual ţesut din armonii şi visare. Scriitori, pictori, muzicanţi se perindau în saloanele Peleşului aducându-şi prinosul lor. Alecsandri îşi citea versurile uşoare împletite din ritmul folklorului proaspăt descoperit, Grigorescu îşi etala pânzele cu ciobani rumeni şi Rodice svelte, ca un fir de trestie în adierea vântului de seară... Totul era împrejur ondulare moale de palpitări supraterestre, şopot reţinut, admiraţie, discreţie, eleganţă. O rază de soare se furişa de pe creasta brazilor bătrâni pe pernele de mătase, rătăcind pe luciul unui crucifix de fildeş... În căderea amurgului se aşternea o tăcere de catedrală, din care se înălţa ca un imn de biruinţă, o fugă de Bach, un fragment din oratoriile lui Haendel... Cânta Regina la pian sau la orgă.. Auditorul stătea copleşit de extaz... Deodată, ca o furtună de patimi se deslănţuia o sonată de Beethoven, smulsă din vioara fermecată a lui Enescu, acompaniat de augusta Suverană...

Peste turnurile Castelului Peleş, acolo în munţii noştri străvechi, în liniştea nopţii, trecea o undă de eternitate.

Carmen Sylva a fost o scriitoare fecundă, un talent vioiu, o imaginaţie colorată cu frâu liber şi multe resurse. Literatura ei variată, romane, poezii, teatru, se încadrează în producţia postromantismului german, cu calităţile şi lipsurile şcoalei. Fenomenul caracteristic este opera de transpoziţie a acestei sensibilităţi în lumea noastră, în subiectele locale şi în specificul sufletului, pe care ea l-a scrutat cu devotament şi l-a urmărit cu pătrundere. Istoricul literar va trebui să reţie această creaţiune, s'o judece nu numai subt aspectul unei înrudiri cu configuraţia

intelectuală din care a descins la noi, ci mai ales s'o explice în raport cu cadrul de vieaţă din care s'a zămislit. Un lucru e cert: Regina Poetă a dus faima ţării noastre departe peste hotare, răspândind în lumea civilizată interesul pentru o ţară începătoare, căreia prestigiul ei personal îi împrumuta un început de aureolă.

Aşa a crescut an cu an în lumea de simţire românească silueta Reginei noastre, încununată de legendă şi furişată pretutindeni ca un mit frumos. În instrumentarea multiplă a idealului de unitate naţională, Carmen Sylva îşi are rolul ei bine fixat, care nu se va uita niciodată. Peste graniţele României de ieri ea radia speranţa şi inspira puterea aşteptării. Din accentele profetice, din cântece, din poveşti, din zâmbet şi din lumina acestei Regine se revărsa credinţă şi dor de izbăvire. Generaţia antebelică a provinciilor robite s'a resimţit de minunata ipnoză spirituală... Scriitorul acestor rânduri va păstra până în clipa morţii amintirea fiorului de-acum treizeci de ani, când o mână de studenţi la Budapesta, într'un subsol de tipografie turnându-şi visul rebel la o revistă începătoare, scotea un număr dedicat Reginei Carmen Sylva... Ca un plâns în surdină, ca un strigăt de departe, de-acolo din freamătul înstrăinării, cu patimă şi cu clocot i se trimetea răvaşul sângelui:

„Avem un vis neîmplinit
Copil al suferinţii"...

Regina Elisabeta a înţeles totdeauna acest glas al sângelui românesc.

Poezia libertăţii, Ea a cântat-o şi a simţit-o în toată amploarea ei. În marea evoluţie de gândire a neamului, a fost un element activ, cu sbucium de fiecare zi. Ardealul cu vechea lui poveste de încătuşare şi răzvrătire trăia în mintea ei ca imaginea însângerată a unui Prometeu înlănţuit.

La 1906 când pentru întâia oară mi-a fost dat să urc treptele Castelului dela Sinaia, cutremurat ca de-o revelaţie divină, am auzit din gura ei cuvintele:

— „Cea mai frumoasă zi din vieaţa mea a fost când trei mii de Ardeleni au jucat hora în lunca din faţa Castelului Peleş. Moise n'a intrat în Canaan, dar l-a văzut, aşa a văzut Regele Carol Ardealul"...

Subt un amurg roşu, prevestitor parcă al zilelor viitoare, Regina vorbea :

— „M'a întrebat odată cineva, un străin, de ce am zidit Castelul Peleş atât de aproape de graniţă? Eu i-am răspuns : de unde ştii d-ta, că va fi totdeauna graniţă?"

Era accentul profetic care despica vremile şi avansa judecata istoriei...

Nu ştiu, Sire, cum să închid aceste pagini răslețe, în care subiectul mă copleşeşte cu povara amintirii. Nu găsesc o încheiere mai strâns legată de veneraţia stăpânei noastre de-odinioară, decât desgropând din vraful de hârtii uitate un cântec de slavă, pe care i l-a înstrunat smerita mea închinare.

La 1913, toamna, Regina împlinea şaptezeci de ani. Toată suflarea neamului îşi trimitea la picioarele ei sentimentul respectului unanim şi desăvârşit. Din ecoul Ardealului de-atunci marele praznic al recunoştinţei naţionale îmi cobora pe hârtie câteva strofe, în care un cuget umil căuta să prindă fiorul unei naţii robite. Îngăduiţi-mi să le citesc, ca un testimoniu de simţire, cu care voiu urmări totdeauna un chip strălucitor care planează deasupra noastră :

E sărbătoarea bătrâneţii în care-un zâmbet de Regină
Ne spune azi cea mai curată poveste-a firelor cărunte,
E-a tinereţii sărbătoare la care-o lume azi se'nchină,
Căci niciodat' zăpada vremii n'a nins o mai senină frunte...

O ploaie de lumină albă în larguri de pământ se'mparte,
Magia versului coboară din preajma unui tron de aur,
Şi ne 'ntrebăm în clipa asta ce-ţi străluceşte mai departe :
E oare stema ta regală, ori e cununa ta de laur?

De lângă Rinul care-odată urzea visarea ta bălaie
Şi pân'la marea ce răsfrânge acum argintul tău din plete
În case cu tavanuri scunde te simte-a inimii bătaie,
Pe Tine care-ai fost crăiasa durerilor nemângâiete...

De-aceea vin din munţii vineţi cu creştetul înfipt în stele
Din câmpuri cu sclipiri de seceri, de grâu şi de oftaturi pline
De-aceea vin să ţie praznic atâţi bătuţi de zodii rele...
— Nu te mira că 'n ziua asta ne îndreptăm şi noi spre Tine...

Din țara unde numai basmul ne spune că mai sunt crăiese,
De unde buzele-ar fi mute, de n'ar fi cântece de jale,
Din țara unde-un tort de moarte încet de-atâția ani se țese
Azi sboar'un vis muiat în lacrimi la pragul bătrâneții Tale.

Tu care-ai plâns amarul lumii l-auzi cum bate la fereastră
Simți câte doruri nerostite din glasul năbușit te chiamă,
Tu știi că pravili nu ne lasă să-ți zicem azi Regina noastră,
Poetă ce-ocrotești orfanii, primește-ne să-ți zicem mamă.

Sire, rostul vremii s'a împlinit.

În douăzeci de ani, Țara a crescut : din lacrimi, din sânge, din visuri și cadavre ne-am croit România Mare.

Duceți-o mai departe, Sire, rezemat pe acest piedestal al trecutului și clădiți o Românie nouă !

HORIA

Dacă e adevărat că la pomenirea celor morţi sufletele lor se desprind din golul nefiinţei şi coboară deasupra noastră, atunci astăzi mai mult ca oricând se face această înfrăţire între pământ şi cer, fiindcă astăzi mai intens şi mai sguduitor decât de alte ori întreaga suflare românească rechiamă din negura vremilor făptura unui om, prin toate rosturile ei unică în istoria noastră.

HORIA !...

Se împlinesc o sută cincizeci de ani dela moartea lui crâncenă la Alba-Iulia, unde nemeşii unguri l-au frânt pe roată. Prin resorturile ei această zi mai vie şi mai plină parcă decât oricare altă aniversare taie unde adânci în conştiinţa noastră şi profilul martirului legendar apare turburător în ochii posterităţii. În adevăr, din galeria nesfârşit de lungă şi de întunecată a trecutului unde dorm alături sacrificaţii noştri se ridică de astă dată un chip neobişnuit, o figură retrasă în colţul ei, cu totul deosebită... N'are hlamidă domnească pe umeri, cum au avut în ţările dela Dunăre atâţia al căror vis la mărire s'a înnecat în sânge... Nici măcar boier de neam n'a fost, plătind cu vieaţa pornirea aspră de-a stăpâni sau apăra un petec de pământ, ori altă patimă urzită în umbră... Nu. E un obraz de ţăran, o faţă arsă de soare, brăzdată de creţuri adânci ca tăieturile de cuţit, cu părul lung încununând fruntea largă, căzut cuviincios pe umeri. Semenii lui, dorind pe semne să-l alinte cu porecla lor, i-au dat din tinereţe numele de HORIA, nume sonor şi primăvăratic născut din cântec şi din svon de pădure... E o întreagă lume

Conferinţă rostită la 28 Februarie 1935, la o sută cincizeci de ani dela răscoala lui Horia.

de simţire, o specială naivitate populară, e zâmbet şi răsărit de soare în acest botez.

De felul lui îi ziceau VASILE NICOLA URSU.

Ce-i dă însă o semnificare cu desăvârşire aparte în istorie acestui ţăran chinuit e că povestea lui furtunoasă se petrece acolo în munţii Abrudului, unde peste un veac fluierul lui Avram Iancu îşi picură plânsul lui răsleţ, la un alt sfârşit de dramă. Pentru întâia oară Ardealul oropsit strigă din măruntaiele lui, prin acest om din Albac. Înainte cu două veacuri a fulgerat pe câmpia Mureşului spada Voievodului muntean, răscolind instincte străvechi şi trezind din nou visuri adormite de mult. Dar cu Mihai venea dorul de mărire de peste Munţi, era expansiunea unei organizaţii de stat şi gloria de arme a unei oştiri orânduite care se călise în atâtea războaie. Horia însă e clocotul Ardealului *intra muros*, cea dintâi erupţiune vulcanică a unui popor schingiuit o mie de ani.

Două lucruri nu sunt de mirare în această fatală deslănţuire. Mai întâi e faptul că un ţăran încarnează aici destinul unei naţii la cel dintâi act de conştiinţă, ceea ce înseamnă că orfan de orice conducere politică, norodul s'a rostit prin însuşi impulsul lui de auto-conservare, clasa conducătoare fiind aproape în întregime mimetizată de atmosfera opresiunii străine. E un simbol, care spune multe, acest cap de moţ rural, ale cărui sugestii şi învăţăminte îşi păstrează încă chiar şi pentru prezentul nostru sbuciumat întreagă valoarea lor de sinteză istorică cu toate concluziunile ei logice. Al doilea nu trebue să uimească pe nimeni constatarea că revoluţia lui Horia în revărsarea ei a fost plină de pârjol şi de cutremur, ca un cataclism al naturii. Cine ştie ce patimi groaznice au izbucnit aici, cine cunoaşte cât de cât exploatarea acestei *misera plebs contribuens*, acela va înţelege că numai prin râuri mari de sânge se putea spăla o mare ruşine şi că după batjocura neomenoasă de veacuri nu putea veni o răsplată mai blândă.

Ceea ce trebue reţinut însă ca un miracol al răscoalei din Munţii Apuseni, e cronologia acestei vijelioase afirmări a energiei noastre de rasă. Ea se petrece într'o vreme când din ţările surori de peste Carpaţi, în afară de sentimentul înrudirii organice, nu putea radia nicio încurajare. Nu trebue uitat că la Bucureşti şi la Iaşi se traversa atunci o tristă perioadă de domnie fanariotă, din care niciun semn de apropiere nu putea călători la fraţi. Ardealul, mai bine zis Ţara Moţilor, se sbuciuma, deci

într'un efort singuratic de completă izolare. Cu toate acestea flacăra țâșnește înfricoșată la orizont, ecoul ei se resimte departe peste granițele Austriei. Ciudată deselenire de pasiune vindicativă a celor de jos, la 1784, avansând marea Revoluție care atunci pe malurile Senei în mod teoretic numai își ascuțea săgețile. Continentul era de sigur, năpădit de materie inflamabilă în acest timp. Nu se poate tăgădui nicio interdependență sufletească a celor obijduiți, dar nimeni nu poate spune că declanșarea din munții noștri ar fi avut vreo afinitate doctrinară cu dogmele liberatoare din Apus. Totuși enoriașii popei Crișan în conspirația lor, acolo în biserica de lemn din Mesteacăn, când au pus jurământul la poalele unui primitiv Crist bizantin, au accentuat credințe și lozinci pe care peste un deceniu numai le-au pus în circulație catechismele jacobine. De aceea într'un examen riguros care ar avea în vedere evoluția de gândire a bătrânei Europe, — în universala primenire inaugurată de veacul al XVIII-lea, țăranul din Albac își are locul lui bine stabilit, loc de iluminat precursor în a cărui viziune însângerată, poate fără să știe el, s'au proiectat aspecte avansate din viforul cotropitor al umanității.

Problema se pune cum s'a instrumentat în cugetul acestui iobag analfabet năzuința spre libertate? Ce l-a împins pe el la răzvrătire și cum i s'a zămislit speranța salvatoare care l-a povățuit până în pragul eșafodului? Este Horia pur și simplu un Spartacus în ițari, un erou de răzmiriță a clăcașilor împotriva proprietarilor nesăbuiți? E un mistic al ortodoxiei călcate în picioare de catolicismul dela Viena care, se știe, înainte cu optzeci de ani de tragedia lui Horia lansase ideia unirii cu Roma a ritului răsăritean din Ardeal? E o victimă a demagogiei imperiale a lui Iosif II, care prin rescriptele și patentele lui a putut să trezească o clipă iluzia că va fi un desrobitor al mulțimei și că pe ruinele feudalității ungurești va întemeia o lume nouă? Sau pe deasupra tuturor în mod aproape anacronic conștiința națională a cerut cuvânt în revolta Moților?

În orice caz analiza nu e tocmai simplă, fiindcă se desprind mai multe nuanțe din cele petrecute în munți. Izbucnirea lui Horia nu e un răspuns elementar la o singură cauză bine determinată, ci o explozie grozavă după o foarte complexă stratificare de material eruptiv acumulat în sufletul Românilor din Ardeal.

Este mai întâi sângeroasa servitute care strangula vieața bieților iobagi. Istoria Ungariei și-a Transilvaniei în cursul veacu-

rilor e o înlănţuire de orori pe spinarea ţăranilor exploataţi. Nobilimea maghiară în tendinţa ei de dominaţiune, e un foarte ciudat amestec de precepte feodale din Occident, şi de cruzime sălbatică brodată pe fondul turanic ancestral al originei asiatice. Tripartitul lui Werböczy, acest codice al legilor ungureşti, e reglementarea raptului şi-a stoarcerii până la sânge a săteanului. Din această tensiune între cei de sus şi cei legaţi de robota gliei s'a clocit odinioară revoluţia clăcaşilor de subt comanda lui Gheorghe Dozsa la 1514, care a incendiat cu-o mare de flăcări pusta maghiară, şi s'a isprăvit cu teribila represiune a magnaţilor biruitori... E cunoscută, răzbunarea dela Seghedin. Sclavul răsvrătit a fost aşezat pe un tron de fier roşu şi-a murit cu coroana arzândă în cap, care i-a pârjolit creierii... Aceeaşi concepţie de clasă, strâmtă şi cumplit de neumană, a domnit, fireşte, şi'n Ardeal, cu deosebire că aici iobagul reprezentând altă rasă, asuprirea era şi mai îngrozitoare. Paginile apăsării noastre sunt pline de-un gemet surd, care vine de departe.

Mai mult ca în alte părţi în munţii Abrudului, Moţii îşi tânjeau traiul subt călcâiul domnilor de pământ, subt corvezile comitatului şi subt exploatarea fiscului. De ani îndelungaţi clocotea amărăciunea lor şi căutând o tămăduire ochii li se îndreptau spre tronul împărătesc dela Viena, unde nădăjduiau dreptate şi obştească alinare. Încă de pe vremea Mariei Theresia au început drumurile şi plângerile către „prea-înălţatul chesaro-crăiesc scaun". Cu Iosif II s'au înteţit aşteptările. Spirit umanitar cu înclinări filosofice, îmbibat de principiile vremii, cucerit de enciclopediştii francezi, acest monarh plin de întrebări şi îndoieli, clădindu-şi un sistem de guvernare centralistă, şi-a dat seama de împilarea maselor de către nobilime şi-a protestat cu hotărîre împotriva ei. Pe toată suprafaţa marelui imperiu el şi-a plimbat ideile reformatoare, exprimându-le cu multă îndrăsneală... În ziua de 21 Mai 1773 a călcat întâia oară în Ardeal prin ţara Haţegului. Care erau stările de acolo ne putem trage seama din ordinul Mariei Theresia, trimis guvernului transilvan aproape concomitent cu plecarea Coregentului, în care pretinde ca înainte de sosirea lui: „să se cureţe drumurile publice de cadavrele oamenilor executaţi cu ştreangul, cu roata şi cu ţeapa, care după uzul de pân'acum stau expuse, — zicea împărăteasa — spre oroarea şi aversiunea călătorilor"... Din tot ce-a înregistrat în această călătorie Iosit II,

care s'a întors la Viena cu 19 mii de petiţii din acest voiaj, s'a adeverit în mod eclatant exasperarea mulţimei. Împăratul şi-a arătat părerile, care-au trezit protestarea magnaţilor renitenţi... Iobagii au înţeles şi ei atitudinea proteguitoare şi nădejdea lor a prins nouă înfiripare. Între timp la 1781 Iosif II a abolit iobăgia în Boemia, Moravia şi Silesia... Negreşit că rezonanţa acestor acte în sufletul clăcaşilor secătuiţi a fost formidabilă. Ardealul credea că va răsări şi steaua lui. De-aceea Moţii adunându-şi plângerile în umilită scrisoare şi-au trimis omul la Burgul împărătesc. Horia, căpetenie cu dragoste pentru obida lor, el a purces la drum să sărute „schiptrul"

Lui Iosif cel Mare, de neamuri iubit
Soare de scutinţă nouă răsărit.

cum scrie într'una din „stihurile politiceşti" dintr'un Molitvelnic apărut la Blaj în 1784. Împăratul în demofilia lui generoasă l-a primit pe iobagul călător şi a apreciat dreptatea lui în audienţa acordată la 1 Aprilie 1784. Urmările se ştiu: Răscoala din Munţii Apuseni s'a pornit invocându-se, şi de conducători şi de mulţime, binecuvântarea imperială...

Dacă însă cuvântul lui Horia a prins şi cetele din munţi s'au mişcat ca să-şi facă dreptate singure, minunea se datoreşte şi faptului că de zeci de ani de zile în Ardeal era o supra-surescitare sufletească la Români. După unirea cu Roma impusă de Habsburgi la 1700, aici a început persecuţia religioasă cu mijloace care reaminteau cele mai întunecate zile din evul mediu. Se dărâmau biserici, se smulgeau clopote ortodoxe, se desfiinţau episcopii şi se trăgea cu tunul deasupra satelor ca speriate să le treacă la Unire. Ţăranii retranşaţi după conservatismul lor ca într'o cetate inexpugnabilă, nu voiau odată cu capul să-şi părăsească străvechea „lege românească". Atâta le mai rămăsese, credinţa în Dumnezeu de care nu se despărţeau nici morţi. Preoţi şi săteni au pătimit aşa, urmând cuvântul unuia dintr'înşii, a lui Oprea Miclăuş din Sălişte care a făcut 30 de ani la Kufstein şi care la 1749 scria metropolitului Nenadovici: „pentru credinţa strămoşilor noştri suntem gata a suferi şi mucenicie, sau isgonirea din această împărăţie, iar legea nu o vom lăpăda". Ca o reacţiune împotriva reprimării diriguite de sus protestarea bisericii ortodoxe s'a resimţit de-a-binele. Cu deosebire călugărul Sofronie a

răscolit sufletele în Ardeal în aşa măsură, încât la 1761 soborul îngăduit de autorităţile împărăteşti neputincioase, în luna Februarie la Alba-Iulia, s'a transformat într'o adunare ţărănească amenințătoare. A trebuit intervenţia armată a generalului Bukow să potolească, sau mai bine zis să ascundă din nou subt spuză o flacără revoluţionară. Iată deci că pe lângă revendicările materiale Românii ardeleni erau împinşi spre un criteriu de diferenţiare sufletească, lumea lor morală era turburată şi firele revoltei se ţeseau în umbră...

Dar aici a fost şi un puternic simţimânt naţional care s'a accentuat tot mai categoric şi la urmă s'a codificat într'un plan de acţiune. Procesul psihic se poate urmări limpede dacă ne dăm seama că toate chinurile ce îndurau aceste slugi veneau dela străin. Domnul care-i îngenunchia era de alt sânge. Românul scos în afară de lege era îndrumat la tot pasul că schingiuitorul lui e ungur. Au ajuns astfel faţă în faţă două neamuri urîndu-se unul pe altul cu frenezie, sbiciuite în duşmănia lor până la ideea exterminării reciproce. La nobilii unguri pas cu pas devenea evidentă încercarea de a stinge de pe faţa pământului plebea valahă. Prin formulele unor acţiuni de stat, sau prin gesturi de spontaneitate individuală se desluşea acest avânt criminal. De aceea nu trebue să ne surprindă constatarea că în ziua de 31 Octomvrie 1784 când s'a făcut jurământul în biserica din Mesteacăn subt conducerea lui Gheorghe Crişan că vor pleca cu toţii la Alba-Iulia după arme, — lozinca a fost din clipa dintâi împotriva Ungurilor. Răscoala avea un caracter pronunţat românesc şi ortodox. Căpitanii cei mai mulţi erau doar preoţi şi crucea lor era simbol de luptă. Poporul nu devasta numai curţile nemeşeşti care erau focarele exploatării lor, ci cerea dregători români care să-i facă jurământ de credinţă subt cruce şi punea condiţia ca picior de Ungur să nu mai calce niciodată în hotarul lor, — cum spunea undeva preotul Ioan Cocan din Comuna Pâclişa... Până unde se împingea scrupulul naţional al acestor răsculaţi se poate vedea din faptul că cei cruţaţi de moarte dintre duşmanii lor trebuiau să se boteze româneşte în văzul mulţimii şi că în anumite părţi fetele orfane ale Ungurilor erau măritate din oficiu, cum s'ar zice, cu ţărani de-ai noştri. Nu-i de mirat deci că nobilul român Alexandru Chendi, care făcea lui Horia serviciul de secretar pentru limba latină şi maghiară a declarat cu ocazia procesului în faţa locote-

nent-colonelului Kray, că scopul acestei mişcări era „să scoată pe Unguri din principatul Transilvaniei şi să ajungă ei stăpâni". Iar ca povestea să fie deplină în semnificarea ei postumă — soarta a vrut ca în izbucnirea şi diriguirea răscoalei să aibă rol important şi-un Mihai Popescu din Moldova, condamnat în contumacie la spânzurătoare de către autorităţile austriace... În astfel de împrejurări e explicabilă legenda însemnată de cronicarii timpului, care înfierbânta mintea magnaţilor maghiari după frângerea pe roată a celor doi căpitani, că o oaste de treizeci de mii de Valahi e gata să treacă munţii, ca să răzbune pe Horia.

Da, această mişcare a Moţilor are un caracter naţional precis, ei n'au fost acolo în văgăunile lor numai păstrătorii tipului tracoromanic ci înaintemergătorii conştienţi ai libertăţii naţionale care din cetatea lor au repezit fulgerele desrobirii noastre.

Încadrat în aceste consideraţii, Horia apare nu ca un simplu sbiciuitor al unui colţ de ţară pentru împlinirea unor exigenţe locale, ci ca un îndrăzneţ inovator, în a cărui minte ţărănească a străfulgerat un preludiu al închegării noastre naţionale. Ca şi Tudor Vladimirescu, sau ca Avram Iancu de mai târziu, acest clăcaş rebel se ridică împotriva unei ordini de drept impuse de străini, crainic al neatârnării el trezeşte un ecou cu protestarea lui în sufletul mulţimii şi plăteşte cu capul televiziunea măreaţă a întregirii neamului. Duşmanii care în deriziune după ce l-au văzut înfrânt au pregătit monede cu efigia lui şi cu inscripţia Horia Rex Daciae, fără să-şi dea seama au rostit un mare adevăr istoric. Da, în vinele îndrăsneţului dărâmător a curs sânge veritabil de stăpân şi de Domn...

Întronat definitiv în legendă Horia e perpetuat în amintirea Ardealului subt nenumărate alintări ale geniului popular. În toate căsuţele căţărate pe coastele munţilor figura lui trăieşte şi dă poveţe din generaţie în generaţie... Moţul nostru plecat la drum pentru bucătura lui de pâne, vizionar vagabond aşa cum se ştie de veacuri, plimbă imaginea viteazului căpitan şi-o cântă în largul drumului de ţară, cu un reflex de veche mândrie peste care s'aştern nenorocirile prezentului... Moţul îşi aduce aminte din bătrâni că a fost odată un Horia, un fel de împărat al săracilor care a călcat în picioare trufia ungurească, în faţa căruia domnii nemeşi tremurau de frică... Zâmbind cu mulţumire, cum coboară pe malul Arieşului el îngână vechiul cântec :

Cât a fost Horia 'mpărat,
Domnii nu s'au descultat,
Nici în pat nu s'au culcat,
Prânz la masă n'au mâncat...

Dar alături de acest Moţ pribeag românismul întreg se gândeşte cu recunoştinţă la ţăranul din Albac, care cu braţ de oţel a oprit o clipă în loc roata vremii, ca mai târziu ea să treacă peste oasele lui...

LA ÎNCEPUT A FOST KOGĂLNICEANU...

Pietatea posterităţii pentru figurile reprezentative coborîte în mormânt se afirmă în măsura în care ideile profesate de cei care s'au dus mai pot găsi un răsunet şi mai pot trezi o înrudire postumă. Oamenii trăiţi pur şi simplu în tirania actualităţii se înfăşoară de obiceiu în uitarea care a năpădit preocupările lor, alţii se mai menţin şi după moarte ancoraţi de perioada istorică în care li se prelungeşte leit-motivul vieţii şi mor a doua oară definitiv când acest adagiu a amuţit. A-i desgropa şi pe unii şi pe alţii se cere o trudă migăloasă, de multe ori deşartă, fiindcă pentru a fi înţeleşi şi apreciaţi trebue să fie încadraţi în sgura vremii deasupra căreia a luminat candela lor.

Sunt însă fiinţe pe care le-au împins la suprafaţă, cum am zice, necesităţile biologice ale societăţii în eterna ei primenire! Sunt personalităţile care au încarnat marile probleme de existenţă ale unui neam, — acestea trăiesc necontenit, sau mai la drept vorbind trăiesc atât cât pot stârni un ecou în suflete, adevărurile fundamentale prilejuite de faptele lor. A şterge praful depe icoanele acestora şi a-i înfăţişa în reala lor sbuciumare e mai mult decât o datorie de recunoştinţă a urmaşilor, e un fel de auto-justificare, un act de egoism oportun al celor veniţi în urmă, dictat de nevoile prezentului. Silueta acestor puţini creşte, — s'ar putea spune — în raport cu distanţa în timp şi opera lor devine mai lămurită cu cât se măreşte perspectiva din care se judecă ţâşnirea lor de energie.

UN MARE SENIOR AL TRECUTULUI.

Mihail Kogălniceanu face parte din această familie de spirite care au determinat însăşi geneza românismului.

Discurs rostit la 6 Februarie 1935, la Radio.

Reînvierea amintirii lui deci echivalează cu o mărturisire de atelier a propriei noastre conştiinţe. De aceea e binevenită această săptămână a lui Kogălniceanu la Radio, e aproape o lecţie de pedagogie cetăţenească perfect legitimată de toate tribulaţiile zilelor noastre. Să nădăjduim, că d. Nicolae Iorga căruia-i aparţine ideea de a actualiza figura masivă a temutului moldovean n'a făcut-o dintr'o tendinţă de ironie cu gândul subversiv de a deslănţui un proces de comparaţii pe temeiul cunoscutului dicton al lui Eminescu: „Au prezentul nu ni-e mare?"... Chiar dacă da, fericiţii epigoni pot să-l ierte pentru această glumă de bibliotecă pe marele istoric, fiindcă din nenorocire fostul cancelar al lui Cuza rămâne în imperiul umbrelor, eclipsa e deci trecătoare pentru mandarinii actuali ai ecranului nostru şi tot ei vor ţine mai departe în mânile lor şi cu toate beneficiile firele complexe ale destinelor României Mari...

Kogălniceanu!

Ce bloc formidabil de stâncă, ce mare senior al trecutului, personalitatea lui se aşterne dominatoare de-a-curmezişul veacului al 19-lea la noi, sentinţele lui îşi păstrează valoarea axiomatică în gândirea neamului. Privit în diversele ipostase de îndrumător cultural sau istoric, de om politic cumpănind trebile interne sau urmărind iţele echilibrului internaţional, cu cât îl apropii mai mult din orice parte la orice punct al vieţii sale, el câştigă în faţa celui mai exigent analist. Pe seama unei judecăţi normale deprinse să puie la cântar oameni, stări şi lucruri cu gândul de a desluşi limpede liniile mari ale trecutului unui popor, Kogălniceanu apare cu o semnificare cu totul particulară. Fiul căminarului Ilie dela Dorohoi, născut la Iaşi în 1817, e cel dintâiu creier românesc organizat în sens modern, care primeşte şi elaborează problemele gândirii continentului din vremea lui, pentru a le pune de acord cu interesele naţionale.

După veacuri de părăginire şi umilinţă politică, după o cumplită exploatare materială şi după o îndelungă anihilare a tot ce poate fi numit civilizaţie pe pământul oropsitelor principate, de acolo din nordul Moldovei se ridică acest om, întreg, care prin facultăţile lui de excepţională comprehensiune, escaladând toate barierele unor orânduiri primitive din ţara lui, se smulge din mediul patriarhal şi peste noapte se transformă într'o cerebralitate occidentală pregătită pentru cele mai subtile nuanţe ale unei con-

duceri de stat. El nu continuă o lucrare începută de alţii, el sparge un drum. Dacă aşezarea politică nu se poate întări aici decât în măsura înstăpânirii pe solul nostru a concepţiei din Apus cu toate consecinţele, dacă deci întreagă evoluţia vieţii noastre până la unirea cea mare nu se datoreşte decât încadrării românismului în formele civilizaţiei moderne, — atunci desigur, cel dintâiu şi cel mai luminat precursor al identificării graniţelor noastre cu cele politice e Kogălniceanu.

Rămâne în sarcina viitorului descifrarea şi explicarea sufletească a acestui fenomen eruptiv : curba lui intelectuală strălucitoare împreună cu tot tortul chinuit al simţirii care s'a agitat în umbră. Din câte ne stau la îndemână se pot desluşi totuşi peripeţiile frământării lui programatice. Tânărul fiu de boier plecat din ţara işlicului cu copiii lui Mihai Sturdza la Lunéville în Franţa şi-a început din frageda adolescenţă lupta de adaptare la spiritul european pe care şi l-a însuşit în mod conştient şi statornic. Din paginele lui de mai târziu se poate vedea ce vâltoare l-a răpit pe junele călător asvârlit în lupta neîmpăcată dintre două lumi. De o parte plaiurile moldovene muiate'n melancolie leneşă şi visătoare, de alta vieaţa citadină franceză sau forfoteala de pe Friedrich-Strasse la Berlin. Gândiţi-vă : acum o sută de ani şi mai bine se sbătea acest proces de conştiinţă cu tot cortegiul lui de lumini şi umbre. Chinuitoare dualitate ! Orientul turco-tătar cu tinctura bizantină, care apăsa de veacuri pe pieptul Moldovei, era pus în faţa nevrozei din Apus de după revoluţia din Iulie. Ce diversitate turburătoare de credinţe şi de imagini la cele două aspecte de vieaţă şi ce prăpastie între ele ! Şi cu toate acestea, băieţandrul de pe malul Bahluiului nu s'a rătăcit, nu l-a înghiţit Babilonul ! Ochii vioi ai lui Kogălniceanu au privit împrejur cu o trezvie demonică şi au înregistrat totul... Din Europa de atunci care era mai mult ca oricând un rezervor de energii în fierbere, el a prins lozincile la ordinea zilei. Paralel cu ideile liberatoare s'a îmbibat de noţiunile curente ale înaintării culturale fără să piardă o clipă din vedere dărăpănarea de acasă. Din această încrucişare zilnică a celor două antiteze a ieşit un suflet călit, o dragoste de ţară care a primit botezul raţiunei. Din cărţile profesorilor lui el a cules teorii, planuri de muncă, metode de înfăptuire.

Două mari principii stăpâneau continentul atunci şi cereau biruinţă. În urma lor era o uriaşă ecatombă de jertfă, curseseră doar atâtea râuri de sânge: principiul naţional şi concepţia democratică. Pe urmele revoluţiei franceze obezile feudalităţii căzuseră, lanţurile iobăgiei s'au frânt şi masele tindeau tot mai mult a deveni o forţă politică. Franţa răscumpărase acest adevăr cu strigătul atâtor revoluţii. În acelaşi timp, opinia publică germană elabora ideea unităţii naţionale ca un fruct al războaielor napoleoniene.

În această atmosferă de efervescenţă intelectuală Kogălniceanu nu era un spectator pasiv, ci un receptacol fără răgaz. Din accentele patetice ale lui Fichte, din cercetările lui Alexandru Humboldt, din teoriile istorice ale lui Ranke, şi mai ales din noua orientare a lui Herder care descoperind folclorul lansează „glasul săminţiilor", Kogălniceanu după o cumpănire dreaptă îşi făureşte o doctrină prin care se justifică două probleme capitale: îndreptăţirea neamului său de a-şi face loc în cadrul lumii civilizate şi punerea în valoare a specificului naţional în ordinea literară şi politică. La 1837 — la vârsta plăpândă de 20 ani ca un îndreptar şi ca o lămurire pe seama străinilor el scoate cartea: Histoire ancienne et moderne de la Moldavie, de la Valachie et des États Indépendents des Transylvains et des Valaques transdanubiens. Cu un obiectiv aparat critic, cu scrupulul ştiinţific al savantului, fiul lui Aga Ilie la 20 de ani îşi fixează crezul pe care-l va urmări o vieaţă întreagă. Tot ce se desfăşoară de aci înainte într'o vastă eflorescenţă intelectuală este o trudnică amplificare, temelia însă e pusă şi nicio putere n'o mai poate urni din loc.

Câştigarea libertăţii politice a unui popor e totdeauna rezultanta unei ideologii ce s'a creat cu acest scop. Războiul liberator nu e decât actul ultim în marea dramă, sângele nu vine decât să închege un legământ sufletesc zămislit de mult şi transmis din generaţie în generaţie. Ca şi la alţii s'a întâmplat şi la noi. Harta actuală a României s'a tras mai întâi de instinctul de vieaţă al neamului şi s'a consfinţit apoi de către cugetătorii lui. Întreg veacul al 19-lea a ţinut necontenit năprasnicul bombardament de artilerie intelectuală cu care ne-am bătut duşmanii. Această operă de intensă preparaţie a mai avut fireşte înaintaşi, dar armătura modernă a inaugurat-o Kogălniceanu.

Nu e rostul acestor cuvinte de pioasă comemorare să trecem în revistă activitatea cerebrală a unei vieţi cu cele două mari capitole ale ei: Răspândirea doctrinei şi realizarea politică. Adevărul este că odată întors acasă tânărul cărturar şi-a pus în lucrare planul lui izbăvitor, instalând în mijlocul unei societăţi complet desorientate un aparat de gândire pe cât de impecabil pe atât de îndrăsneţ în toate acţiunile lui. Kogălniceanu a întreprins o operă vastă având ca program din primul moment, pregătirea unei resurecţiuni naţionale. Începând cu revista „Dacia Literară", şi continuând cu atâtea altele timp de aproape două decenii şi-a răspândit scrisul lui şi a diriguit scrisul altora, — urmărind în diverse forme europenizarea spiritului public al românismului. Fie că a publicat la „Arhiva" „Letopiseţi" şi „Cronici" ca să reînvie o demnitate pălmuită de stăpânirile fanariote, fie că şi-a pus în circulaţie într'un mediu încremenit într'un conservatism ancestral părerile despre „popor, isvor al tuturor mişcărilor şi isprăvilor fără de care stăpânitorii n'ar fi nimica", fie că a deschis drumul literaturii româneşti cerându-i să se adape din „naţionalitate", a lansat ideea colecţionării folclorului nostru, sau a strivit cu zeci de ani înaintea lui Maiorescu ereziile etimologismului ardelean, mintea lui Kogălniceanu a fost pentru Români toiagul lui Moise care i-a scos din pustie.

O ZESTRE COMUNĂ DE GÂNDIRE

Politiceşte el are o linie dreaptă care atinge toate marile evenimente din care s'a închegat statul român. Vorbind la 1859 de politica unionistă rosteşte cu o mândrie liniştită pe drept cuvânt: „Această religiune politică, Domnilor, nu o profesez de astăzi sau de ieri; cu 20 de ani mai înainte, în 1837 în istoria Ţărilor Române, am pledat cauza unirei. La 1840 am fondat *Dacia Literară* menită de a pregăti unirea între deosebitele ramuri ale familiei române. La 1848, ca redactor al *Dorinţelor partidei naţionale din Moldova* am înscris ca cea mai mare dorinţă, o coroană a marilor reforme: Unirea Principatelor. La 1855 am fondat *Steaua Dunării*, cel dintâiu ziar politic pe al cărui steag era scris: Unirea subt un principe străin. La 1856 şi 1857, când unioniştii erau persecutaţi în averea şi persoana lor, eu am fost membru activ al Comitetului central al Unirii din Iaşi". S'ar putea duce

mai departe firul : împroprietărirea ţăranilor, întronarea lui Vodă Carol, războiul de independenţă etc., la toate răspântiile hotărîtoare el a fost prezent, nefiind faptele mari ale ţării decât sau emanaţiunea directă a lui Kogălniceanu, sau el fiind factorul de căpetenie al realizării lor.

Pe deasupra tuturor faptelor însă rămâne patrimoniul ideologic al acestui neam care derivă din cugetarea lui Kogălniceanu. Felul cum gândim noi cei de azi are ca substrat pe atâtea tărâmuri câte o enunciaţie a lui. E nesfârşit şirul problemelor asupra cărora s'a rostit avansând o concepţie care pe vremuri constituia o noutate adesea sbiciuitoare şi iritantă, iar astăzi e o dogmă elementară în catechismul vieţii publice. Proiectul de a-l examina în mai multe conferinţe a fost fericit fiindcă astfel se va putea difuza pluralitatea ideilor care au agitat acest creier vulcanic. Ar fi însă foarte nemerit să se găsească cineva, un om de bun simţ, care pentru uzul mulţimilor să alcătuiască o antologie din gândirile lui. Atunci s'ar vedea limpede câteva lucruri de seamă. Mai întâiu s'ar stabili paternitatea atâtor convingeri care în cursul vremii au normalizat stările dela noi încadrându-le în formele occidentale. Al doilea ar ieşi la iveală cât de actuale sunt constatările care făcute aproape de un veac nu s'au ştirbit câtuşi de puţin în profunda lor veracitate. Al treilea s'ar admira varietatea subiectelor întâlnite în drum de acest boier moldovean care filtrându-le printr'un spirit critic deopotrivă de avansat şi echilibrat în acelaşi timp, le-a trecut contemporanilor săi. Ca o concluzie s'ar impune recunoaşterea onestă că spiritul public al României de azi, zestrea de gândire şi simţire care făcând parte dintr'un bun comun al societăţii româneşti înrâureşte toate actele ei de interes general, poartă în mod evident marca lui de îndrăsneţ răscolitor...

Iată de ce, istoriograful României moderne voind să stabilească ierarhia valorilor la noi, gândindu-se într'un sens rezumativ la înţelesul unei vieţi din care a radiat lumina celor mulţi, va trebui să scrie cu un cuvânt de letopiseţ ticluit după cartea facerii :

— La început a fost Kogălniceanu.

AMINTIREA LUI GEORGE COŞBUC

Sărbătorirea amintirii lui George Coşbuc de către tinerimea universitară din Ardeal depăşeşte în mintea mea cadrul comemorărilor obişnuite, cu care posteritatea îşi achită recunoştinţele târzii. La zece ani dela moartea lui, în diverse puncte ale ţării, printr'un parastas şi câteva cuvântări pripite s'a resuscitat figura răposatului, trecută la gazetă ca un fapt divers şi pierdut grabnic în convoiul sgomotos al actualităţii. Ca totdeauna când s'a coborît în adâncimile sufletului nostru, Coşbuc spunea adevărul,

Din codru rupi o rămurea,
Ce-i pasă codrului de ea:
Ce-i pasă astei lumi întregi
De moartea mea!

Sensaţia anticipată a uitării, pe care o resimţea cu preciziune şi cu o resemnare stoică, nu l-a înşelat. Cei câţiva ani au fost deajuns, ca cea mai strălucitoare viziune din câte-a ţesut vreodată închipuirea acestui popor să se distanţeze de conştiinţa publică şi cântecul lui să ni se pară că răsună de foarte departe. La această ingrată eclipsă de memorie aproape generală, d-voastră tineretul nu participaţi şi cu gând generos vă întoarceţi privirile spre trecut. Am impresia că vă înţeleg pornirea şi că pot descifra sentimentul care vă călăuzeşte în aceste clipe. Nu l-aţi uitat pe Coşbuc, mai întâi fiindcă sunteţi tineri şi tinereţea este prin ea însăşi un capitol de poezie. Unde-ar mai găsi un ecou strofele lui, admirabila împletitură de lumini şi umbre, prinse laolaltă cu o diabolică alchimie a versului? Unde-ar mai putea răscoli întrebări şi vâltori de imagini, ca o otravă care face să svâcnească

Conferinţa dela Teatrul Naţional din Cluj, ţinută la 14 Mai 1928.

sângele la tâmple? Unde, dacă nu în creierul vostru de douăzeci de ani, chinuit de frigurile atâtor aşteptări nedeslegate încă. Dar mâne, cred eu, şi-o specială justificare a devotamentului cu care studenţii din Cluj, ne chemaţi să desgropăm umbra poetului. Aici în inima Ardealului, tineretul de azi, copiii furtunii de ieri, cu intuiţia care nu înşală la vârsta voastră, vă daţi seama că războirea de demult nu s'a isprăvit încă, înţelegeţi că din urmele vechilor aşezări dărâmate sunt mulţi strigoi care mai trebue alungaţi şi de-aceea căutaţi cuvântul magic, care să vă stea într'ajutor... Strânşi într'un mănunchiu din toată întinderea satelor ardeleneşti ca nişte sbucniri întârziate ale unor energii dospite atâta vreme, în vălmăşagul turbure al zilelor noastre când totul se face şi se preface subt ochii voştri, povaţa unui instinct de conservare vă spune, că pe deasupra încăierării unor pasiuni trecătoare, trebue să se rostească adevărurile organice ale existenţii unui neam, simţiţi că vă trebue un altar, un scut de apărare, o lozincă de luptă, care nu s'a tocit încă...

Aveţi dreptate! Nici nu se poate închipui un mai minunat vrăjitor, o mai elementară forţă de reintegrare în misterele rasei, decât Coşbuc cu toate paginele lui de sbucium creator. Literatura lui, plămădită aici în Ardeal subt tavanul de grinzi al unei case ţărăneşti, apare din primul moment ca purtând pecetea unităţii de suflet şi fixează tainele sângelui românesc în sentinţe definitive. Scrisul lui Coşbuc intervine în evoluţia istoriei noastre ca o sguduitoare spovedanie înaintea unei primejdii, ca o supremă legitimare a cataclismului de mai târziu.

S'a zis cu drept cuvânt, spuneam cândva apropiindu-mă de versurile lui, că la începutul oricărei mişcări de libertate e o poezie, la începutul tuturor biruinţelor mari ale revendecărilor naţionale, un mare triumf literar. E un profund adevăr în această axiomă curentă. Literatura a fost întotdeauna o energie precursoare; în câmpul ei s'au adunat mai întâi şi au cerut cuvânt puterile latente ale unui popor indicând prin proporţiile lor, raza de întindere a măririlor viitoare. În acest chip Iliada lui Homer a luminat înaintea Atenei lui Pericle, gloria lui Dante s'a ridicat ca un stâlp de foc înaintea strălucirii lui Lorenzo de Medicis, orizonturile nemărginite ale lui Shakespeare au avansat cuceririle coloniale ale Engliterei, şi astfel, urmând o orânduială consacrată, reîntregirea solului naţional nu s'a putut îndeplini decât

după ce gândul românesc s'a sbătut în avânturi înfrigurate, după ce poezia prin culmile ei eterne a săvârşit logodna, dându-ne de oparte geniul lui Eminescu şi din alta paginile neperitoare ale lui Coşbuc.

Cu cât caut să pătrund mai adânc logica ascunsă a înlănţuirii întâmplărilor din trecut, cu atât mi se desprinde această semnificare constructivă a literaturii în domeniul realităţilor. Aş zice că fiecare perioadă istorică îşi are patronul ei literar şi că pentru orice mare alcătuire de ordin politic, menită să schimbe faţa vremii, drumul îl despică un poet.

Coşbuc, domnilor, s'a înfăţişat din primul moment în deplină armonie a rasei, un tip rezumativ dârz şi inadaptabil. Poezia lui închegată din cele mai depărtate şi mai subtile nuanţe ale spiritului popular vine ca o codificare a psihologiei unui popor cu toate ascunzişurile ei. El a zugrăvit satul românesc în lumina eternităţii, şi când a îndeplinit această operă, a dat imaginea multiplă şi colorată a marelui tot, a dat sentinţa neamului, a cărui poveste s'a desfăşurat veşnic în plin aer şi n'a fost sugrumată niciodată între ziduri de cetate. Coşbuc s'a dus aşa de departe înapoi, călător în bezna vremilor, încât e singurul scriitor căruia i-a mijit din întunerec sbuciumul povestirii noastre, singurul care a prins cântecul de leagăn al acestei capricioase încrucişări traco-romanice. Cine se va strădui odată să adune laolaltă eroii din basme care dau năvală în baladele lui şi va căuta să lămurească aceste fragmente de mit strălucitor va reconstrui un mare epos naţional. Din ele se reoglindeşte copilăria neamului ca din Aeneida lui Virgil şi se fixează ierarhia zeilor noştri înfrânţi, ca în Teogonia lui Hesiod, panteonul Eladei... Dela nomenclatura lor sugestivă, smulsă din producţiile folclorice sau din propria lui creaţiune, — atât de înrudite amândouă, încât se confundă, — până la frânturile de graiu dela ţară în care se încadrează viziunea, simţi pretutindeni rezonanţa veacurilor ca o misterioasă chemare surdă, venind de pe celălalt tărâm.

Coşbuc e cel mai român dintre noi. El a avut cea mai mare putere de izolare în faţa importului de spirit străin, firea lui protestatară de ţăran a respins orice influenţă literară venită de peste graniţele imperiului nostru sufletesc. Desfăcut de orice curent, răsărit şi rămas incontinuu în afară de constelaţia literară a vremi lui, Coşbuc e o apariţie singulară. Când s'a ivit acum patruzec

de ani în atmosfera post-eminesciană, poezia lui a venit ca o grindină de vară care a desfiinţat o vegetaţie artistică hibridă şi a purificat văzduhul. Feciorul de popă din Hordou, uscat şi aţos, cu ochii luminoşi ca două vârfuri de suliţe, cu buzele strânse, când îndărătnice, când cicălitoare, a fost chemat să introducă principiul sănătăţii în literatura românească. *Nunta Zamfirei* cu svonul ei de mirişti şi pădure, strofele sprintene şi îndrăsneţe ca un glas de clopot într'un răsărit de soare, concepţia de optimism viguros şi fecund, tinereţea robustă a gândului ferecat cu tot meşteşugul unei înţelepciuni arhaice, *Nunta Zamfirei* a fermecat şi-a cucerit din prima zi, strivind cu chiotul ei sonor, toate divagaţiile manierei decepţioniste. Un sfert de veac a răsunat cântecul. Îl ştiţi cu toţii pe amândouă crestele munţilor. Ca o harfă eoliană atârnată deasupra destinului unui popor, glasul lui a răsfrânt simţiri ascunse patimi şi credinţe mânate de vânt...

Sunt suflet din sufletul neamului meu
Şi-i cânt bucuria şi-amarul.

Aşa scrie el undeva în pragul bătrâneţii; cu drept cuvânt. E cea mai simplă şi cea mai nouă reală definiţie a rostului oricărui scriitor şi mai ales al lui Coşbuc, cu structura lui particulară de nervi şi de cuget, ferit de egocentrismul maladiv al liniei moderne, s'a risipit înregistrând sensaţiile altora, fie că smulgea taina călătoare a cerului nostru sau prindea în strofe săltăreţe înmlădierea ritmică a trupurilor la horă, fie că scria răvaşul rănitului de pe câmpiile bulgare sau scrâşnea blestemul secular al clăcaşului: *Noi vrem pământ!* Niciodată n'a fost o minte mai nedeslipită de tot cutremurul intim al solului naţional, ca aceea care s'a prăbuşit în pragul ceasului de izbândă fără să-i fie dată mângâierea de-a vedea măcar la lumina unui fulger reînvierea patrimoniului sacru, înfricoşatul şi orbitorul sfârşit de epopee: balada cea din urmă...

O ursitoare rea l-a împărtăşit de-o moarte grozavă ca în *Infernul lui Dante*, de-ale cărui tenebre s'a înfiorat adeseori sufletul lui... A căzut la mijloc de dramă, cu ochii îndreptaţi spre oastea din Moldova, urmărind în agonie crâmpeie răsleţe de-ale gloriei noastre militare, pe care nimeni n'o căutase ca dânsul...

Soarta a fost crâncen de nedreaptă cu Coşbuc. Îngăduiţi-mi însă, domnilor, să mă las răpit de valul sincerităţii, care

este apanajul vârstei d-voastră, şi să vă mărturisesc gândul meu întreg... La nedreptatea sorţii s'a adăugat şi o ciudată ingratitudine a posterităţii... Pentru configuraţia sufletească şi intelectuală de astăzi, personalitatea lui Coşbuc se cufundă tot mai mult în uitare... Care să fie pricina acestei dureroase absenţe de avânt retrospectiv? De ce Coşbuc apare ca foarte bătrân pentru exigenţele curente în materie de artă şi literatură? Se împlinesc abia zece ani dela moartea lui. Dacă nu închidea ochii în mod prematur, azi ar fi un sexagenar vioiu, plin de neastâmpăr creator şi de probleme... Cum se explică atunci acest început de-a doua moarte, mult mai crudă ca cea dintâi? S'au ivit în această scurtă perioadă culmi de gândire nouă, care să întunece pe autorul *Baladelor şi Idilelor* şi să deschidă alte drumuri de orientare literară? Nimeni n'ar putea susţine o asemenea erezie. În vremea asta a curs sânge nu cerneală, şi d-voastră ştiţi bine, muzele fug de câmpul de bătaie. S'a schimbat aspectul tradiţional al societăţii noastre, ne-a năvălit fumul de fabrică şi sgomotul citadin? Nu, domnilor, în zece ani abia dacă am avut vreme să ne întoarcem la brazda strămoşească de unde ne alungase furtuna războiului... Suntem şi azi, cum s'ar zice eminamente rurali prin toate îndeletnicirile noastre prezente sau atavice... Atunci de ce ostracizarea lui *Fulger* şi a lui *Ştefăniţă Vodă*? De ce? Fiindcă printr'un paradox foarte curios, deodată cu împlinirea idealului naţional, ideologia naţională a scăzut din intensitate la noi şi apostolii ei cad în desuetudine. Nu Coşbuc a îmbătrânit, domnilor studenţi, a îmbătrânit spiritul public la noi şi concepţia de vieaţă a generaţiei eroice a început să cedeze în faţa micilor negustori de tot felul, care au năpădit arena a doua zi după ce-a amuţit tunul. Uitând că existenţa unui popor se întăreşte mai mult printr'o continuitate în afirmarea unei credinţe, decât printr'o deslănţuire trecătoare de energie, România nouă, din ziua când a jucat hora unirii, pare mai puţin românească în aspiraţiile ei... De aceea, cel mai român dintre poeţi se retrage în umbră, înfăşurat în mantia mândriei lui rănite... Şi mai e încă ceva, un adevăr ştiut mai ales de d-voastră, pe care l-am proclamat şi eu, şi trebue să-l ating şi astăzi, fireşte cu toate riscurile... Pe trupurile desvlăguite, se ivesc totdeauna fenomenele parazitare. Diriguirea spiritului public la noi, vă daţi seama cu toţii, a ajuns tot mai mult pe mâni străine de laboratorul nostru sufletesc. Presa, cu bucătura

ei otrăvită de toate zilele, efemera producţie curentă a tiparului, lasă în urmă o pătură tot mai groasă de indiferentism... E la mijloc, de sigur, o străduinţă metodică de-a ne scoate din tranşeele diferenţierii noastre din bătrâni, o tendinţă de-a ne nivela şi domestici pornirile ancestrale... Dar e în joc, trebue s'o recunoaştem, şi imposibilitatea organică a nou-venitului care nu ne poate da decât din ce-a adus în traista lui... Adică, ce-ar putea,—vorbim fără nicio răutate — ce-ar putea avea comun cu *Subţirica din vecini* sau cu *Pepelea din cenuşă*, cutare antreprenor de opinie publică dela Bucureşti, temut modelator de simţire românească din zilele noastre? A fost el cândva la ţară, a simţit el freamătul unei păduri, a stat cu braţele moi, biruit de splendoarea peisagiului, acolo unde:

În vaduri ape repezi curg
Şi vuet dau în vale,
Iar plopi în umedul amurg
Doinesc eterna jale...

Nu, domnilor, n'a fost. De aceea literatura lui Coşbuc e Hecuba pentru el; mai mult: e o provocare, e o pagină ostilă. Eu îi înţeleg bine şi îi înţelegeţi şi d-voastră, fiindcă probabil vă gândiţi ce extraordinar de grotesc ar fi să-i vedeţi amestecaţi în convoiul din *Nunta Zamfirei*, după feţi-logofeţi, ghinărari şi sfetnici, pe aceşti cetăţeni neofiţi veniţi să ceară şi ei loc la ospăţ. Da, domnilor, atitudinea lor e limpede şi perfect justificată.

Ce nu e de înţeles însă, e neputinţa noastră. De aceea, cu dragă inimă am primit invitaţia de-a împlini alături de d-voastră în numele *Academiei Române* un act de pietate, fiindcă văd şi în comemorarea lui Coşbuc din partea tinerimii din Cluj, acelaşi îndemn generos care distinge întreaga clocotire universitară recentă pentru reîntronarea ideii naţionale în vieaţa noastră publică, lăsând la o parte exagerările şi toate greşelile condamnabile. Dacă îmi pot îngădui de-a vă da un sfat, aceasta ar fi dorinţa mea, de-a vă vedea cât mai retranşaţi după tradiţiile trecutului nostru literar a cărui povaţă e în orice împrejurări, şi o formulă salvatoare şi un stindard de luptă. Atunci când glasul celor vii slăbeşte, sau din oboseală sau din supra-cuminţenie interesată, e bine, domnilor studenţi, să ne căutăm alianţa la cei de subt pământ, să ne desgropăm morţii şi să primim programul lor.

NU MOARE FILIPESCU...

Deunăzi într'un spital, un ofiţer palid, cu capul învelit într'un turban de bandaje, stătea ridicat în pat şi povestea cu cei din jurul lui. Vorba curgea domoală, rară, cuvintele păreau că se plimbau dela bolnav la bolnav. Răniţii ascultau duşi pe gânduri şi privirile lor rătăceau în albul tavanului.

— Eram toamna trecută pe front la Dragoslave, — spunea încercatul luptător, — când ne-a căzut în mână ziarul care anunţa moartea lui Filipescu. Mi-aduc aminte, vestea neaşteptată ne-a demoralizat grozav pe toţi ofiţerii din divizie. Mai mult ca Turtucaia... Simţeam că s'a dus omul care era al nostru, al ostăşimei... Cu Nicu Filipescu murea un simbol de vitejie strămoşească, murea o concepţie de vieaţă anume potrivită parcă pentru vremea asta de luptă... Eram înfrânţi de ştirea că s'a dus, ni se părea că fără el noi am rămas orfani...

Aprecierea rănitului reflecta opinia unanimă asupra răposatului, care, astăzi e anul, a închis ochii la Bucureşti... El are dreptate, aşa gândim cu toţii şi spitalul şi frontul şi ţara: mai mult ca oricând, Filipescu astăzi trebuia să trăiască...

Omul care va căuta să scrie cândva şi să analizeze această vieaţă sbuciumată, nu va avea un lucru greu de făcut, fiindcă în personalitatea lui Filipescu sunt numai linii drepte, fără cotituri. Ceea ce va pune pe gânduri însă pe biograful analist, va fi scrutarea mediului şi-a vremii în care el a trăit, legătura lui cu societatea şi cu moravurile curente ale zilelor noastre... Aici va fi greutatea: să creeze cadrul portretului, să-l justifice cu impulsurile prezentului...

În adevăr, cu trei veacuri în urmă, figura lui Filipescu aşa cum am cunoscut-o noi, s'ar putea aşeza cu mult mai uşor. Pe

---

Articol publicat la Iaşi în „România" din 1 Octomvrie 1917.

atunci trăiau aceşti oameni dintr'o bucată, crezători în Dumnezeu şi 'n puterea braţului lor, mari seniori patriarhali, temperamente de viteji ale căror pasiuni violente angajau toate fibrele cărnii... Rasa lor nobilă s'a rărit din ce în ce, subt apăsarea veacurilor turburi la noi. Istoria tot mai nenorocită, domniile străine, cruzimea Turcilor, intrigile fanariote, mesalianţele, clişeele de cultură occidentală cu vremea, amestecul cu plutocraţia parvenită,— atâtea şi atâtea împrejurări au intervenit ca să abată din albia veche sufletul boierimii noastre de baştină. Au reuşit... Icoana din bătrâni nu s'a mai perpetuat în copiile de mai târziu. S'a produs o psihologie nouă, un fel de mixtură complicată de Apus şi Orient, ale cărei origini cu greu s'ar mai putea apropia de chipurile senine de ctitori zugrăviţi pe pereţii mănăstirilor din Moldova şi Ţara Românească. Abia pe ici pe colo ca o ultimă protestare a unei tradiţii pe doaga morţii, pe la câte-o moşie departe de sgomotul Bucureştilor ori prin vre-un colţ liniştit al Franţei, dacă mai trăia proiecţiunea postumă a aristrocraţiei noastre de demult...

Filipescu era o asemenea încarnaţie întârziată, cu deosebire că el nu s'a exilat la distanţă, ca să se cufunde în contemplarea resemnată a vremurilor apuse, ci a coborît pe arenă, unde trei decenii şi mai bine a lăsat urme neşterse. Cultura temeinică, ce şi-o câştigase în Occident, l-a ajutat ca să-şi făurească doctrina numai, câtuşi de puţin însă nu i-a falsificat sufletul care a păstrat intacte tiparele vechilor boieri. Cu acest suflet aprins şi pururi clocotitor, el a sguduit neîncetat opinia publică a ţării lui. Concepţia politică, ideile conservatoare nu erau menite să-i asigure o ceată mare de aderenţi. Filipescu biruia însă prin farmecul particular al personalităţii lui din care se degajau atâtea aspecte frumoase ale trecutului nostru. Prin acestea el s'a introdus în conştiinţa obştească şi-a prins rădăcinile cele mai tari. Mulţimea nu l-a întrebat de teorii, într'o lume unde principiile erau de obiceiu o marfă uşoară, l-au iubit însă fiindcă aducea în mijlocul ei un fior de rezonanţă a veacurilor. Aşa cum a fost şi cum nu s'a desminţit până în clipa morţii, el a întrupat însuşirile rezumative ale rasei. Era iubit deci pentru patriotismul lui înflăcărat, pentru mânile curate, pentru cavalerismul care nu-l părăsea niciodată, pentru îndrăsneala cu care-şi făcea singur dreptate, pentru exploziile de demnitate... De aceea în toate atitudinile lui, fie că în-

cerca o frondă politică, conducea o mişcare electorală, ori asista la slujba unui parastas într'o biserică de provincie, fie că se bătea în duel, arunca violenţe de limbaj mandarinilor parlamentari ori făgăduia o corecţiune corporală ambasadorului german, — Filipescu pretutindeni îşi plimba romanitatea de pur sânge... El avea spontaneitatea desăvârşită a gestului fiindcă se mişca slobod la el acasă...

În această reoglindire vie a caracterului naţional, cu atât mai frapantă cu cât actuala societate conducătoare nu ni-l poate da, este cheia popularităţii regretatului om de stat. Printr'o vieaţă întreagă de muncă neîncetată, printr'o serie de acţiuni remarcabile în trebile publice, Filipescu şi-a acumulat marele credit moral pe care-l avea în faţa întregii lumi româneşti. La toate acestea se adaugă interesul viu ce-l purta armatei, pentru care desfăşurase o activitate deosebit de spornică în timpul scurt cât a trecut pe la Ministerul de Războiu.

E firesc deci ca opinia publică a ţării, tresărind din primele zile ale războiului mondial şi-a pus întrebarea : — Să vedem ce face Filipescu? Capitolul recent e cunoscut îndeajuns şi nu trebue să stăruim asupra lui. Ştim cu toţii, cum din acea zi de toamnă din 1914 când a intrat ca un rege în Capitală şi până la consiliul de Coroană dela care a venit cu moartea în ochi, ca să ne spună că trăim „ultima zi din România mică" — acest suflet vijelios împins de bătrâneasca „vitejie dreaptă", a cutreierat cu flamura războinică toată ţara, dela un capăt la altul. Duşman leal, el a vorbit răspicat dela început, firea lui respingea târgul; din fraza lapidară i se rupeau convingerile ca mari bolovani de granit. Istoria va înregistra această utilă operă de pedagogie naţională, îndeplinită într'o vreme când aurul nemţesc scormonea atâta noroiu în biata Românie neutrală...

Soarta a fost nedreaptă şi cu el şi cu noi.

Filipescu s'a prăvălit tocmai atunci când rostul lui era mai indicat pentru vieaţa noastră publică atât de săracă în personalităţi. Astăzi în zilele de răscolire a energiilor populare, în perioada actuală de resuscitare a tuturor instinctelor de vieaţă, când sufletele mari în care încap patimile neamului ar putea radia căldura mult mai trebuincioasă decât socoteala măruntă a temperamentelor de funcţionari, — astăzi ar fi fost adevăratul rol al mortului dela Bucureşti. Avându-l în această pribegie, admirabila bravură

a soldaţilor noştri îşi găsea exponentul natural şi frontul civil resimţea de sigur îndrumarea mânilor lui viguroase...

Cu toate acestea avem o consolare pe care ne-o dau tocmai învăţămintele jertfelor de-un an de zile. Este faptul că sufletul strămoşesc din care s'a desprins făptura lui trecătoare trăieşte astăzi mai viu ca oricând acolo în tranşee, unde se urzeşte gloria proaspătă a ţării. Putem zice cu mângâiere deci că Filipescu nu moare şi că după vărsarea de sânge el se va ridica mai puternic, pentru ca în noua aşezare a neamului să perpetueze atmosfera de sacrificiu şi de înălţare morală în care ne punem nădejdea cu toţii...

VECHEA ARTĂ PLASTICĂ A POPORULUI ROMÂN ŞI TRIPTICUL: GRIGORESCU—ANDREESCU—LUCHIAN.

În vieaţa artistică a unui popor cu toate ramificările ei există o legătură organică, o intimă înrudire care determină concepţia şi mijloacele de expresie în domenii diverse de gândire. În cursul vremii energiile merg paralel şi punerea lor în valoare ţine pas cu descătuşarea integrală a forţelor creatoare. În perioada de eclipsă generală toate tânjesc la fel şi în epoci de resurecţiune o izbucnire vulcanică chiamă la vieaţă întreg rezervorul de simţire.

La noi veacul al nouăsprezecelea e părintele redeşteptării naţionale.

După o mocnire îndelungă a unui organism fărâmiţat subt mai multe stăpâniri disparate şi captat de influenţe culturale fără puncte de apropiere, renaşterea începe şi puterile acumulate se descarcă pe toate tărâmurile cu o vijelie tumultuoasă. S'ar părea că dospite prea mult în adâncime, nişte limbi de foc ţâşnesc deodată peste creştetele noastre, proiectând împrejur credinţă şi lumină.

Literatura noastră, se ştie, veacuri de-a-rândul nu s'a desfăcut din umbra creaţiunii anonime. Fie că şi-a ocrotit înţelepciunea bătrânească în cazanii şi sfinte pilduiri, fie că a prins vitejii străvechi în balade, glumă şi neastâmpăr în chiuituri, sau tânguire în doină, această producţie s'a desfăşurat fără nume, fără orânduire şi fără ţintă, ca orice deslănţuire a naturii. Folclorul cu toate varietăţile lui e marea moştenire a acestui trecut, pe deasupra căruia s'a brodat ţesătura complexă şi migăloasă a literaturii moderne.

Discurs rostit în Sala „Dalles" la 28 Mai 1932, cu ocazia inaugurării „Fundaţiei Dalles".

Pictura românească, — despre care ne-am propus să rostim în treacăt câteva cuvinte, — a fost supusă aceluiaşi proces de creştere. Sute de ani, s'a pitit la adăpostul bisericii, risipindu-se anonimă. Icoanele sunt folclorul nostru plastic. Din Orientul ortodox, de care ne legau firele străvechi ale ierarhiei eclesiastice, ni s'au transmis formulele artei bizantine care s'au încetăţenit pe solul nostru. Câţi călugări greci, meşteri zugravi nu s'au răzleţit pe-aici după invazia turcească, aducând cu ei în arta lor preceptele clasice ale imperiului bizantin şi transmiţându-le în frescele de pe pereţii bisericilor noastre, sau în nenumărate icoane pe care sentimentul religios al vremii le reclama cu tărie? Simţul plastic al poporului nostru a fost înrâurit în mod categoric de acest stil şi astfel sfinţii ieratici ai Bizanţului, cu nemişcarea în strălucirea lor, cu viziunea ascetică şi cu minunata haină a culorilor de miazăzi, s'au sălăşluit la noi găsindu-şi o patrie de adopţiune, într'o vreme când Occidentul sguduit de fiorii Renaşterii nu i-a mai primit în cuprinsurile lui. Subt pavăza credinţii religioase, într'un mod anacronic, neţinând seamă de evoluţia picturii de pe continent, a luat naştere postbizantinismul românesc, care, fireşte, a adăugat o notă specific locală acestor clişee de import, cărora le-a atenuat rigiditatea de concepţie şi le-a împrumutat o gamă particulară de colorit propriu ochiului nostru. Mănăstirile dela Voroneţ, Putna, Suceviţa, Rădăuţi, Cozia, Horezu cu frescele lor, Biserica Domnească dela Argeş recent descoperită, sunt tot atâtea dovezi ale unei perioade de strălucire artistică pe care oameni ai acestui pământ au ilustrat-o cu talentul lor menit să elaboreze la el acasă lozincile unui patrimoniu străin. Până la începutul veacului al nouăsprezecelea s'a continuat înlănţuindu-se din generaţie în generaţie această pictură îng ădită în severităţi rituale, cu totul potrivnică oricărei inovaţii de ordin individual.

În cursul timpului, în măsura în care bietele noastre principate de subt apăsarea turcească prin stăpânii lor vremelnici încercau timid să-şi arunce privirile spre Apus, pictori străini au început să treacă pe-aici fecundând cu activitatea lor plastica locală. Pe la curţile domneşti şi boiereşti încep să se ivească aceşti pribegi ai penelului. Astfel întâlnim pe Jean Liotard (1702—1789) la Iaşi, unde lucrează la portretele lui Alex. şi Constantin Mavrocordat, tot astfel pictorul Hector de Béarn, însoţitorul ducelui

Casimir de Mortemart în misiune la Ţarul Rusiei, Lécn Dupré, adăpostit la Bucureşti de Mihai Sutzu, vestitul Raffet la 1837, Michel Bouquet la 1847, Charles Doussault, August Lancelot la prinţul Brâncoveanu şi mulţi alţii. Subt îndrumarea contactului cu străinii, care au introdus pictura în ulei, formulele bizantine încep să cedeze şi desrobirea Renaşterii îşi începe la noi manifestarea ei târzie. O aureolă artistică se creează şi domnii noştri devin patronii binevoitori care într'o formă nouă exprimă impulsurile tradiţionale ale ctitorilor de biserici de odinioară. Astfel Alexandru Moruzi, într'un hrisov dela 21 Aprilie 1800 acordă scutire de dăjdii lui Mincu din Gărdeştii de Vâlcea, frate cu singhelul Mitropolitului Dositei, — „slujind sfintei Mitropolii şi sfintelor Episcopii de Argeş şi Buzău cu meşteşugul zugrăvirii, foarte bună plăcere". Este cea dintâi încercare a unei şcoli de pictură la noi. La 1804 Const. Ipsilanti acordă pictorului şi scriitorului de hrisoave româneşti, Calemgiu Chiriţă diverse miluiri şi scutire. La 1844 pictorul român Negulici are nume mare şi tablouri de-ale lui se găsesc în seraiul sultanilor la Constantinopole. La 1844 se amintesc trei pictori bursieri în străinătate: — Panaiteanu-Bardasare şi Leményi la München şi Gh. Nastasian la Roma.

Stabilit odată contactul cu Apusul, pictura românească intră în faza nouă, desfăcută definitiv de influenţa bizantină. David şi Ingres, marii maeştri dela Paris, stăpânii în materie ai continentului îşi întind reţeaua lor fermecată până la noi. Rosenthal şi Levaditi, cunoscuţi pictori ai vremii, autorii multor portrete de domni, lucrează urmând indicaţiile şcoalei franceze. O întreagă pleiadă de pictori se iveşte prin anii cincizeci, paralel cu renaşterea noastră politică şi literară. Sunt talente mai mult mediocre, dar încadrate în factura din Occident, răspândesc bunul gust artistic şi fac educaţia societăţii. Între aceşti artişti-pedagogi se remarcă Constantin Lecca (1810—1887) profesor de desen, întâi la Craiova, apoi la Bucureşti la Sf. Sava, Mihail Popp dela Braşov, Sava Henţia profesor ataşat la Cartierul general al armatei în războiul din 1877, un adept al şcoalei clasice gen Prud'hon, Tătărăscu, ca şi ardeleanul Carol Popp de Szatmáry un admirabil înregistrator al pitorescului nostru local şi real interpret al aşezărilor noastre de-atunci, amestec capricios de Orient şi Occident. În aceste timpuri, concomitent cu toate începuturile de adaptare la instituţiile moderne se înfiinţează la 1860 prima şcoală

de Bele-Arte la Iaşi, iar la 1864 cea din Bucureşti. Ca şi în celelalte domenii spirituale influenţa Răsăritului a trecut pe planul al doilea şi privirile noastre s'au îndreptat spre Parisul care ne-a primit în raza lui de gândire, ca să ne modeleze după palpitările lui. Pictura în noua configuraţie intelectuală şi-a precizat aspectul ei de dualitate : de o parte moştenirea bizantină în biserică, dusă mai departe în tiparele din bătrâni, devenind o anexă plastică a dogmelor şi canoanelor ortodoxe, de alta reflexul artei din Occident cu toate îndrumările şi capriciile ei. Figura de Ianus a intelectualităţii româneşti în veacul din urmă o simbolizează în mod nemerit acest dublu aspect pictural, atât de departe unul de altul.

Acest nou curent de gândire, — rezultanta firească a vremilor schimbate, — în mod normal pune stăpânire şi pe artele plastice.

Nicolae Grigorescu, devine marele interpret al romantismului naţional. Fiu de ţăran el descinde pe arenă cu acea siguranţă şi limpezime a ochiului deprins să descifreze misterele pământului. Începând ca zugrav de icoane, — trecând oarecum prin sufletul lui toată rezonanţa picturală a veacurilor, — el pleacă dela mănăstirea Agapia, ai cărei sfinţi i-a creat într'o atmosferă senină de optimism, spre Parisul prins atunci de frigurile unei intense mişcări reformatoare. Între anii 1861—67 la Fontainbleau, la Barbizon, tânărul cu ochi strălucitori a devenit ucenicul unui cenaclu care a revoluţionat pictura, scoţând-o din penumbra de atelier şi punând-o în legătură directă cu tainele naturii. Stând subt sugestiunile lui Troyon, Diaz, Rousseau, Corot, Millet, Daubigny, — pelerinul îndrăgostit de misiunea lui se cufundă în spovedania largă a singurătăţii, care-l face să se coboare adânc în sine însuşi şi-i plămădeşte puternica personalitate. Această perioadă din vieaţa laborioasă a lui Grigorescu naşte opere de artă care-l pun alături de meşterii lui, ca şi mai târziu pânzele dela Vitré din Bretania, poate cele mai fericite expresii ale sincerităţii lui artistice. Grigorescu însă era prea intim legat de frământarea interioară a neamului care pe-atunci angaja toate fibrele sensibilităţii noastre, ca să nu fi simţit nevoia de a se reintegra în plaiurile strămoşeşti. Întors acasă el e smuls din liniştea lui contemplativă şi împins spre furtuna războiului, care-l sbuciumă şi-l fecundează în gândurile lui. Subt bătaia tunului, stând în faţa

cetelor de dorobanţi porniţi spre hora morţii, el se cufundă tot mai adânc în rasă, epopeea neatârnării îl desrădăcinează din criticismul de ieri şi îl împinge spre apoteoză. Se naşte un pictor nou, un fanatic local, înamorat de luminile şi umbrele din ţara lui, îndemnat la tot pasul să zugrăvească un cântec de biruinţă. Pânzele lui devin o poveste a neamului plină de podoabe şi de farmec rustic, — o bucolică stropită cu bucurie şi raze de soare. Ca într'o minunată galerie, menită să dea oglinda luminoasă a vieţii patriarhale, tablourile lui Grigorescu reflectă în nenumărate forme şi variante o senină simfonie pastorală. Pe rând se ivesc imagini candide, siluete elegante, apariţii de un desăvârşit estetism, purtând toate aceeaşi marcă de atelier: — viziunea fermecată a unui apologet. Iată-l pe ciobanul tolănit pe pajiştea înflorită, rezimat pe coate în amurg, cu ochii duşi departe după tremurul unei raze pe-o coaje de mesteacăn, cu toată clipirea ochilor, cu îndoirea leneşe a degetelor pe fluierul care cântă... Turma de oi, cireada de vaci la fântână, toate apar pe rând. Se văd mieii sburdând în ploaia razelor de soare, la mijloc o fetiţă desculţă şi 'n capul gol ridicând braţele către cer, — ori întinsă pe perna de muşchiu cu pleoapele biruite de moleşeală dulce. Se văd boii cu căutătura lor de pace bună, cu ochiul umed şi mare, cu grumazul întins în jug despicând brazda... Iată fata în drum spre fântână... O floare galbenă în pletele negre, o podoabă aruncată în pripă pe umeri. Borangicul flutură parcă şi întreg trupul cu înmlădierea mijlocului subţire încins în cingătoare roşie se mişcă. De pe deal coboară carul cu boi încărcat cu fân, se opintesc dobitoacele, îşi întind grumazul, încheieturile lor parcă trosnesc. În urmă se ţine un ţăran uscăţiv, mlădios în făptura lui aţoasă, ochii trăiesc şi te chiamă ca o comoară de visuri. Toate înfăţişările vieţii dela ţară se oglindesc pe aceste pânze. Mâna meşteră a încremenit liniştea calmă a poienelor, răcoarea domoală a pădurii, prisosul de lumină a verii, jalea blândă a frunzelor desprinse din copaci...

Zeci de ani s'a multiplicat în mii de forme aceste pasteluri ale lui Alecsandri. Cu cât trecea vremea, cu atât tonurile se subţiau, figurile deveneau mai vaporoase, coloritul se topea într'un roz-alb-albăstruiu, imagine de neant, şi eternitate. Cu tot acel iluzionism din ultima perioadă a vieţii, Grigorescu rămâne marele maestru care luminează faza de adolescenţă a unui popor, răspândind prin opera lui lumina precursoare a viitorului unui neam.

Expoziţia actuală de desene — la douăzeci şi cinci de ani dela moartea lui, — pe lângă că e un omagiu postum bine meritat, pune în valoare şi mai mult în aprecierea posterităţii extraordinara onestitate de atelier a maestrului.

* * *

Tot în acest an se împlineşte o jumătate de veac dela stingerea lui *Ion Andreescu*, a cărui expoziţie colectivă se înfăţişează astăzi : tânărul bucureştean, — descendent dintr'o familie de negustori, devenit profesor la Buzău unde a murit la 1882, în vârstă de 31 ani, reprezintă un punct culminant în evoluţia picturii noastre. Şi concepţia lui îşi găseşte înrudirea cu inspiratorii lui Grigorescu, — dar sunt deosebiri bine marcate între cei doi contemporani. Spre deosebire de seninul apologist, paleta lui Andreescu e susţinută într'o tonalitate sobră ; un desen nervos şi o tehnică fără emfază sunt caracteristicele acestei picturi severe. Se observă, de sigur influenţa unui Diaz sau Th. Rousseau în aceste pânze, dar câtă vigoare şi câtă adâncime sunt în desişurile lui de fag... E un pitoresc neexagerat, complet lipsit de convenţional, e peisajul nostru real, iar când ne dă portrete sau nuduri, cu toată influenţa unui Manet sau Courbet, Andreescu din ale cărui tablouri se desprind echilibrul şi măsura — calităţi de esenţă franceză, — reuşeşte totdeauna să imprime o candidă şi elocventă emotivitate. Oricât de umbrit în vremea lui de strălucirea orbitoare a lui Grigorescu, — el a fost remarcat şi înţeles, iar dispariţia lui prea timpurie a trecut în opinia publică a epocii ca o mare pierdere. Delavrancea într'un articol publicat în *Revista Nouă* la 1889, — apreciind salonul Ateneului — îi consacră rândurile unei admiraţii fără rezerve. „La acest artist, — scrie autorul Sultănicăi, — nu mai e vorba de desen şi culoare, de corectitudine şi energie, de sinceritate şi adevăr, e vorba de ceva mai mare, mai adânc şi mai excepţional : de natura în sine, de intuiţiunea de geniu pe care numai artiştii extraordinari o pot avea. Andreescu nu migăleşte, nici ameţeşte într'o splendoare artificială de culori şi nuanţe, el exprimă natura în notele ei esenţiale''. Vorbind de calităţile distincte ale celor doi protagonişti Delavrancea — în elanul lui de sinceritate care nu l-a părăsit niciodată, fixează deosebirea. „În faţa peisajelor lui — scrie Delavrancea, — vezi natura

vie şi mare şi aici e un punct care-l deosebeşte de fermecătorul nostru maestru Grigorescu. Ceea ce la Andreescu e viu, la Grigorescu e feeric, ceea ce la Grigorescu e splendoare, la Andreescu se preface în simplu, energic şi suculent. La Grigorescu bogăţia aparentă răpeşte fără a te convinge, la Andreescu simplitatea aparentă te pune pe gânduri, te face să-l admiri fără regret şi fără reticenţe, căci pledoariile lui sunt nişte rezumate limpezi ale esenţialului din natură".

Fără a duce mai departe aceste aprecieri în reprivirea noastră fugitivă, suntem datori să reţinem ca o axiomă constatarea că acest remarcabil talent al lui Andreescu frânt la începutul unei activităţi, inaugurează perioada de maturitate în pictura românească.

* * *

Ştefan Luchian, a cărui expoziţie de desene o avem azi, e cel mai aproape de noi şi ca ordine cronologică şi poate şi ca rezonanţă sufletească. Viziunea artistică a lui Luchian e o interpretare a realităţilor trecute printr'o specială sensibilitate proprie. E o cercetare după adevăr în această pictură, o spontaneitate de expresie şi o nesfârşită blândeţe muiată în melancolie. Influenţat de şcoala impresionismului francez el imprimă totuşi în tot ce zugrăveşte un lirism particular al acelei morbideţe care desfăcută din poezia lui Eminescu a plutit încă atâtea decenii pe deasupra întregii eflorescenţe literare şi artistice la noi. Luchian, fost elev al lui Grigorescu, s'a emancipat de subt preceptele meşterului şi cu puterea lui de elaborare interioară, cu o tendinţă de simplificare foarte pronunţată, e mai mult o interpretare coloristică decât o reproducere plastică a subiectelor din natură. Pe orice pune mâna, pe peisaj, fie o siluetă de ţigancă, sau o vatră călugărească, fie flori cu petale tremurate şi moi, el răspândeşte aceeaşi delicateţă bărbătească, aceeaşi tristă simţire catifelată.

Cu acest triptic inaugurată pictura noastră modernă — primind un caracter autohton bine precizat, — îşi deschide evoluţia ei de azi plină de nevroză şi întrebări, turburată şi frenetică, privind spre alţii şi căutându-se pe sine, — reflectând în forme plastice sbuciumul sufletesc al unui popor în plină desfăşurare de energie...".

I. C. NEGRUZZI

În judecata curentă vârsta popoarelor se fixează de obiceiu după timpul de când, la adăpostul unei libere alcătuiri de stat, au apucat să-şi pună la contribuţie energia proprie în laboratorul civilizaţiei universale. După acest criteriu de apreciere, fireşte, românismul reprezintă tinereţea începătoare cu toate luminile şi umbrele ei. Suntem o casă nouă zidită din ruine străvechi, cu meşteri proaspeţi şi planuri pripite uneori. Veacul al nouăsprezecelea, venit după un cutremur vulcanic, sguduind pretutindeni întocmirile feudale, în tendiţa lui de-a normaliza harta continentului, a pornit să îndeplinească şi la noi un act de justiţie târzie. Principiul naţional, asvârlit în cumpăna istoriei, a devenit părintele nostru politic şi spiritual. Ca după o îndelungă amorţire în întunerec, poporul românesc desmeticit la întâia rază de soare s'a frecat la ochi, a privit împrejur şi s'a trezit la vieaţă. Redeşteptarea ne-a prins grabnic în tot convoiul ei de ispite înfrigurate. Ca Făt-Frumos din poveştile noastre populare care într'o zi creşte cât altul într'un an — acest neam smuls din toropeală s'a descătuşat într'o clipă din apăsarea vremurilor şi cu o putere de adaptare excepţională a început prin toţi porii lui să primească şi să elaboreze la el acasă preceptele Occidentului.

Acest proces, de sigur, nu s'a isprăvit încă, el e în curs, azi poate într'o desfăşurare şi mai accentuată; de aci atâtea fenomene îngrijorătoare de multiple crize pe care vârsta ingrată le aduce oricărui organism. Dar gândiţi-vă la faza primordială a acestei transformări vertiginoase, reconstruiţi în treacăt tabloul primului nostru contact cu aspectele vieţii moderne: Ce vălmăşag de contraste

---

Discurs ţinut la 4 Decemvrie 1931, la Academia Română cu ocazia sărbătoririi lui I. C. Negruzzi la împlinirea vârstei de 90 de ani.

izbitoare, ce amestec capricios de Apus şi de Orient, cât pitoresc pe la toate răspântiile dar şi câtă alergătură haotică în bietul nostru colţ de pământ, unde o aşezare patriarhală era răscolită cu cruzime de lozincele de peste graniţă !

Ideologii noştri dela patruzeci şi opt, cu elanul lor generos, izbutiseră subt ocrotirea unei constelaţii internaţionale prielnice, să facă unirea Principatelor subt sceptrul unui Domn pământean. Era dat astfel cadrul unei evoluţii viitoare, dar totul se sbătea încă şi plin de întrebări fără răspuns. Structura politică se resimţea pe de-a'ntregul de urmele unui trecut cumplit în rosturile lui. Strânsă în chingi de cele trei imperii vecine, ţara nouă respira greu şi rezonanţa seculară a semilunii stăruia încă în suflete, ca şi în toate strădaniile ei. O lume primitivă de plugari, mari şi mici, se bucura aici de darurile pământului, încercuită în tradiţii de demult, fără nicio legătură cu vreun curent de cultură inovatoare. Işlicul turcesc stăpânea încă în toate sensurile clasa conducătoare, ai cărei copii ipnotizaţi de cupola Domului Invalizilor, întorşi pe la conacurile părinteşti, plimbau în lung şi lat dezechilibrul lor fatal de neofiţi ai alfabetului. Parisul cu suflarea lui de foc, creator şi anihilant, darnic şi pustiitor, a început să-şi întindă aici mrejile fermecate, în vreme ce de peste munţi, Ardealul, de subt penetraţiunea germană întrezărea impulsuri dospite într'o altă zonă de gândire.

Vieaţa sufletească purta până în mici amănunte această pecete de provizorat incoerent şi lărmuitor. În toate ramurile intelectuale, un popor reînviat se căuta pe sine însuşi, se pipăia şi nu se găsea încă. O retrospecţiune cât de sumară, ne reaminteşte zigzagul acestei nevroze a tuturor începuturilor. Din orice manifestare cărturărească de atunci, striga diletantismul retoric, poleiul de suprafaţă fără adâncime. Să luăm pe rând : În istorie, de pildă, se trăia încă în imperiul basmelor... Conştiinţa latinităţii recent desgropate, împăienjenea toate privirile cu mirajele ei ademenitoare. Umbra marţială a împăratului Traian se aşternuse de-a-curmezişul propriului nostru trecut şi legionarii lui ne alungau fără milă cetele voievozilor dela Dunăre. În filologie aceeaşi erezie de iluminaţi. Etimologismul ciparian confecţiona hlamida strălucitoare menită să îmbrace ficţiunile istorice. Întreg spiritul public se îmbătase de acest romantism grandilocvent, în care un Bărnuţiu aruncase formula magică : „Dreptul Românilor este dreptul roman". Conştiinţa unui popor se simţea astfel cum alu-

necă pe panta irealităţii, îmbâcsindu-şi orizonturile cu fanatism şi înnăbuşind glasul adevărului.

Nenorocirea era că în această atmosferă de iluzionism factice, o literatură adevărată nu putea prinde fiinţă. Arta ca să învie cu toate splendorile ei trebue să se hrănească, cum am zice, din carne şi din sânge, din sbuciumul real nu imaginar al unei societăţi. Creatorul ca să atingă cu fruntea lui înaltul cerului, picioarele trebue să-i fie înfipte până în glesne în pământul strămoşilor. Alecsandri, cu o fericită intuiţie de artist, a înţeles dela început această taină de atelier. El a prins farmecul *Mioriţii*, dându-şi seama din primul moment că folclorul trebue să constitue nu numai temeiul pentru desvoltarea unei limbi literare, dar şi cadrul firesc pentru o producţie originală. Alecsandri însă, cu marele lui talent, în pragul anilor şaizeci ai veacului trecut, era un precursor numai. Configuraţia literară a vremii apărea întreagă năpădită încă de-o falsă clamoare patriotardă, care într'o limbă inexistentă, inventată adhoc, proslăvea altarele gloriei grecoromane...

Această rătăcire, dincolo de raza vieţii noastre, trebuia să se curme odată. Conştiinţa publică a unui popor trebuia chemată la realitate. Dreptul la existenţă al noului venit nu se putea justifica cu zei de împrumut şi cu legende vaporoase. Se cereau durerile şi lacrimile proprii. Numai marea spovedanie autohtonă legitima această nouă naştere politică din coapsa Europei. Un ferment critic, deci, devenise o nevoie organică aici şi în această îndrumare spre noi înşine, în reîntegrarea centrului nostru de greutate, trebue căutată semnificarea istorică a *Junimii* dela Iaşi. Celebra societate, dela a cărei înjghebare s'au scurs aproape şaptezeci de ani, reprezintă cea dintâi sforţare metodică a culturii româneşti, pentru a-şi crea un acord cu curentele de gândire din Apus. Pornită subt o influenţă paralelă germană şi franceză, mişcarea Junimii lansează la noi problemele curente ale intelectualităţii moderne, frânge barierele înguste ale diletantismului bastard şi ierarhizează valorile printr'un examen luminat şi onest. O pleiadă întreagă de scriitori, cu însetarea caracteristică a primei generaţii de cărturari, se agită în capitala văduvită a Moldovei. Personajul central al acestei cete de guerilă e Maiorescu. Tânărul profesor, exemplu de elită, temperament petronian perfect echilibrat, descinde dela început pe arenă în armura

unui reformator implacabil. Avea întreg arsenalul de luptă: orientare teoretică, un admirabil rafinament intelectual, un talent de polemist inepuizabil şi acel zâmbet de ironie superioară, de care se frângeau săgeţile adversarului ca de-o minunată cuirasă de oţel. Să nu uităm că la aceste însuşiri trebue adăugate şi împrejurările cu totul speciale ale descendenţii lui Maiorescu. Ardelean prin origină, născut în Muntenia şi aşezat în Moldova, el avea toţi componenţii sufleteşti ai românismului integral şi era preparat astfel pentru o judecată obiectivă a marelui tot, pe deasupra oricărui particularism local. Împrejurul acestui luptător complex cu multe resurse, se strânsese un mănunchiu de forţe fără astâmpăr, în plină vigoare şi dornice de harţă.

Societatea *Junimea* şi-a pornit activitatea din prima zi cu o revărsare tumultuoasă de energie. Programul ei şi îndrăzneţul spirit iconoclast care-o diriguia a lovit sigur şi fără greş. Lupta s'a pornit crâncenă pe baricada ideilor noi. Un principiu de selecţiune intelectuală îi ţinea alături pe combatanţi. Toţi trecuseră prin botezul purificator al Occidentului. Dar pe lângă această înrudire, se mai cereau străduinţele unui şef de stat-major care croieşte planul de ansamblu, armonizează şi coordonează pornirile, menţinându-le în albia unei solidarităţi militante. A! Nu era deloc uşoară o astfel de sarcină... Tagma, din fire iritabilă, se complica prin însăşi compoziţia ei sufletească: diverse aptitudini în lumea abstracţiunii brodate pe instinctele unei civilizaţii de prima generaţie. Evident, omul care trebuia să domine situaţia într'o astfel de înjghebare, avea trebuinţă de o dublă învestitură: o netăgăduită prestanţă intelectuală şi anumite dispoziţii native de muncă şi ordine, pe care numai distincţia unei moşteniri sufleteşti le putea pune la îndemână.

Norocul a vrut ca toate acestea să se încarneze în d-l Iacob Negruzzi.

Din cele dintâi zile ale *Junimii*, a cărei origină, după expresia glumeţului Vasile Pogor, se pierde în noaptea timpurilor, d-sa a fost din promotorii de căpetenie. Tânărul profesor, venit din Germania către sfârşitul anului 1863, alături cu Maiorescu, Carp, Th. Rosetti şi Pogor, a aranjat cel dintâi ciclu de prelegeri populare la Iaşi, care au dat naştere *Junimii*. Iacob Negruzzi a devenit dela început majordomul societăţii, spiritul ei organizator. Soarta în adevăr îl predestinase acestui rol de chibzuită

diriguire literară. Fiul lui Costache Negruzzi aducea cu sine străvechi impulsuri familiare în dragostea de artă. Cine ştie ce ademeniri depărtate din cetaniile bunicilor, care-şi doseau cărţile, pe vremea răzmiriţii volintirilor, într'o ladă braşovenească ferecată, amintită cu duioşie undeva de bătrânul povestitor, sbuciumau necontenit subconştientul tinerei mlădiţe de boier, ca să-l prindă pe-o vieaţă întreagă în iţele lor fermecate? Din străinătate, unde şi-a făcut educaţia împins de-o sete de-a şti, pe care psihologia unui *homo novus* în faţa aspectelor de civilizaţie europeană o justifica pe deplin, Iacob Negruzzi s'a întors cu dorinţa programatică de-a transplanta la el acasă noţiunile cu care se împrietenise peste hotare. Berlinul şi Heidelbergul au frământat cu putere acest primitor aluat moldovenesc şi-au transformat pe strănepotul paharnicului Vasile dela Hotin într'un *Kultur-Mensch*, receptacol sensibil al tuturor curentelor de idei. În mijlocul cărturarilor dela Iaşi, cu diversitatea lor de preocupări, Maiorescu reprezenta formula de gândire reformatoare, iar Iacob Negruzzi trăsătura de unire între elementele disparate, menită să le reconcilieze între ele şi să le înşirue pe aceeaşi platformă de luptă. În vâltoarea atât de agitată a veacului trecut, care a procreat România modernă, cea mai luminoasă pagină e de sigur a acestui sinedriu de conspiratori intelectuali, printre care silueta mobilă a nonagenarului de azi, răspândea pasiune, tenacitate şi acea mândrie de clan care e la temelia tuturor biruinţelor colective...

Revista *Convorbiri Literare* apare la 1 Martie 1867. Redactorul ei e I. Negruzzi. Rostul acestui organ e clasat limpede în istoria culturii noastre. Opera de dărâmare şi nouă clădire în spiritul public la noi îndeplinită de aceşti războinici neînduraţi e hotărîtoare. Problemele cardinale ale redeşteptării s'au lămurit aici categoric şi definitiv. Criticismul ascuţit şi distrugător a desfiinţat pe rând multele divagaţii, punând cultul competenţei la baza unei civilizaţii începătoare. S'au dat mai întâi preceptele normale pentru închegarea unei limbi literare, s'a făcut prin aceasta nu numai un pas înainte în desţelenirea minţii unui popor, dar s'a fixat şi supremul criteriu pentru unitatea lui. S'au lămurit subt cercetarea unei critici acerbe adevărurile fundamentale ale unei evoluţii metodice în toate ramurile. S'a instalat o poliţie intelectuală la această revistă, care urmărea pe toţi infractorii cugetării publice şi-i pedepsea cu stigmatul celei mai crude ironii.

Câte rătăciri nu s'au curmat astfel şi câte valuri de funingine n'au fost date la o parte! Cine priveşte azi cu ochi de analist în jurul lui şi înregistrează ravagiile zilnice ale resturilor de străinism care turbură încă unisonul simţirii noastre pe atâtea chestiuni de mare interes obştesc, se gândeşte cu înfricoşare prin ce coridoare întunecate ne-am plimba încă, dacă *Convorbirile* n'ar fi deschis cele dintâi luminişuri şi n'ar fi netezit drumul? Unde-am fi oare, dacă actualele tribulaţii ale unui regionalism politic inoportun, s'ar complica şi cu renitenţa lui *u* scurt, bunăoară, în ortografia dela Blaj? Maiorescianismul e cea dintâi epocă de maturitate la noi, colaboratorii *Junimii* sunt enciclopediştii României. Destinul a hotărît ca după cea dintâi perioadă de răscolire critică, să se ridice şi stâlpul de lumină orbitoare care să dea tuturor fiorii artei eterne. Profilul lui Eminescu s'a ivit la *Convorbiri*! Prin rostul maestrului nu numai „limba veche şi înţeleaptă" a intrat în prerogativele ei naturale, sfărâmând teoriile grămăticilor, dar geniul creator ne-a strâns pe toţi laolaltă în aceeaşi tabără sufletească, lăsând unirea politică să se desprindă în mod logic ca un fruct copt al împlinirii unui proces de creştere.

Dacă acest curs de înaltă pedagogie a unui neam şi-a menţinut linia dreaptă şi caracterul de continuitate într'o ţară unde îndemnurile reformatoare se năşteau şi mureau cu aceeaşi uşurinţă, minunea se datoreşte d-lui Iacob Negruzzi. Neobositul animator, dela masa lui de scris, ca dela un post de comandă, a diriguit îndărătnica şi strălucita bătălie literară. Plin de invenţie în urzirea planului, pătimaş în crezul lui, neiertător cu adversarul şi întărindu-şi propriul front cu rezerve noi descoperite cu multă dibăcie, d-sa şi-a urmărit programul cu aceeaşi preciziune de bun gospodar, treizeci de ani. „Ştiu că eşti om, care când zice vorba, îi merge Românului la inimă şi-mi închipuesc că cu chipul acesta a trebuit să ademeneşti mulţi creştini" — aşa-i scrie undeva răposatul Duiliu Zamfirescu, pe bună dreptate. Redactorul *Convorbirilor* a privit în toate părţile şi-a angajat toate provinciile locuite de Români. Colecţiile revistei pe cele trei decenii, sunt dovada că a pipăit românismul în întreagă ramificarea lui. În această vreme, ca scriitor, a atins toate genurile. Cu o vivacitate de spirit elastic, cu înclinări deosebite de bun observator al fenomenelor politico-sociale pline de pitoresc în acele zile de prefacere, cu daruri de bun povestitor şi dispoziţii de umor sănătos

moştenite de acasă, agerul publicist s'a menţinut pe primul plan al interesului public. Negreşit multe din aceste pagini au fost eclipsate de producţia altora: versurile uşoare s'au evaporat, satirele electorale s'au încadrat în epoca lor, piesele de teatru au devenit documente de istorie literară, dar în vestitele *Copii de pe natură* s'a păstrat încă, pe seama posterităţii, o lectură de-un blând farmec arhaic, care te învălue cu ispite de demult şi cu o dulce moleşală, ca un păhărel de Cotnar vechiu, sorbit în arhondaricul unei mănăstiri...

Eheu fugaces, Postume, Postume,
Labuntur anni...

Câtă dreptate avea surâsul resemnat al înţeleptului Horaţiu, d-le Iacob Negruzzi! Cum s'au dus anii unul după altul, lung şirag, torcând ceas cu ceas firul unei vieţi rodnice şi fără greşuri. Cum au alunecat repede şi cum au luat cu ei toată strălucirea de odinioară! Atâţia s'au aşternut subt glie; atâţia dorm acoperiţi de uitare. Au amuţit pe veci şi silogismele lui Maiorescu şi paradoxele lui Carp şi glumele lui Pogor. S'au coborît toate, acolo jos, în adâncimea rezervorului de simţire obştească, îmbogăţind comoara noastră anonimă. Aţi rămas singur din întreaga pleiadă, ca un stejar pe-o culme, dintr'o pădure pustiită de vifor. Ciudată şi nepătrunsă rânduială a sorţii. Ce caleidoscop colorat, ce cascadă de imagini, ce joc capricios de amintiri trebue să vă mijească acum. Sufletul d-voastră se mişcă la orice adiere, ca o bătrână punte brumată, întinsă peste svârcolirea unui veac. Câte vânturi n'au bătut-o din scorbura vremii... În amurgul calm, acum la sfârşit de poveste, toate roiesc parcă venind de departe pe aripa veşniciei. Istoria ţării îşi deapănă filele sub degetele d-voastră, ilustre coleg! Vă reapar zilele de slavă: Unirea Principatelor, Plevna, Regatul, Mărăştii şi Mărăşeştii, marşul la Budapesta... Prea grea povară în goana unei singure vieţi! În ordinea literară vă reînvie tovarăşii de demult, toate chipurile de pe aceşti păreţi vă fac semn. Sunt frânturi de gânduri care joacă acum, sunt zâmbete uitate, sunt teorii avansate... Pe deasupra vârtejului lor secular în linii mari rezumative, se închiagă conştiinţa misiunii unui neam. Tripticul celor trei Regi, — trei trepte la pragul eternităţii — străluceşte înaintea d-voastră: Carol al *întemeierii*, Ferdinand al *izbăvirii* şi Carol II al *contopirii*...

Încărcându-vă de atâtea daruri, v'au alintat zeii, venerate Nestor al Academiei Române!

Nu v'au acordat numai binefacerea anilor nouăzeci, ci v'au ridicat deasupra vârstelor, vrând pe semne să răsplătească în mângâierea voastră răstriştile veacurilor trecute, sau să păstreze cât mai mult aprinsă încă o curată candelă de veghe pe seama viitorimii.

Noi, cu pietate ne vom închina totdeauna în faţa ei.

LA MOARTEA LUI VASILE GOLDIȘ

Cad pe rând brazii din pădurea Ardealului. Cei care au străjuit pe culmi se pleacă spre pământ unul câte unul, despicaţi de fulger, frânţi de vijelie.

Vasile Goldiş a căzut şi el, lăsând golul în urmă.

Drumeţul care ne părăseşte astăzi atrage asupră-ne o durere mai adâncă decât alţii, fiindcă adânc era rostul lui în sufletele noastre. Goldiş n'a fost în istoria românismului din vechea Ungarie ceea ce o bunăvoinţă eufemistă chema, de obiceiu, o venerabilă figură reprezentativă. Nu pierdem unul din acei fruntaşi provinciali, al căror nume se rostea la praznicele de odinioară, şi al căror cuvânt ascultat cu evlavie pe vremuri şi-a prelungit ecoul până în zilele noastre. Goldiş e o apariţie complexă, dincolo de raza unor interese regionale, unul din cei puţini în mâna cărora s'a concentrat pentru câteva decenii soarta unui neam. Se duce azi dintre noi un urzitor de gânduri pentru ţară, un chinuit al problemelor noastre de existenţă, un luptător de fiecare zi, se duce unul din părinţii patriei.

În svârcolirea veacului trecut instinctul de conservare al românismului a împins la suprafaţă principiul naţional în conştiinţa publică. Desfăcut din sgura veacurilor, sângele românesc a început să palpite fierbinte şi străvechea noastră diferenţiere de rasă s'a transformat într'o religie care cerea o credinţă activă şi un devotament de fiecare clipă. Ca un fluid miraculos a trecut din om în om acest impuls al desrobirii cucerind toate inimile. Şi nervii, şi întreg aparatul de simţire al unui colţ de umanitate a fost prins într'un vârtej ameţitor de strălucita viziune a măririlor viitoare. Ca venind de departe din ascunzişurile vremii s'au deslănţuit puteri nebănuite care au cerut cuvânt.

Cuvântare la moartea lui V. Goldiş din Februarie 1934, la Arad.

Vasile Goldiş a fost una din aceste forţe elementare prin care poporul nostru îşi afirma dreptatea lui. Dela început, de acolo din satul Cermeiu, unde tatăl lui îl învăţase sfintele cetanii cu rezonanţa lor seculară, el şi-a simţit predestinarea vieţii. De atunci şi până alaltăeri când ochii negri, muiaţi în melancolie şi-au frânt lumina, Vasile Goldiş a fost un sbuciumat : devotatul ideii. Un suflet care a urmat aceeaşi flacără, acelaşi cântec pe mii de game, aceeaşi lozincă în nenumărate formule : libertatea naţională.

Cine-ar putea desluşi acum la poalele sicriului deschis, taine şi popasuri de-ale unui călător care aproape trei sferturi de veac a năzuit necontenit spre aceeaşi ţintă? Istoriograful de mâne, cercetând faţa vremilor, cântărind lucruri şi oameni cu o cumpănă dreaptă, va fixa această personalitate care pe deasupra micilor retori prezumţioşi îşi ducea lupta conştientă, având legitimarea unui crez şi consfinţirea unei doctrine. Goldiş era un intelectual de esenţă pură, cu vaste orizonturi, resimţind otrava frumosului şi urmărind-o pretutindeni. Descifrat an cu an în strădaniile lui, el salvează pe seama posterităţii profilul luminos al unei cerebralităţi pline de întrebări într'o vreme şi într'o societate în care micile revendicări materialiste au fost la ordinea zilei... Dar cine ar îndrăsni să atingă astăzi în treacăt măcar frământarea multiplă a unei vieţi care s'a risipit pe atâtea căi căutând norocul de-aproapelui. Pe noi ne supune acum fâlfâirea morţii şi mintea ca o pasăre răzleaţă sboară răscolind amintirile, din depărtări ne răsar vorbe şi fapte, planuri şi evenimente, visuri şi biruinţi... frânturi dintr'un caleidoscop viu şi colorat în care acest Vasile Goldiş a pus la contribuţie suflet şi talent, voinţă, curaj şi credinţă... multă credinţă...

Mă văd acum treizeci şi trei de ani în colţul meu de bancă la liceul din Braşov. Era atmosfera de tinereţe înfrigurată, era tensiune de nervi şi revolta care svâcnea la tâmple. Adunaţi din toate părţile, acest mănunchiu de băieţi eram un tablou sufletesc real al românismului oropsit. Un singur profesor punea armonie în cugetele noastre chinuite şi ne strângea laolaltă pe aceeaşi platformă de abstracţiune fecundă : era Goldiş. La ora de istorie, trecutul se închega limpede din verbul lui întraripat, se făurea o conştiinţă, se prepara o solidaritate de luptă. Bărbat de patruzeci de ani, voinic şi frumos, cu o linişte mândră în atitudini, cu răs-

frângeri de patimi în ochii catifelaţi, el ne învia lumea greco-romană, desgropa figuri din mitologie, ne scanda versuri latineşti. Interpretările din Horaţiu, cine-ar putea să le uite? În lumina de vară care cădea pe albul pereţilor stăruia o lene blândă, cuvintele curgeau potolite, chipuri fugare din pantecnul elin treceau peste creştetele noastre, în vreme ce dascălul, ca un vrăjitor plin de farmece ne ducea de mână subt cerul molatic al golfului dela Sorrento... Se desfăceau atâtea imagini, plutea atâta mister împrejur, era o resemnare blândă în pupilele aţintite departe... Filosofia lui Epicur îşi picura în sufletele noastre pacea senină, când buzele magistrului rosteau încet şi ritmic versul înşelător:

Dulce ridentem Lalagen amabo,
Dulce loquentem...

Vasile Goldiş, mare meşter al cuvântului, îmbibat de cultură clasică, scriitor plin de neastâmpăr şi de nuanţe, îndrăsneţ răscolitor de mase, temperament viforos şi pasionat, bun să conducă o ţară, să stârnească o revoluţie sau să croiască legi pentru o vieaţă nouă, a trebuit să se retragă frumuşel într'o chilie de secretar la Consistoriul din Arad, ca să-şi poată depăna de-acolo lipsurile unui traiu dela o zi la alta. Cine a adâncit cât de cât rolul tiranic pe care-l are societatea în mânuirea energiilor, determinismul fatal al împrejurărilor în plămădirea destinului nostru, îşi va da seama, desigur, cum au trebuit să-l doară obezile pe acest Prometeu înlănţuit...

Şi cu toate acestea, de-acolo din umbra modestei aşezări bisericeşti, el treizeci de ani şi-a cheltuit puterile de diriguitor spiritual într'o revărsare amplă şi metodică. Toate ramificările noastre de vieaţă l-au interesat şi-au fost învestite cu pecetea lui. De-acolo plecau la „Tribuna" articolele sguduitoare, cu tonul lor biblic, cu limbajul cronicăresc, alintate de duioşie câteodată, semănând neagră răsvrătire totdeauna. La Universitatea din Budapesta în camerele sărăcăcioase ale lui „Petru Maior" ne-adunam şi le citeam ca pe un îndreptar al gândului românesc de baştină. Cine-ar putea să-mi smulgă din memorie pagina de lumină cu care fostul meu profesor mi-a primit cea dintâi carte de versuri rebele menite să strige strangularea unui neam? Neuitate zile de visare romantică, ele luminează de departe ca nişte izbucniri de lavă aprinsă din clocotul redeşteptării noastre. Aşa s'a

sbătut înainte *Goldiş*, la gazetă şi la adunări de popor, la cărţile lui de istorie sau în parlamentul unguresc, slujind necontenit aceeaşi religie. Comitetul naţional de pe vremuri aştepta totdeauna ca ultim cuvânt judecata lui chibzuită care venea ca o sentinţă unanim acceptată, n'a fost deci decât consecinţa logică a unei îndelungi orânduiri din trecut faptul că la adunarea dela Alba-Iulia, când cătuşele s'au frânt, codificatorul voinţei populare a fost profesorul de istorie, care la Braşov aprindea flacăra în candela noastră de adolescenţi...

Ce fior trebue să-i fi străbătut sufletul venind de departe din întunecimea vremilor în ceasul când trecea munţii, ducând cu el Regelui Ferdinand hotărîrea poporului de a se uni cu Ţara. Numai aleşii lui Dumnezeu pot trăi asemenea clipe, care se întâmplă odată în vieaţa unui neam. *Goldiş* a înţeles pe deplin înfricoşata măreţie a actului. În conştiinţa lui de cărturar ca la lumina unui fulger trecându-i pe dinainte toată truda bimilenară pentru înfăptuirea ideii, s'a cutremurat şi tot restul zilelor lui a rămas covârşit de mistica Unirii. Acest sentiment l-a ridicat sus deasupra contingenţelor politice trecătoare, la un nivel de apreciere de unde nu mai vorbeau patimele mărunte, ci răspunderea mare pentru existenţa ţării. Subt acest unghiu de judecată trebue să privim toată activitatea lui post-belică. Fie că se lăsa chemat de noi perspective de configuraţie politică, fie că se rostea ca preşedinte al „Astrei", ca ministru ori gazetar, el vedea focul de pe culme şi se orienta după chemarea lui. Această elevaţie de concepţie care, fireşte, punea o distanţă între el şi sgomotul cotidian al nevoilor curente, nu l-a împărtăşit de satisfacţiile demagogiei, dar în schimb elita simţirii româneşti a subliniat totdeauna cu mult interes cuvântul acestei maturităţi de gândire adaptată neîntrerupt la formulele civilizaţiei moderne. Crezând în altarul la care se închina el s'a cheltuit fără răgaz înainte, plimbând subt privirile noastre pline de admiraţie aceeaşi demnitate calmă a bărbăţiei împlinite, înviorată adesea de vii avânturi tinereşti. Cu deosebire la adunările de ţărani, în faţa rezervorului de sevă populară, în care găsea el toată justificarea raţiunii noastre de-a fi, Goldiş se lăsa răpit de-o oratorie pasionată şi vehementă, menită să-i dea ataşamentul frenetic al maselor.

Până într'o zi, când totul s'a sfârşit. L-a ţintuit pe loc boala neiertătoare. O stingere înceată şi sigură a început să-l răpună.

Trei ani i s'au măcinat zi cu zi puterile subt îngrijirile de-un devotament supraomenesc ale unei soţii care a înţeles totdeauna că îndeplineşte o misiune. A fost un chin îndelung şi greu, o prăbuşire lentă, urmărită necontenit de el cu lampa raţiunii. L-am văzut de multe ori în acest răstimp, păstrase încă urmele sănătăţii lui falnice de odinioară şi firea delicată de artist îl îngrozea la gândul morţii. O umbră de protestare i se ivea pe frunte, durerile fizice îl copleşeau şi noaptea o aştepta cu prevestiri negre... „Cantu galli incipit morbus", îmi spunea cu zâmbetul obosit... Dar şi în această cumplită destrămare fizică, Goldiş urmărea zi cu zi procesul marelui tot, se însenina de bucuriile obşteşti, stigmatiza păcate, ocrotea începători şi proteguia plângeri. Mai apăreau încă articole de ale lui, convorbiri la gazetă, străbătute toate de acelaşi duh iniţial al naţionalismului constructiv. La ultimele alegeri a primit să fie candidat pe lista partidului naţional agrar. Era o înfrăţire de credinţă între profesor şi elev, care nefiind niciodată ştirbită ne strânsese tot mai aproape în zilele grele ale anilor din urmă... „Merg cu tine şi cu ideea naţională", aşa-mi scria acum câteva luni...

Astăzi se duce dintre noi înfăşurat în cinste şi sărăcie pe drumul de veci...

Vasile Goldiş, du cu tine mângâierea că Ţara va urma îndemnurile Tale, căci Ţara vrea să trăiască, iar ziua de mâne, prietenă tuturor profeţilor, va vedea în Tine un braţ întins spre culme şi spre eternitate...

IOAN BIANU

Societatea în prefacerea ei continuă e o înlănţuire de energii care s'au dus, lăsând în urmă fiecare o contribuţie la patrimoniul comun.

Piedestalul gloriei prezentului e totdeauna ecatomba zilei de ieri.

Cultura românească, această acumulare de avuţie spirituală, construcţie desăvârşită, însă în plină creştere, poate fi urmărită de a-binele în procesul ei de desfăşurare. Ce s'a clădit aici şi cum s'a clădit se ştie. Temeiurile moştenite se cunosc, avânturile şi piedicile deasemenea se desfac în mintea noastră ca într'o carte deschisă. În clipe de cercetare rezumativă, apar ca la lumina unui fulger sforţările uriaşe ale unui popor nedreptăţit, care, luptând cu obida vremilor, se smulge dintr'un cadru de vieaţă primitivă şi, pe deasupra tuturor obstacolelor afirmă cu îndârjire o năzuinţă spre o civilizaţie proprie. E un caleidoscop de imagini triste, tragice de multe ori, în acest calvar, dar este o linie ascendentă care nu se frânge, o necontenită alergare spre culme.

În istoria României moderne e bine fixat rolul fiecărei părţi din marele tot. Provincii, categorii de oameni şi zestrea oricărui ins sunt pe deplin lămurite în paginile trecutului nostru. De unde au ţâşnit limbile de foc, ca şi unde au pâlpâit candelele de veghe, cronica le-a însemnat pe toate. Cu deosebire veacul al XIX-lea cu tot sbuciumul lui fără răgaz, e un câmp de luptă văzut limpede şi controlat până în mici amănunte. Ca într'o mare familie oropsită, cu puteri unite s'a făcut ridicarea noastră. De pretutindeni, instinctul de conservare a trimis un strop de fluid creator şi a întărit un început de procreaţie intelectuală. Cele două

Cuvântare la moartea lui I. Bianu, din Martie 1935.

principate îndrumate spre o libertate politică au devenit, fireşte, fundamentul existenţei de mâne spre care din ambele flancuri se concentrau svâcnirile aceluiaşi organism.

În această largă revărsare de forţe deşteptate, se împleteşte munca aşazişilor dascăli ardeleni din ultima jumătate de veac, înainte de războiu. Configuraţia nouă a statului român a cam pierdut din vedere tagma lor, dar generaţia care a făcut unirea cea mare nu-i va putea uita niciodată. Unitatea naţională de astăzi s'ar putea zice că e o rezultantă directă a ideologiei care s'a creat de aceşti pribegi răzleţiţi aproape prin toate centrele mai de seamă din Moldova şi Muntenia. Străbunul lor, Gheorghe Lazăr, le-a indicat drumul pe care aproape toţi l-au urmat cu sfinţenie. Plecând din Ardealul unde s'au născut şi a cărui atmosferă de opresiune devenise irespirabilă, ei au trecut munţii la fraţi şi au devenit învăţătorii lor. Nu este şcoală secundară în ţară, la care să nu se fi păstrat tradiţia acestui prototip al cărturarului nostru de legea veche. Istoriograful, sau poate romancierul de mâne va trebui să-l fixeze, dacă va vrea să zugrăvească în mod veridic instrumentarea sufletească a societăţii româneşti.

Dascălul ardelean n'a fost desigur, o flacără orbitoare ivită pe orizont, nici o energie eruptivă care să uimească cu deslănţuirea ei. El a reprezentat însă în economia spirituală a neamului, într'o vreme de oscilări agitate şi adesea desordonate, principiul continuităţii de muncă persistentă şi metodică. Fiu de ţăran, sau de preot, el s'a năzuit spre vârful piramidei sociale, dar a încarnat şi practicat ideea purităţii de rasă cu toate consecinţele ei. Într'o lume începătoare, al cărei echilibru nu se stabilise încă, în golul dintre puţinii de sus şi protestarea sumbră de jos, acest nou-venit s'a intercalat, şi gândurile lui a fost puntea de trecere dela o clasă la alta, pentru înfăptuirea unei conştiinţe de unitate organică. Într'o perioadă când aici, la Dunăre, stăruia încă spuma incertă a unei exploatări străine de veacuri, acest apologet al Romei antice a instalat cultul lui Traian adus de-acasă, cu tot cortegiul unor sugestiuni de străveche mândrie. A realizat astfel un punct de razim pentru o renaştere morală, deschizând în acelaşi timp drumul reînvierii noastre politice. La liceu sau la universitate, oriunde a fost sortit, dascălul ardelean a rămas omul datoriei. Faţă cu vivacitatea spiritului muntenesc care primise poleiul influenţei franceze, sau faţă cu specialele înclinări spre abstracţiune

ale Moldovenilor, el mergea înainte pe linia bunului simţ, călăuzit de o robustă sănătate populară. Aşa cum a fost el, cărturar drămuitor şi inveterat latinist, temeinic fără strălucire, dar stăruitor fără oboseală, greoiu dar rectilin, ponderat şi onest, întrupând virtuţile burgheze la un început de înfiripare socială, el devine un stâlp al românismului în ascensiune. Pe deasupra însă a tuturor îndeletnicirilor sale, acest profesor e un ambasador de fiecare clipă al Ardealului robit, în al cărui microcosm, învăluit de duhul străin, el nu se va putea reintegra niciodată, dar pe care-l plimbă cu o sfântă devoţiune pe toate cărările lui. Dacă în clipa cea dintâi a marelui războiu, în sufletul vechiului Regat, cucerirea Ardealului s'a impus cu puterea mistică a unei predestinări, minunea se datoreşte faptului că visul nostru de izbândă, înainte de a primi botezul de sânge, a făcut popas un veac aproape la catedra dascălilor ardeleni.

Din această lume de simţire a descins Ioan Bianu, un exemplar de elită, poate cel din urmă, al unei tagme istorice care s'a stins. E datoria de onoare a posterităţii să se oprească la fiinţa lui, să-i judece rostul şi să transmită viitorului aspectele unei vieţi excepţionale. Figura lui se încadrează cu preciziune în această galerie de înaintaşi, urzitori ai gândirii româneşti moderne. Noi, care cincizeci de ani şi mai bine am resimţit palpitând frământarea lui I. Bianu suntem prea supuşi de durerea clipei ca să-i putem cumpăni azi vrednicia şi s'o putem arăta deaproapelui. Analistul de mâne nu va întârzia însă să schiţeze profilul intelectual al distinsului filolog şi istoric literar ale cărui studii au luminat în tainele trecutului nostru. Judecătorul obiectiv se va opri de pildă la *Bibliografia Românească Veche* sau la studiile *Manuscriptelor* sau *Documentelor Româneşti*, ca la operile de amplă orientare, menite să rămână cărţi fundamentale pe seama specialiştilor; tot astfel cercetările sale de literatură veche şi nouă vor fi invocate, ca tot atâtea dovezi ale unui spirit ştiinţific perfect înzestrat cu toată armătura trebuincioasă.

Ceea ce-i dă însă vieţii lui I. Bianu o semnificare particulară şi dispariţiei lui o părere de rău mult mai intensă, e legătura cu Academia Română. De când există instituţia, a trecut pe aici în cursul anilor o întreagă pleiadă de aleşi. Din portretele de pe pereţi ne privesc chipuri luminoase de scriitori şi savanţi. Fiecare a semănat un gând a lansat o preocupare. Din toate laolaltă s'a în-

chegat prestigiul care a introdus această aulă în conştiinţa publică. Unul singur a fost pentru care Academia a însemnat rostul de căpetenie al unei vieţi. Este I. Bianu. Noţiunea însăşi a aşezământului nostru e legată de numele lui. El n'a fost oaspe aici, a fost acasă. Academia a înzestrat-o el, e opera lui nemuritoare. Stăpân şi majordom a petrecut subt aceste ziduri vechi adunând cărţi şi azi şi mâne, peste o jumătate de secol. Nu există colţ să nu-l fi chibzuit, nici foaie în bibliotecă să n'o fi atins. O nobilă şi anacronică pasiune de umanist bibliofil strălucea în pupilele vii ale acestui cap caracteristic de ţăran de pe Târnave. De unde aducea el oare impulsul supracivilizat de fanatic al cărţii? Dela Cipariu sau Moldovănuţ dela Blaj, al căror ucenic a fost, dela vizionarul Treboniu Laurian, dela biblioteca din Milano unde şi-a desăvârşit studiile, sau dela Dimitrie Sturdza care a ocrotit neîncetat din primele zile pe ţăranul învăţat? Numai cine i-a văzut degetele alunecând cu savoare pe pergamentul unui vechiu codice al limbii româneşti, sau i-a surprins clipirile şirete după o achiziţie rarisimă pe seama bibliotecii, numai acela va putea aprecia munca, competenţa şi patima neobositului colecţionar al neamului. Subt mânile lui, dintr'un maldăr de cărţi răvăşite, după cincizeci şi şapte de ani de neîntreruptă priveghere, aproape o jumătate de milion de volume s'au aşezat în rafturile neîncăpătoare şi sărace ale Academiei.

Dar activitatea aceasta a fost mult mai complexă şi mai dificilă. La Academie, dincolo de bibliotecă cerea cuvânt un şir întreg de obligaţii, care de care mai migăloase şi mai disparate. Aici s'au administrat fonduri, s'au editat cărţi, s'au gospodărit moşii, s'au împărţit premii, s'au supraveghiat şcoli... Un lung convoiu de îndatoriri fără înrudire una cu alta. Toate se concentrau la I. Bianu, catalogate meticulos, cumpănite pe toate laturile, urmărind invariabil acelaşi scop, beneficiul Academiei, interpretat cu demnitate şi devotament. Scrupulul corectitudinii era împins până la extrem, o promtitudine occidentală diriguia totul. Cât despre ordine, ce să mai vorbim, era formula lui sacramentală. Decenii de-a-rândul el a păstrat-o în acelaşi ritm al muncii oneste.

Şi cu toate acestea, omul socotelilor precise n'a fost un mizantrop retras după obloanele unei mândrii reci şi dispreţuitoare. Dimpotrivă, I. Bianu era un temperament deschis, fire blândă, înclinând spre umor şi duioşie. Câte anecdote de ale lui n'au des-

crețit frunțile bătrânilor colegi... Glumeț cu nuanțe de fină ironie muindu-și săgețile în discreție și eleganță el urmărea cu un viu criticism toate fenomenele din jurul lui. Marea dramă a neamului însă i-a stârnit totdeauna valuri adânci în suflet. El a fost deslipit de Ardeal; desrădăcinat, niciodată. Cine nu știe cum, subt vitregia anilor de demult, Bianu, sfetnic al șefului unui mare partid, a fost un factor politic care înrâurea ițele mișcării de peste munți. Blajul trăia permanent în amintirea lui și era un punct fix în programul lui de viează. Soarta i-a hărăzit norocul de a vedea biruința cea mare, în fața căreia s'a cutremurat în toate fibrele de simțire... După războiu, spectator neadormit, înregistrând și linii mari și detalii, el nu s'a înșelat nici în aprecierea situațiilor, nici în judecarea oamenilor. În fața revărsării turburi postbelice, vechiul luptător național a rămas departe de orice deșertăciune, n'a cerut nimic. Câte făpturi improvizate, adeseori strâmbe sau monstruoase, nu s'au agitat pe atunci pe ecranul vieții publice, smulgându-i indulgență sau amară osândă? De câte ori n'a văzut mâni nepricepute lovind în clenodii sfinte ale unor altare străvechi, de câte ori n'a simțit desgustul pe urma diletantismului frivol care năpădise arena?

În toate împrejurările, acolo în biroul lui modest, unde severitatea lui Dimitrie Sturdza te privea din bustul de marmoră albă, Bianu își rostea sentința cu obrazul crispat de amărăciune...

Așa a mers înainte zi cu zi, ceas cu ceas, păzind destinele Academiei.

Când deunăzi, apropiindu-se de pragul anilor optzeci s'a îmbolnăvit, el a înțeles cu seninătate că stă la poarta amurgului de veci care se poate deschide din clipă în clipă. Echilibrat și clarvăzător ca totdeauna și-a pus hârtiile în regulă, a verificat acte, a însemnat cele din urmă dorinți și, ca să lase totul în absolută ordine și-a pregătit însuși telegramele care anunțau rudele și prietenii:

— Ioan Bianu a decedat...

Da, a murit Ioan Bianu, dar la groapa lui învie un învățământ: numai cu astfel de oameni se ține o societate, se creează o civilizație și se clădește o vieață de stat.

LA ÎNMORMÂNTAREA LUI ION GRĂDIŞTEANU

Drumul pentru biruinţa unei idei îl deschide totdeauna o ceată de aleşi, din a căror credinţă, ca dintr'un izvor fermecat, mulţimile beau nădejde şi lumină. Aceşti precursori sunt avangarda morală fără de care nu s'a dat nicio bătălie şi nu s'a câştigat nicio izbândă.

Ideea naţională, năzuinţa veche a identificării graniţelor noastre politice cu cele etnice, îşi are falanga ei care în cursul vremurilor a răscolit sufletele şi a prevestit furtuna.

De demult s'au aprins aici focuri pe culme şi-au luminat în frământarea chinuită de jos. Instinctul de vieaţă al maselor a fost concretizat de aceşti premergători. Ei au hrănit visul, ei au despicat realitatea, ei au codificat simţirea unui popor.

Din neastâmpărul lor creator s'au născut lozinci de luptă, planuri de izbăvire, formule de salvare, întreagă instrumentarea vastă a voinţei unui neam în ajun de-aşi arunca spada în cumpăna istoriei pentru afirmarea adevărurilor sale.

Azi, întristată adunare, pleacă din mijlocul nostru unul care a făcut parte din această pleiadă, un fanatic al ideii.

În sbuciumul lui se ţese întreagă povestea românismului din cea din urmă jumătate de veac. În adevăr, cine se va apropia odată de vieaţa lui Ionaş Grădişteanu, s'o descifreze în toate palpitările ei, va înţelege din idealul care l-a călăuzit şi din consecvenţa dârză cu care s'a sbătut pentru el, va înţelege cât de legitimă era cauza noastră şi cât de logic triumful venit în urmă. Numai dintr'o perfectă dreptate se pot zămisli asemeni rectitudini de program şi numai la răspântii mari ale vremii se ivesc pe arenă astfel de iluminaţii.

Cuvântare la moartea lui I. Grădişteanu, la 31 Decemvrie 1932.

Ionaş Grădişteanu a fost soldatul integrităţii neamului, învestit cu toate atributele fireşti ale acestei concepţii de luptător. Principiul naţional, pe care laboratorul veacului trecut l-a înfiltrat în conştiinţa publică la noi, dând astfel o justificare superioară şi o ţinută precisă unui simţimânt de înrudire organică a unui popor fărâmiţat subt mai multe stăpâniri politice — acest fluid regenerator şi-a găsit în Grădişteanu un receptacol de fiecare clipă.

Descendent al unei familii de mari boeri, aducea parcă cu sine din rezonanţa seculară, îndrăsneala unui crez. Zeci de ani necontenit el şi-a propagat gândul întreg la toate ocaziile, semănând lozinca unităţii viitoare. Om politic într'o vreme când România se încadrase într'un sistem de alianţe potrivnice misiunii noastre istorice, Grădişteanu a nesocotit transacţii şi a încălcat prudenţe jignitoare, ca să salveze o linie dreaptă şi o demnitate naţională.

O jumătate de veac a trăit în această religie a intransigenţei şi a îndeplinit toate preceptele ei.

Fie că la Liga Culturală propovăduia întregirea hotarelor, fie că îndemnurile lui transmiteau speranţe şi curaj memorandiştilor dela Cluj, sau obolul lui discret se strecura peste munţi la fraţi, pretutindeni, la tribuna parlamentară, la întruniri publice, acasă sau în străinătate, acest ambasador al Românilor obijduiţi era deapururi treaz şi afirma în văzul lumii necesitatea inexorarabilă : Unirea.

Soarta i-a hărăzit să asiste la sfârşit de dramă. Când în conflagraţia continentului s'a jucat şi destinul României, Grădişteanu din primul ceas a înţeles taina noastră şi a ascultat chemarea ei. La consiliul de Coroană dela Sinaia, glasul lui a fost cel mai răspicat, fixând o atitudine care se desprindea din întreg rostul unei vieţi.

În tot timpul neutralităţii în opera înfrigurată de preparaţie a simţirii populare pentru jertfa care aştepta în umbră, el a clocotit fără răgaz, stăpânit de viziunea măreaţă a zilelor de mâne. În această perioadă, în mijlocul unui areopag de fruntaşi ai ţării, coborîţi azi aproape cu toţii subt pământ, la ,,Acţiunea Naţională'' de atunci, înjghebată ca un organ de propagandă a intrării în războiu pentru desrobirea Ardealului, am văzut de aproape adâncimea acestui suflet. Subt presiunea evenimentelor se răscoleau fibrele cele mai ascunse, se sbiciuia toată fiinţa noastră.

Sforţarea uriaşă o simţeam aproape, examenul morţii bătea la uşă şi un mănunchiu de oameni ne chinuiam subt răsuflarea lui. În această spovedanie fără reticenţe, în care mi-aduc aminte Nicolae Filipescu înfăţişa impulsul nestăpânit al vijeliei străvechi, Take Ionescu cumpănirea echilibrată a intereselor superioare, Delavrancea patima fără frâu a unui romantism vizionar, părintele Lucaci strigătul latinităţii primejduite, Ionaş Grădişteanu, cu hotărîrea liniştită a omului de baştină, cu competenţa cea mai desăvârşită în materie de demografie românească, cântărind rezervorul de forţe al neamului, exprima o înaltă şi curată conştiinţă de rasă.

Ziua când România a tras sabia a fost cea mai luminoasă sărbătoare a lui Ionaş Grădişteanu.

Ce a urmat de-aici înainte, după zilele de epopee, sunt pagini triste care n'au isbutit însă să ştirbească niciodată un program şi un devotament.

În năvala profitorilor care s'au îmbulzit în primele rânduri ca să exploateze biruinţa care nu era a lor, Grădişteanu ca toţi profeţii visurilor împlinite, s'a dat laoparte. Înfăşurat în mândrie şi necerând nimic, urmărind consolidarea patrimoniului răscumpărat şi lovind ereziile multor noi-veniţi şi-a ţesut mai departe planul de izbăvire integrală apărând pe Românii macedoneni şi susţinând la şcoală, copii din valea Timocului.

O vieaţă dusă pe aceeaşi linie, fără abateri şi fără greş...

Azi trupul lui înfrânt se coboară subt glie alături de strămoşi, structura de gândire a lui Grădişteanu rămâne şi pe mai departe ca singura orientare normală a spiritului public românesc.

Să-i fie ţărâna uşoară.

BRĂTESCU-VOINEȘTI

O sărbătoare literară în zilele noastre, proslăvirea unui scriitor la un popas al vârstei... S'a oprit o clipă valul de preocupări pozitive, ca să plutim cu gândul în imperiul abstracțiunii și să ne uităm în ochii înlăcrimați ai unui om, care o vieață întreagă n'a făcut decât să spună povești... Nu vi se pare că e la mijloc capriciul unei iluzii, că suntem în plin anacronism, că din lumea veche o ispită întârziată a rătăcit la noi și ne încearcă cu tot farmecul duios și trist al vremurilor apuse? Am sensația că s'a suspendat ritmul înfrigurat al prezentului și că ne-am reintegrat ca prin minune în ierarhia valorilor de odinioară, când dincolo de proza cotidiană ne încălzea un vis și când alături cu alte religii trăia și cultul cuvântului... Mulțumesc Societății Scriitorilor Români, că ne-a dat câteva clipe, măcar, acest miraj, făcând să treacă pe dinaintea noastră jocul fermecat de lumini și umbre, care a prins sufletul unui artist în vârtejul creațiunii.

E o adevărată sărbătoare patriarhală, din care ne cântă trecutul, cuvios și blând, ca un tropar într'un colț de strană bătrânească dintr'o biserică la țară...

Pentru evocarea acestei lumi de demult nu se putea găsi o mai potrivită magie decât cărțile lui Brătescu-Voinești. Paginile lui deschise azi în vâltoarea post-belică sunt tot atâtea impulsuri de rectificare sufletească pe seama generației actuale, sunt accentele unei străvechi nobleți de gândire, din care se deslușește pecetea rasei și sănătatea morală dela temelia începuturilor noastre. Pentrucă, Brătescu-Voinești, a cărui frunte de ilustru sexagenar o încununăm azi cu recunoștința noastră, în realitate e mult mai bătrân și mult mai tânăr de cum scrie la carte. Nu

---

Cuvântare rostită la Ateneul Român în numele Academiei Române, la 26 Ianuarie 1928.

şaizeci de ani, ci câteva sute de ani se desprind din structura de cuget şi simţire a aceluia care a descins pe arenă întovărăşit de toată „funia neamului Udreştilor" dela Târgovişte...

Literatura lui se resimte că s'a zămislit pe ruine de cetate domnească. E o strălucită emanaţie a solului cu o vie rezonanţă istorică, şi în spiritul integral care o animează, şi în toate amănuntele ei. O cuviinţă boierească, o onestitate a omului de soiu, o glumă potolită şi binevoitoare se desfac din poveştile încadrate în podoabe arhaice, spuse parcă de unul din curtenii vechiului voievod vânător de bouri...

Faceţi, în treacăt, să defileze o parte din galeria figurilor create de autor, ca să se închege definitiv tabloul ! Îl vedeţi pe conu' Costache Udrescu, strănepotul lui jupân Radu biv-vel logofăt din zilele răposatului Matei Voievod, răzimat pe perne în patul de subt portretele strămoşeşti, silindu-se să nu mai plângă :

— „Păstrează-l pământul neamului tău, flăcăul tatii..." Iată-l şi pe Pană Trăznea Sfântul, răsădind flori în grădina lui, după uluci de-un stânjen şi jumătate... Uite-l şi pe nenea Guţă, vine cu zâmbetul deschis, fiindcă „la nenea Guţă nu încape minciună şi diplomaţie, dumnealui spune lucrurile pe faţă, drept şi pe şleau..." Aduce mult cu conu Alecu, care „măcar că e boier get-beget, e de prinţipuri liberale..." Lăsaţi-i să vie cu toţii la adunarea noastră, pe rând, păstrând rangul şi fiecare rânduiala tagmei... Mai la frunte, fireşte, cocoana Eleonora văduva lui Alecu Nisipeanu cu patima „ghenealoghiei".

— „Vezi dumneata toţi munţii ăia? Toţi au fost ai noştri odată" !

La colţ stă pe gânduri conu Nae cu inima lui rănită de tată, povăţuindu-şi băiatul venit dela Paris : „Mişule, fătul tatei, lasă cărţile alea, că nu sunt bune... ascultă-mă pe mine, nu sunt bune"... fiţi cu îngăduinţă şi cu milă creştinească pentru Niţă Ionescu Antileristul, a păţit-o rău de tot bietul, şi „atât a făcut : s'a plesnit cu amândouă palmele peste obraz şi într'un hohot de plâns a strigat cu o adâncă şi amară sfâşiere : Aaah ! Miţo, mi-ai mâncat ambiţul... Miţo... Mi-ai mâncat ambiţul... Miţo !..."

Primiţi-l cu blândeţe pe Microbul şi pe Isaia fără blană... Vine şi Niculăiţă Minciună... Numai Pitache Cojescu şi cu Năiţă nu pot veni fiindcă „dorm duşi cu faţa în sus şi sforăe să zici că umblă cu ferestrăul ; iar hangiul care-i cunoaşte de demult, a pre-

gătit pentru diseară o ciorbă cu ardei grozavă, nişte pui la frigare apelpisiţi, o salată de ţâri bătăioasă, a pus clondirele la ghiaţă şi a trimes pe Tilică în sat să caute pe Dima Lăutarul. Ştie el că domnu' Pitache şi cu domnu' Năiţă nu se întorc curând acasă, că sunt călători şi călătorului îi şade bine cu drumul !..."

Cum vi se pare această lume? Privindu-i pe toţi, ascultându-le în treacăt păsurile şi proverbele, nu exclamaţi din primul moment: ce oameni cumsecade?

Cei mai mulţi boieri de neam în pridvorul casei strămoşeşti, magistraţi chinuiţi de „lumea dreptăţii", sau ţărani cu ochii limpezi, oricâţi răsar din toate colţurile, încarnează instinctele ancestrale ale neamului: o societate orânduită pe principiul unei vieţi de echilibru şi normalitate, pătura noastră provincială de ieri, care vine de departe din adâncimea veacurilor.

De aceea părintele ei, Brătescu-Voineşti, a cărui aniversare o serbăm azi, e cum spuneam, foarte bătrân, din scrisul lui se desprinde la fiece pas pravila veacurilor.

Şi cu toate acestea e mai tânăr ca noi ! Cine va scrie odată cartea lămuritoare de mâne, în care se va fixa aspectul intelectual al povestitorului, va descifra această dualitate ciudată : îmbinarea unui tradiţionalism purcezând dela predoslovia lui Miron Costin, cu cele mai avansate probleme de gândire modernă... Brătescu-Voineşti trecut prin şcoala de criticism sever a Junimei, a altoit pe un fond de specială sensibilitate locală, criteriile filosofice ale unui occidental, înfăţişându-se astfel şi mai român şi mai european decât alţii. Dacă aş căuta o asemuire într'o literatură străină, m'aş gândi la Turghenieff cu care are afinităţi de gentilom şi poet. Ca şi autorul minunatelor poeme în proză, Brătescu-Voineşti exprimă, alături de frământarea specifică a unui mediu şi sbuciume pur omeneşti deslegate de timp şi spaţiu. E o conştiinţă literară superioară care-i povăţueşte scrisul, o concepţie de vieaţă din care alegi marile întebări ale chinuitului, menit să se flageleze pentru a contribui la „sporul de pricepere" al semenilor săi. Poate această filosoficească îndeletnicire — cum ar zice dânsul urmând verbul cronicarilor, i-a dat, pe lângă tinereţea intelectuală, şi acel îndemn de aristocratică izolare care l-a ferit o vieaţă întreagă de clamoarea vulgului. Fostul avocat de provincie n'a căutat să-şi atenueze greul vieţii cu triumfuri ieftine. Oricât de înzestrat cu darul cuvântului, fermecătorul causeur, nu s'a trans-

format într'un ecou al tribunei şi în târgul slobod al tuturor, la banchetul politic nu şi-a ocupat niciodată locul, pe care cu dragă inimă i l-ar fi asigurat oricine. Un sentiment de discreţie l-a ţinut totdeauna la distanţă, ceva din mândria mută a artistului, care l-a făcut să scrie undeva cuvinte categorice : „E o iluzie, o mare rătăcire, să crezi că pe calea politică ţi-ai putea servi ţara mai bine decât pe calea literaturii ; îţi repet că oamenii politici sunt factori cu totul secundari ai realizării vreunui progres". Cu aceste convingeri, la care se adaugă şi sfiala distinsă a unui temperament de sensitiv, Brătescu-Voineşti nu putea înfrunta chiotul brutal al realităţii devenind un luptător de fiecare ceas. Înregistra însă totul ca un seismograf de o rară preciziune, urmărea cu elaborare interioară neîntreruptă toate evenimentele politice, le judeca şi drămuia în raport cu utilitatea publică iar caietele lui însemnau zi cu zi grotescul acestor figuri de biruitori.

Se întâmpla des că întâlnind un prieten, la un colţ de stradă, îşi descărca revolta cu patimă :

— Auzi dumneata, hahalera...

Cu excepţia lui Caragiale nu cunosc om, căruia prostia omenească să-i fi putut smulge protestări mai violente.

O singură dată totuşi şi-a părăsit atitudinea de spectator obiectiv şi pasiunea politică l-a prins cu frenezie. A fost imediat după izbucnirea răsboiului mondial. Încleştarea uriaşă l-a asvârlit pe Brătescu-Voineşti într'o sguduitoare criză de conştiinţă. Suflet de vizionar pus „în slujba păcii", el a fost rănit în credinţa lui de prima bubuitură de tun. Ca un atom conştient al omenirii bolnave a înţeles drama dela început şi s'a asvârlit în faţa ei stăpânit de prevestiri crude. Şi-a dat seama însă că trebue să plătim tributul de sânge, că dincolo de munţi suntem chemaţi de fraţi şi mâni întinse care cer ajutor. Din clipa aceea n'a mai avut odihnă. Cine ştie ce porunci ascunse strigau în sângele lui dela Târgovişte. În zilele neutralităţii s'a ridicat ceas cu ceas, împins de-o generoasă nevroză. Parcă-l văd în camera mea de hotel, demoralizat de liniştea cuminţilor, scârbit de seninătatea traficanţilor, cu ochii aprinşi de un ideal care-i svâcnea la tâmple, cum îşi turna apă în lighian pe fruntea fierbinte, întrebându-mă crispat, ca de o groaznică îndoială : — „Ce zici tu, suntem noi nebuni ?"

Tăceam atunci şi n'aş putea răspunde nici azi la întrebare :

— „Suntem noi nebuni ?"

Nu ştiu, iubite coleg, poate că da... Ceea ce ştiu cu toată hotărîrea însă, e adevărul pe care-l spui Dumneata aşa de bătrâneşte frumos într'una din paginele din „Întunerec şi Lumină": „Arta nu e zădărnicie şi podoaba omenirii sunt acei care au căutat să desvelească tainele lumii"!

Cu această convingere Academia Română se închină la praznicul Dumitale şi-ţi urează prin rostul meu încă mulţi ani.

PREFAȚĂ LA „ROMÂNIA"

Războiul mondial s'a deslănțuit ca o furtună cotropitoare asupra omenirii.

Pe urma lui, aproape de două decenii, continentul, transformat dintr'o casă mortuară într'o casă de sănătate, se sbuciumă copleșit de teorii și formule, fără să-și găsească locul. Cine ar putea spune cât se va prelungi această perioadă de cutremur molecular al bătrânei Europe și ce surprize ne mai rezervă încă obositul laborator? Ca în toate cataclismele însă și în recenta prăvălire, un principiu al sănătății a căutat să-și facă drum — instalând pe ruine o nouă orânduire de vieață. Ideea națională, care în cursul veacului al XIX-lea a determinat schimbările de hartă în Occident și-a împins mai departe triumful ei, creând frontiere de stat în sensul unor delimitări etnice. Un act de justiție istorică destul de întârziat s'a îndeplinit astfel, normalizând oarecum raporturile de vieață ale unui colț de umanitate. Că în această așezare proaspătă sunt dibuiri și întrebări care nu și-au primit răspunsul încă, fenomenul e firesc și orice manual de istorie ne poate da lămuriri liniștitoare prin capitolele similare din alte epoci și alte părți.

România cu frontierele ei actuale e rezultanta acestui proces de evoluție istorică, prin care-și legitimează dreptul de existență și se încadrează într'unul din marile adevăruri elementare ale unui patrimoniu comun de gândire.

Menirea acestor rânduri e să dea în treacăt câteva noțiuni explicative pentru o carte care prin nota absolut veridică a fotografiei va înfățișa realitatea autentică a unui popor, dincolo de invenția subiectivă sau de comentariul interesat al unui atelier

„România", carte de propagandă tipărită în diferite limbi.

de scriitor. Placa fotografică, cu mărturisirea sinceră a pitorescului românesc, va izbuti mai mult decât aceste pagini să prezinte fragmente din cadrul de vieaţă a unei ţări nou înfiinţată în forma ei de azi, dar cu puternice rezonanţe în trecut.

Se impune totuşi o seamă de desluşiri iniţiale care, fugitiv măcar, să lumineze atât misterul nostru de procreaţie cât şi linii generale de ale prezentului.

Care e mai întâi configuraţia geografică şi cum se înfăţişează structura solului la acest neam spre care se îndreaptă de atâtea ori întrebătoare privirile din Apus? Un poet — cel mai mare gânditor al nostru, al cărui geniu şi-a muiat aripile în suferinţa de veacuri, Eminescu, a condensat într'un singur rând al unei sbiciuitoare poezii, raza etnicului românesc: „*Dela Nistru pân'la Tisa*". Chinuitul profet a avut dreptate când a codificat în versuri lapidare, obiectivul unei sbuciumări milenare şi a dat un program de luptă generaţiilor venite în urmă.

Viziunea lui de mare precursor s'a izbândit, ca şi în alte părţi unde la începutul unei mişcări liberatoare a fost o poezie. Între aceste două râuri s'a jucat drama noastră stropită cu belşug de lacrimi şi sânge în două mii de ani. Pământul acesta apare ca o entitate organică. Un trup imens având Carpaţii coloană vertebrală şi respirând la Marea Neagră, spre care se îndrumă fluviile toate ce străbat ambele flancuri, România ne arată o varietate de peisagiu de o bogăţie particulară. Munţii cu masivele împădurite şi cu creştetele pleşuve de piatră vineţie fără a avea înălţimea Alpilor, sunt de o severă măreţie în aspectul lor. Fie în Bucovina, la Făgăraş, la fruntea Ceahlăului sau pe coamele de stâncă ale Bucegilor, ca şi în alte colţuri de ţară, aceşti munţi exprimă sălbătăcia tragică a naturii, cu o vigoare neobişnită, reamintind lanţul prăpăstios deasupra fiordurilor norvegiene. Pădurile care îmbracă coastele piezişe cu adâncimile lor umede neatinse de secure, de brazi bătrâni răsturnaţi de trăsnet, izvoarele care ţâşnesc de subt lespezile de piatră, toate aceste privelişti îţi dau un sentiment de intimitate ancestrală a naturii, pe care Occidentul întretăiat pretutindeni de urmele omului nu-l mai încearcă de sute de ani. Acestei sălbătăcii de codru se atribue şi fauna Carpaţilor, unde urşii, mistreţii, lupii, caprele negre şi cerbii roiesc prin crânguri şi poiene făcând din România, în materie cinegetică, o ţară unică pe continent.

Coborînd însă de pe crestele munţilor spre poale, trecând peste valul rostogolit al acestor temelii de granit care închid în fibrele lor subterane: aur, sare, cărbuni, fier, o formidabilă revărsare de bogăţii minerale, peisajul se înmoaie preschimbându-se în coline ondulate, prelinse în depărtări cu o nuanţare infinită de culori, dela verdele întunecat al pădurilor de stejar până la galbenul mat al miriştilor arse. E o ţară agricolă extraordinar de mănoasă care se întinde subt ochii noştri, cu o vegetaţie luxuriantă risipită pe o strălucitoare îmbinare de câmpuri şi ape — desigur cel mai binecuvântat sol al Europei. La rădăcina munţilor, pe ambele versante, ca din nişte misterioase şi uriaşe uzini ale unor titani zăvorîţi în rărunchii pământului, clocotesc râuri de foc cu mugetul înfricoşat al svârcolirilor vulcanice. De o parte, în Ardeal, e gazul metan care pe o reţea de sute de chilometri răsbate din adâncuri, ca o mare de lavă aprinsă, făcând să spintece văzduhul ca un stâlp de flacără — d'altă parte sunt zăcămintele de petrol din valea Prahovei care în mii de sonde revarsă zilnic acest fluid fierbinte al unor conformaţii geologice fără pereche pe continent. De amândouă părţile, mergând înainte, se desface în faţa privitorului câmpia vastă, limpede şi generoasă, ca o carte deschisă. De pe înălţimea Postăvarului, deasupra Braşovului, se vede Ţara Bârsei, ţesătură admirabilă de cultură agricolă a vechilor colonişti saşi, aducând aminte de figurile geometrice, din broderiile lor.

Spre Nord, în continuare, ca o nesfârşită trenă de smarald tăiată de o făşie de argint, se iveşte câmpia Mureşului.

Înapoi, ieşind din defileul Prahovei, planul muntenesc, covor multicolor, aşternut spre infinit, răsare dintrodată uimindu-te cu ţâşnirea de energie a lutului lui negru năpădit de verdeaţă. Cu cât te duci mai departe pe malul Argeşului sau Ialomiţei, cu atât orizontul se desface, contururile se pierd şi ochii rătăcesc în gol fără un punct de sprijin. Te găseşti în faţa Bărăganului, Canaanul României cu huma grasă care ca şi brazda câmpului din Banat sau anumite regiuni din Basarabia însemnează însăşi abundenţa risipitoare fără măsură şi fără hotar. O veche legendă românească, dorind să explice această nesăbuită răsplată a gliei, spune glumind că Dumnezeu după facerea lumii, păşind pe sus ca să semene pământul, aici i s'a spart sacul şi toată sămânţa a căzut pe aceste plaiuri. În zilele de vară lanurile aurii de grâu se

îndoaie subt razele de soare, porumbul îşi fâlfâe frunzele metalice ca o pădure de săbii sclipitoare, rapiţa galbenă îşi împrăştie aroma adormitoare, din toate unghiurile palpită parcă vieaţa cu o sevă neastâmpărată care fecundează la orice atingere. Cirezi de vite poposesc pe aceste livezi leneşe, caii sălbatici sburdă în faţa fântânii cu cumpănă, cârduri de dropii greoaie se stârnesc de prin ascunzişuri şi fug bătucind ţarina... Ceasuri, zile întregi poţi rătăci subt adierea aceluiaşi vânt cald în care ca un fior argintat strălucesc în zare fire de funigei. Din când în când ziduri şi turnuri de cetăţi călătoare îşi plimbă mirajul lor şi dispar, imagini jucăuşe din *Fata Morgana* care mângâie des singurătăţile câmpu ilor noastre...

Într'o asemenea rătăcire, ca o surpriză neaşteptată, găseşti înaintea ta Dunărea care încolăcindu-şi pe tăcute spinarea cu luciuri de oţel îmbrăţişează întreaga întindere a Valahiei. Intrând în ţară Dunărea străbate Porţile de fier cu turburări de ape rebele, care se lovesc de bolovani şi stânci; cu cât înaintează în drum culegând râurile şi poveştile noastre, îşi încetinează mersul, devine molatică şi gânditoare, îşi lărgeşte albia şi tot mai domol se apropie de Mare. Hotar străvechiu al aşezărilor de popoare şi formaţiunilor de stat, înţeleptul râu, — moşneag care a înregistrat atâtea năzuinţi şi a ocrotit atâtea destine potrivnice, curge calm spre eternitate, ca un simbol al resemnării maiestoase... Înainte de a muri însă îşi desface braţele şi miraculoasa *Deltă* se naşte astfel din această uriaşă gesticulare, junglă plină de culoare şi mister ca un basm oriental. Dacă n'ar avea o altă numire decât Delta Dunării şi atunci ar putea revendica România dela toţi îndrăgostiţii de natură un pelerinaj care să le desvălue farmece necunoscute încă. Această împărăţie de apă unde se oglindesc insule plutitoare cu stufişuri de trestie şi flori de nufăr, nemărginit Eldorado al peştilor peste care se rotesc în sboruri capricioase popoare de gâşte sălbatice, cocostârci, pelicani şi egrete, e un colţ ciudat şi exotic, ceva din aspectul vrăjitului Gange care a făcut un popas în mijlocul civilizaţiei noastre sceptice. Aşa moare Dunărea pierzându-se în Marea Neagră: curgeri liniştite de unde cărunte. Din depărtare se ridică faldurile albastre ale Pontului Euxin, violente în neastâmpărul lor fără odihnă. Întâlnirea celor două continente cu toată cascada ei vertiginoasă de lupte şi încleştări duşmane pe scara vremurilor e prinsă parcă

în acest strigăt din adâncuri. O lumină penetrantă descinde de sus şi ţine praznic deasupra ei, proiectând neantul şi Divinitatea.

Pe acest pământ s'a depănat vieaţa noastră, veac cu veac, subt aspre lovituri ale sorţii.

Când a început copilăria acestui popor, cronicarii n'au însemnat-o, nici unde s'a mişcat mai întâi leagănul lui nu se ştie. Suntem tot atât de autohtoni ca şi stâncile din Carpaţi, care nu pot avea o poveste a naşterii, fiindcă s'au pomenit totdeauna la locul lor. S'au găsit desigur, savanţi, istorici sau filologi, care au emis diverse teorii ale descendenţei noastre, distrugându-se unul pe altul. Realitatea e că primul aluat etnic pe care s'a grefat zestrea posterităţii la noi este acea populaţie traco-getică de care bătrânul Herodot aminteşte şi pe care foarte serioase cercetări moderne au justificat-o pe deplin. Probabil Dacii, a căror puternică aşezare de stat a oprit cele dintâi tendinţe de expansiune spre răsărit ale Imperiului Roman, sunt continuatorii acestor locuri de baştină. Neam vânjos şi războinic, aşa cum ni-i înfăţişează columna lui Traian dela Roma aceşti soldaţi, a căror spadă pusese zăgaz năvălirii călăreţilor sciţi, au căzut înfrânţi de meşteşugul strategiei romane.

La începutul veacului al II-lea din era creştină civilizaţia latină cu toate atributele ei s'a înstăpânit aici şi noua provincie cu bogăţiile puse în valoare a devenit : *Dacia Felix*, care potrivit unor iscusite reţete de guvernare, ridicându-se pe sine, alimenta centrul. Aproape două secole a ţinut această infuziune de latinitate, căci după acest timp legiunile ocupaţiei s'au retras în Moesia, chemate de Diocleţian, dar fructul acestei cununii a rămas pe loc, coborîndu-se ca într'o căldare în văgăunile munţilor. Un nou botez de credinţă, de limbă şi obiceiuri, o sguduitoare încrucişare de suflet şi de sânge s'a săvârşit aici pe urma cuceritorului Traian.

Această mixtură e la baza existenţei noastre.

De atunci evul mediu, plin la noi de întunerec şi de blestem, a deslănţuit cumplite furtuni cu puhoaie grele şi murdare. Prestigiul bogăţiei a aţâţat poftele hoardelor nomade, iar specificul configuraţiei geografice a apăsat totdeauna asupra noastră ca un blestem de naştere. Câţi n'au galopat în goană peste noi, ca o grindină de vară care prăpădeşte totul? Huni, Avari, Pecinegi,

Unguri, Cumani, Turci, rase deosebite au călcat Dacia cu copitele cailor lor mărunţi semănând moartea şi distrucţiunea. Coridor al imigraţiunii popoarelor, noi am simţit pe trupul nostru spasmurile nebune ale istoriei universale. În această vâltoare ne-am îndoit dar nu ne-am frânt. Potopul a trecut fără să ne înnece, fulgerele au lovit alături fără să ne atingă. Carpaţii ne-au apărat adolescenţa în cuibul lor şi de când am ieşit în larg ca să fim însemnaţi la cronici şi letopiseţe, am adus cu noi un arsenal straşnic de apărare : o conştiinţă de rasă bine definită şi o structură de limbă romanică în care se topeau toate infiltraţiile diverselor vecinătăţi etnice.

Cărţile de istorie reoglindesc de aici înainte întreg cortegiul de evenimente în care s'a împletit o vieaţă, agitată peste măsură. Cele două principate dunărene au fost chiagul permanent al unei resurecţiuni naţionale. Românii pe deasupra şi pe dedesubtul graniţelor vremelnice, şi-au păstrat activ şi conştient simţimântul unităţii lor organice. Politiceşte acest îndemn şi-a găsit în treacăt formula concretă de realizare înainte cu 300 de ani subt sceptrul unui voievod valah care a plătit cu capul izbânda unui vis. De atunci firul s'a ţesut mai departe şi nicio putere n'a fost în stare să-l stârpească. Tragedia geografică s'a menţinut necontenit cu catastrofele ei de care Occidentul nu s'a împărtăşit niciodată. Poate tocmai această volbură înfricoşată a vremurilor a trezit în această naţie funcţiuni biologice deosebite care o predestinau să înfrunte nenorocirile, găsindu-şi o stare de echilibru în mijlocul primejdiilor. Ţinând piept năvălirilor tătare şi turceşti, Românii de şapte veacuri continuă fără întrerupere pe Dunăre şi pe Nistru o vieaţă de stat şi afirmă dreptul lor la o civilizaţie proprie. Între trei împărăţii, ca între trei pietre de moară s'a măcinat de o jumătate de mileniu fermentul independenţei noastre. Astăzi cele trei împărăţii cu vechea lor formă de stat nu se mai găsesc pe harta Europei ; ideea naţională a tras graniţele sângelui.

România, ţară nouă, cea mai veche după înrudirea ei cu pământul, e pentru întâia oară întronată în drepturile ei.

În acest răstimp de două milenii în care s'a plămădit românismul, sufletul lui ca un vast rezervor a strâns în el amintiri şi speranţe, bucurii şi plângeri, toţi fiorii de care a tresărit

în decursul vremurilor. Cine ar putea să despice această comoară de simţire şi să aleagă din ce anume taine derivă gama multiplă prin care se exprimă specificul nostru naţional?

În lumea materială însă se văd urmele trecutului, ca nişte sarcofage monumentale ale unor glorii apuse. Contactul cu popoare care s'au stins, înrudirea cu culturi îngropate se pot descifra din atâtea pietre care vorbesc limpede pe teritoriul nostru. Iată în judeţul Huniedoara, bunăoară, zidurile cetăţii Sarmisegetuza, care lămuresc în mod evident proporţiile puterii alcătuitoare de stat a Dacilor şi temelia bine închegată a bătrânului rege Buerebista. Dacă ar exista o savantă alchimie a sângelui care să analizeze provenienţa minunatului lichid, globulă de globulă, sunt convins că multe ar afirma coborîrea noastră din aceşti vlăjgani cu pieptul gol, care au muşcat cu dinţii în pământul lui Decebal. Cât despre resturile domniei romane, ele apar pretutindeni ca nişte certificate ale unui vast sistem militar şi administrativ cu care Roma împânzise provincia cucerită. Oasele strămoşilor noştri sunt amestecate în toate colţurile cu osemintele civilizaţiei latine. La Turnu Severin se vede încă pe malul nostru zidul podului lui Apolodor, peste care Traian la 101 după Hristos a trecut ca să împlânte dincolo de apă strălucirea vulturilor romani. Deasupra Dunării se ridică ruinele castrelor care desluşesc în toate amănuntele îndeletnicirile legionarilor concentraţi aci „ex toto orbe terrarum". Sunt intacte încă altarele zeilor şi iarba creşte blândă împrejurul marmurei a cărei inscripţie înseamnă moartea unui centurion sau plânge durerea celor doi copii după mama lor. În Dobrogea la Valul lui Traian, la Alba-Iulia în Transilvania, la Deva unde cultul lui Mithras ne-a lăsat o întreagă ecatombă de piatră, în toate părţile, ca nişte diplome de nobleţă, pecetii ale acestei stăpâniri, ies la iveală. Mai mult: ramificarea întinsă a orânduirii de stat s'a clădit pe urmele acestor două veacuri de activitate intensă, diriguită de pe malurile Tibrului. Drumurile de căpetenie sunt arterele comunicaţiei fixate de inginerii de acum o mie opt sute de ani, minele noastre de aur sau salinele exploatate de ei, îţi dau impresia că au fost părăsite numai ieri-alaltăeri şi că în curând se vor întoarce iarăşi. Cine atinge în treacăt măcar cu privirile acest uriaş ţintirim de energie risipită aici, îşi poate da seama câte din impulsurile şi patimile acestor mândri cârmuitori de ţară dorm închise în sufletul nostru ca cenuşa unor urne funerare...

Fireşte că şi monumente istorice medievale din epocile mai recente se găsesc în număr respectabil semănate în ţară.

Astfel este brâul de fortăreţe pe malul Nistrului, zidite probabil între veacurile XIV şi XV de către domnii Moldovei. Reoglindind concepţia arhitecturală italiană, aceste aşezări ale apărării noastre spre răsărit sunt opera meşterilor genovezi coborîţi aci de pe corăbiile iuţi ale vestitei republici, care avea debuşeuri comerciale până în punctele depărtate ale Mării Negre. Ridicate la Hotin, Soroca, Tighina şi Cetatea Albă, cu scop iniţial de a sluji drept dig împotriva revărsării Tătarilor din Crimea, aceste ziduri de un pitoresc remarcabil au avut de multe ori un rol determinant în războaiele ruso-turce găzduind între altele exilul romantic al lui Carol al XII-lea şi răscolite fiind mai în urmă de fastul asiatic al lui Potemkin. Astăzi se oglindesc tăcute în apa Nistrului, înălţându-şi jgheaburile de granit ca nişte pumni strânşi ai Europei.

În Ardeal, începând cu veacul al XIII-lea, stilul gotic a înjghebat lucrări considerabile care au rămas până astăzi ca nişte pioni avansaţi ai Apusului pe pământul românesc. Întăriturile dela Feldioara, Prejmer sau Hărman, croite de călugării ioaniţi sau templieri s'au păstrat intacte, mărturii venerabile ale creştinătăţii primejduite. Saşii cu deosebire au înstăpânit în oraşele lor pe o scară întinsă, toate nuanţele goticului, dela umerii greoi ai bastioanelor masive până la linia îndrăsneaţă a turnurilor de biserici. Cele câteva centre ca Braşovul, Sibiul şi Sighişoara sunt o întrupare caracteristică a geniului german ca o repercursiune directă a meşterilor dela Nürenberg sau Rothenburg. Tot astfel castelul Bran, cu cei vreo şapte sute de ani ai lui, pare un cuib de ritteri hrăpareţi smuls de pe o culme de pe malurile Rinului şi printr'o minune căţărat pe stâncile Carpaţilor noştri.

Şi-au sculptat atâţia în piatră visul lor de mărire pe acest pământ, din care într'o clipă ţâşnind seva autohtonă s'a revărsat pe tot întinsul ca o mare cotropitoare.

Eternul cântec al tuturor acumulărilor de forţă în natură.

Subt negura vremurilor, românismul s'a pitit în scorburile din munţi.

Ca râurile care în drumul lor îşi fac albie subterană şi la o depărtare răsar din nou, aşa ne-am retras din faţa istoriei, ca peste

câteva veacuri cu o pornire impetuoasă să cerem cuvânt. În această tăcere s'a elaborat un suflet şi o conştiinţă. Subt crestele brazilor sau pe iarba înrourată din poieni, în mijlocul turmelor de oi strănepoţii vechiului amalgam traco-romanic şi-au depănat traiul lor. Puşi în contact direct cu toate tainele firii, ei şi-au înstrunat o impresionabilitate delicată şi o vieaţă interioară plină de întrebări. Moştenirile străvechi îmbinate cu panteismul roman, preceptele creştine brodate pe fondul de lumină al păgânismului de demult, svonul codrilor şi trăsnetele căzute pe piscuri, şopotul de isvoare şi cântecul de greier, toate aceste coarde dintr'o claviatură largă, fără început şi fără sfârşit, au ascuţit simţurile şi au adâncit rezonanţa lor lăuntrică. În această vieaţă primitivă, patriarhală, valorile estetice s'au fixat cu precizie, o armonie de linii şi culori au povăţuit ochiul şi mânile.

Cine va căuta să examineze cu competenţă imensul tezaur al etnografiei româneşti, va constata neasemănata noastră superioritate faţă de manifestările similare ale altor popoare. Variaţia porturilor dela regiune la regiune, adesea dela sat la sat, invenţia şi fineţea acestor poeme cusute pe pânză de in, gustul discret în tăinuiri şi în motivele aplicate, toate dau o amplă simfonie care nu se poate compara decât cu comoara folclorului literar şi muzical risipită în umbra satelor. Un străin nu poate bănui această cascadă de sensaţii, care nu va avea niciodată putinţa de a se coborî pe hârtie. Ca să verifice va trebui să se ducă el însuşi acolo, pe muchea unui deal la poala muntelui într'o duminecă de vară şi să vadă fetele la horă, să desprindă din mlădierile lor ritmul antic al mişcărilor încremenite în desenul vaselor greceşti, să se uite în treacăt la crestăturile unei mâneci de cioban dela Rucăr, sau să rămână uimit de splendida eleganţă barbară a scoarţelor olteneşti. Un simţ al formei şi al proporţiilor impecabil e sălăşluit aici la ţară şi se furişează în toate creaţiunile populare, mari şi mici, dela porţile sculptate în lemn de stejar ale Gorjului până la ultimul ciob care astâmpără setea unui călător... Ce anume influenţe ancestrale au hrănit particularismul acestei flore artistice din Carpaţi se va stabili, poate, de către învăţaţii care admirând vitrinele din muzeul britanic la Londra vor descoperi cu mirare frapante asemănări ale unor cusături din Egipt sau din Irak cu unele produse ale etnografiei româneşti.

Pentru noi din ele respiră eternitatea.

Există însă o civilizaţie strălucită, ale cărei forme şi principii s'au repercutat pe solul nostru, au prins rădăcini aici şi încetăţenindu-se au primit o semnificare nouă, găsindu-şi a doua patrie. E prelungirea culturală a Bizanţului. Legaţi bisericeşte de Răsărit, au transplantat la noi odată cu dogmele şi ritul ortodoxiei o concepţie de vieaţă cu toate consecinţele ei. Acest import spiritual făcându-şi culcuş în suflete şi-a atras botezul moştenirilor locale. Arhitectura şi pictura stilului bizantin în penetraţia lor spre Nord s'au oprit la noi şi la adăpostul aşezămintelor eclesiastice s'au născut neperitoare opere de artă. După căderea Constantinopolului, exodul unui complex patrimoniu s'a strămutat în cele două principate dunărene. Au venit prinţi din vechile familii imperiale, călugări asceţi, zugravi de iconostase şi retori elineşti cu dialectică subţire. S'a suprapus o întreagă pătură de elită socială pe culcuşul moldo-valah. Aceşti noi-veniţi au dat domniţe la curtea voievozilor, au dat şefi bisericeşti şi mari intriganţi politici, au adus lumină şi noroiu, care frământându-se cu duhul băştinaş au făcut să pulseze un emporiu proaspăt de civilizaţie.

Sute de ani am fost paznici conştienţi la care s'a refugiat slava Bizanţului. Cine vrea o dovadă de netăgăduită măreţie o poate găsi în clădirile Domnilor noştri pe muntele Athos unde se păstrează încă pe pereţi chipurile ctitoriei unui Vasile Lupu.

Neobizantinismul românesc, ca manifestare artistică este o continuare amplificată şi adaptată a concepţiei iniţiale. Atât în arhitectură şi pictură, cât şi în sculptura ornamentală, creaţiunile noastre duc mai departe şi cizelează preceptele de bază ale stilului. Nota locală însă se exprimă distinct la tot pasul. Cine ar putea spune că frescele dela Biserica Domnească din Curtea de Argeş nu realizează principiile generale în care se încadrează mozaicurile dela Ravenna sau strălucirea grea a Pantocratorului în domul din Monreale, dar cine nu-şi dă seama că din retina noastră s'au prins pe paletă tonuri mai blânde şi mai moi, severitatea ascetică a fost înlocuită cu o blândeţe umanizată şi monumentalitatea proporţiilor gigantice a fost de-a-dreptul sacrificată? România se mândreşte pe drept cuvânt cu bisericile şi mănăstirile ei. În vechiul Regat se găsesc pretutindeni după coline verzi sau după piepturi de pădure aceste monumente care vorbesc de continuitatea neştirbită a unei doctrine religioase-culturale şi

de excepţionalele aptitudini ale unui popor încercat de groaznice mizerii. Cinci sute de ani vorbesc de pe zidurile lor, o respectabilă vetustate culturală aici în pragul Orientului. În această vreme, multe au fost rase de fanatismul islamului sau deteriorate cu prilejul năvălirilor turceşti. Sfinţii zugrăviţi în mănăstirea dela Cozia unde doarme mama lui Mihai Viteazu, păstraţi şi astăzi cu ochii scoşi de lăncile spahiilor sunt o impresionantă imagine simbolică a străduinţelor noastre. Spre Nord aceste locaşuri se înmulţesc în măsura în care au fost puse la adăpost de incursiunile sălbatice din vecini. De aceea Bucovina cu mănăstirile ei e subt acest raport un muzeu în care sunt închise clenodii nepreţuite din tezaurul Europei.

Arta bizantină a devenit un blazon al creaţiunii şi sensibilităţii noastre intelectuale.

Ianus din mitologia greco-romană exprimă în modul cel mai nemerit fiinţa unui popor : două feţe, trecut şi viitor.

O faţă la noi e brăzdată de suferinţă, cealaltă e încordarea voinţei cu ochii turburi şi cu buzele strânse.

Cea dintâi e o chezăşie pentru cea de a doua.

România de azi în plenitudinea drepturilor ei consfinţite îşi trăieşte prima perioadă istorică. Ca desrobite de un zăgaz, unde înţeleniseră de mult, puteri nebănuite izbucnesc din adâncime şi cer cuvânt. E o vieaţă tumultuoasă plină de sgomot şi de culoare, e nevroza unui trup care îşi trosneşte încheieturile înţepenite de veacuri, se freacă la ochi dibuind şi se scutură de praful care l-a năpădit în drum. Sunt ezitări desigur, semne de întrebare, strigoi ai zidurilor dărâmate, planuri pripite şi sunt descărcări de energie care se rostogolesc în gol...

Nu-i nimic ! Aşteptaţi puţin !

Luptătorul de pe arenă are picioare bine înfipte în pământ şi ochii aţintiţi spre cer !

El a venit târziu, abia acum începe să-şi spună cuvântul...

PRĂBUŞIREA AUSTRIEI

Subt ochii noştri s'a petrecut recent într'o viteză fulgerătoare, cel mai însemnat eveniment dela războiu încoace.

Austria s'a încorporat în statul german, îndeplinindu-se această hotărîtoare rectificare de graniţă fără o picătură de sânge. În schimb însă, râuri de cerneală curg pretutindeni după înregistrarea neaşteptatului deces politic, pe urma căruia harta Europei primeşte o înfăţişare nouă. Pe cât de pasivă a rămas în faţa faptului împlinit atitudinea statelor direct interesate, pe atât de plină de întrebări se arată astăzi opinia publică din toate părţile în analiza situaţiei noi create şi în comentarea consecinţelor.

Sunt nenumărate preocupările care se ridică la suprafaţă şi cer cuvânt în actuala fierbere vulcanică a întregii omeniri. De o parte e problema de conştiinţă a poporului german, imens laborator în care orice atom se mişcă angajat de ideea dusă la biruinţă. Cu o putere de coeziune şi cu o disciplină necunoscută încă în istoria modernă, cu aparatul savant al organizării sentimentului colectiv în plină desfăşurare, — sufletul acestui neam îşi afirmă astăzi în orice colţ de pământ justificarea lui. E o deslănţuire frenetică de credinţă într'un ritm precipitat care sgudue totul în revărsarea lui tumultuoasă. Paralel cu acest val de resurecţiune formidabilă, în toate ţările un examen amănunţit urmăreşte faza proaspătă a echilibrului internaţional, cântărind subt diverse aspecte probabilităţile pentru ziua de mâne. Care va fi sfârşitul nemijlocit al acestei rezonanţe universale nimeni n'ar putea pronostica azi; un lucru e însă cert: după acest act de grăbită şi necontestată sporire a prestigiului german, discuţiile în legătură cu dispariţia Austriei se vor duce mai departe argumentându-şi proporţiile.

Ultimul discurs al lui Octavian Goga, rostit la Academia Română la 1 Aprilie 1938.

Dincolo însă de interesul pe care-l pot stârni oriunde în spiritul public chestiunile raporturilor de stat din Europa centrală cu complicaţiile lor viitoare, pentru analiştii fenomenelor istorice, prăbuşirea Austriei impune o retrospecţiune. La orice înmormântare imaginea celui care s'a dus se mai ridică odată rememorând un trecut din care crâmpeiele mai de seamă se desfac, ca să lumineze şi să explice o existenţă. Sfârşirea Austriei e sfârşirea unui proces istoric, un capitol încheiat dintr'o dramă stropită cu mult sânge. Fiecare dintre spectatorii neobişnuitei prăvăliri îşi va alege cu acest prilej subiectul de preferinţă, stăruind asupra perioadei care-l atrage mai mult din povestea răposatului imperiu. Vor fi deci nenumărate evocările paginilor din epoca strălucirii de odinioară şi se va pune în cumpănă cu diferite interpretări misiunea ce a avut să îndeplinească formaţiunea de stat dislocată azi.

Într'o mie de ani şi mai bine, de când s'a întemeiat provincia Ostmark de către Carol cel Mare, continuitatea ei politică a influenţat în mod direct soarta Europei. Cu deosebire însă dela suirea pe tron a lui Rudolf de Habsburg, la 1273, s'a resimţit necontenit urmărirea unei ţinte precise de către această dinastie cu speciale calităţi de adaptare la necesităţile vremii. Primind lozincile militante ale momentului şi luptând pentru realizarea lor, Habsburgii au ştiut da astfel conducerii lor de stat o legitimare care poate fi văzută şi prin prisma unor interese mai largi. În acest chip Austria şi-a avut semnificarea ei în cursul veacurilor, încadrată totdeauna în linia de conduită a unui comandament istoric. Dela rolul iniţial ce i s'a acordat de către înfăptuitor de-a fi un dig de stăvilire a năvălirilor barbare, ea a evoluat cu timpul asigurându-şi o preponderenţă pe continent, deţinând vreme îndelungată o situaţie de prima mână, îndrumând în mod categoric destinele atâtor neamuri. Mai ales din ziua în care imperiul roman al naţiunei germane a trecut în moştenirea Habsburgilor, se desprinde tot mai limpede patrimoniul luptelor ce-a dat şi a scopurilor spre care a tins cu o proverbială artă de guvernare. Fie că s'a afirmat ca pavăză a catolicismului, înfruntând năvala turcă sau vijelia reformaţiunii, fie că a păzit concepţia orânduirilor feudale cu îndărătnicie, sau a susţinut un echilibru permanent când faţă de tendinţele dominatoare ale Occidentului francez, când faţă de izbucnirile turburi ale penetraţiunii slave.

Austria prin sânge, prin intrigi sau încuscriri, şi-a afirmat rostul determinant în istoria lumii. Din această vastă şi îndelungă risipire de energie, secole de-a-rândul s'a ales o întinsă eflorescenţă de fapte şi oameni de idei şi instituţii, legate de numele ei. Toate, fireşte, stârnesc interesul posterităţii, fiindcă din ele se descifrează progresul uman. Cine nu se gândeşte cu emoţie bunăoară la apărarea Vienei în faţa cotropirii oştilor lui Kara Mustafa, care primejduia creştinătatea... Cine nu priveşte cu simpatie profilul lui Maximilian de Dürer în galeria dela Viena, cine nu resimte misterul sumbru al deşertăciunii omeneşti din căutătura amară a lui Carol Cvintul la Bado, prinsă de penelul lui Tizian? Da, istoria Austriei e o bună parte din istoria umanităţii. În cripta Capucinilor e aşezată la veşnică odihnă cenuşa năzuinţelor europene ale unei jumătăţi de mileniu.

Acest proces al integralităţii continentale, însă subt egida austriacă, s'a curmat odată cu ivirea pe orizont a principiului naţional, care punea în vedere o nouă delimitare de frontieră în temeiul consangvinităţii. Veacul al XVIII-lea cu rolul lui iconoclast în domeniul abstracţiunii, a mişcat din temelii bătrâna alcătuire, devenită de-a-dreptul anacronică la lumina ideilor liberatoare ale revoluţiei franceze. Coroana confecţionată la Viena după Austerlitz pentru o Austrie devenită imperiu dunărean, după ce sceptrul lui Carol cel Mare dela Aachen trecuse în mâna viguroasă a lui Napoleon, această coroană improvizată însemna întreruperea bruscă a vechei semnificări istorice din care preluda decompoziţia şi ruina. Această Austrie, obstacol pentru unităţile naţionale de mult visate, înjghebare administrativă fără substrat sufletesc, stat poliţist fără conţinut moral şi fără coeziune politică, perpetuat în puterea inerţiei, n'a răspândit decât o atmosferă de cadavru care-şi aştepta îngroparea. În suta de ani cea din urmă, conglomeratul etnic de subt Habsburgi prezintă astfel cel mai întunecat tablou al vieţii de stat, în care dezastrele militare s'au împletit cu strigătul de desrobire al popoarelor înduşmănite între ele, dornice de-o vieaţă de stat neatârnată, sfărâmând cătuşele stăpânului de ieri. După continue amputări de teritoriu, după ridicarea de state naţionale independente la graniţele ei, această Austrie despuiată de prestigiul trecutului, lipsită de un punct arhimedic pentru existenţa de stat, vetustă şi inactuală, fără o platformă de înţelegere a propriilor ei cetăţeni, îşi aştepta des-

membrarea ca un act de justiție întârziată pe un pământ în pragul primenirii.

Din această curbă sortită în analele omenirii, astăzi când ultimul rest al Austriei a dispărut ca națiune de pe harta Europei, pornesc amintiri, planuri și sugestii pentru atelierele de gândire care caută să pătrundă tainele fluctuației istorice. În măsura corelațiunii de ieri sau a legăturilor de mâne, de pretutindeni se pun acum în circulație cercetări și impresii pe urma decedării apropiate. Cum am putea să tăcem noi într'o asemenea clipă de transformare radicală a vieții de stat? Conștiința publică a țării noastre, oricât mocnește ea azi subt mutism de comandă, poate fi oprită să-și pună întrebări într'o problemă care răscolește un cortegiu de aduceri aminte? A murit Austria! Subt cupola Academiei Române, unde trebue să fie găzduit totdeauna instinctul vital al neamului, a tăcea pe această chestiune ar însemna că suntem cuprinși cu toții, sau de-o dureroasă eclipsă a celei mai elementare comprehensiuni, sau de-o prudență vecină cu lașitatea. Nici una nici alta nu ne-ar ierta-o în materie umbrele înaintașilor noștri, toate aceste chipuri de pe pereți pentru care mortul politic de azi a însemnat sbucium sau amare decepții de-o vieață întreagă...

În istoria românismului, Austria, timp de peste trei sute de ani a fost forța activă care ne-a priveghiat necontenit, când exploatându-ne pentru scopurile ei, când ținând seama ca străduințele de emancipare să ne fie paralizate. În negura vremii, trăgând toate ponoasele unei nenorocite configurații geografice, poporul nostru pe deplin conștient de diferențierea lui etnică, și-a măcinat energiile în mod constant ca între trei pietre de moară, subt apăsarea celor trei imperii vecine. Dintre cele trei, Austria a reprezentat totdeauna o tendință programatică de strivire metodică manifestată de câte ori expansiunea forțelor noastre s'a resimțit dintr'o parte sau alta. Impediment organic pentru toate năzuințele românești în materie politică a fost curtea dela Viena, a cărei foame de teritoriu a vizat în repetate rânduri principatele dunărene. În lupta de apărare a creștinătății în care s'a pus la contribuție sângele moldo-valah cu atât prisos de jertfă, Habsburgii nu numai că ne-au lipsit de sprijinul lor efectiv, dar ne-au tratat ca monedă de schimb și de câte ori în istorie ne-am îndreptat spre ei cu gând de izbăvire am plătit scump încrederea

rău plasată. Cea dintâi dovadă eclatantă şi pilduitoare e omorîrea lui Mihai Viteazu, captat de făgăduinţele imperiale pentru ţelul lor egoist şi sacrificat din primul moment când i-a mijit un îndemn de independenţă. Austria, urmărind în jocul diplomatic învrăjbirea popoarelor de subt sceptrul ei pentru a le putea domina, în realitate nu făcea decât să pună în valoare cu mult meşteşug o reţetă de exploatare în folosul propriu. În această privinţă, învăţămintele tuturor supuşilor ei de odinioară sunt la fel. Cât de sugestivă e de pildă tânguirea cronicarului săcuiu din veacul al 18-lea Mihai Cserei: „Jugul de lemn al Turcilor ne-a fost greu, am vroit să-l aruncăm de pe grumazul nostru, ne-am pomenit însă cu jugul de fier al Austriei care apasă mult mai puternic... Învaţă Transilvanie!".

Concomitent cu politica de echilibru, rezultând din pulverizarea tuturor, s'a ivit mai târziu ideea unei preparaţii în vederea statului unitar pentru care convertirea la catolicism apărea ca primă etapă. Din această concepţie şi probabil din gândul de-a produce o ruptură sufletească cu românismul de peste munţi, s'a urzit proiectul unirii noastre cu Roma, pe urma căruia optzeci de ani şi mai bine ortodoxia din Ardeal a rămas văduvită de orice ierarhie bisericească. Ni s'a dat deci o lovitură crâncenă cu planul bine chibzuit al desfiinţării, ştiindu-se la Viena că cel mai de seamă criteriu al naţionalităţii la noi e altarul strămoşesc. De altfel regimul stăpânirii Ardealului de către Habsburgi, după întronarea lor la 1688, a însemnat pomparea sistematică a tuturor izvoarelor de vieaţă spre metropolă.

Un tablou nemerit al vremii ne dă colegul nostru Lupaş, în cartea lui „Răscoala ţăranilor din Transilvania în anul 1784": „Expansiunea austriacă se anunţa şi în Transilvania, ca şi în alte provincii, prin obişnuita treime de crainici, deopotrivă de primejdioşi: călugărul iezuit, agentul fiscal şi generalul împărătesc. De mrejile celui dintâi avea motive să se teamă nu numai locuitorii de baştină, toţi credincioşi ai bisericii ortodoxe, dar şi numeroşi protestanţi ardeleni, cărora principatul vasal turcilor le asigura o situaţie dominantă. De exploatările celui de-al doilea nu putea fi nimeni bucuros mai ales în acele timpuri de perpetuă criză economică, pricinuită atât prin cheltuelile îndelungatului războiu, cât şi prin risipa excesivă a cercurilor conducătoare şi prin jafurile organizate de funcţionarii superiori. Iar în ce pri-

veşte felul de-a se comporta al armatei austriace e de ajuns să înregistrăm mărturia unui cunoscător al situaţiei, cum era ofiţerul Flämitzer dela justiţia militară, care spunea fără înconjur că cruzimea acestei oştiri e mai mare decât a celei turceşti, întrucât până şi comandantul celei mai mici unităţi îşi consideră postul ca o mină de aur, strângând capital din sudoarea de sânge a locuitorilor şi trăind în lux fără măsură".

Am smuls aceste rânduri veridice ca să se vadă amărăciunea Ardealului românesc al acestei vremi, în care s'a zămislit răscoala lui Horia. Strangulat de Unguri, românismul a găsit ureche surdă la Viena, al cărei împărat se complăcea adeseori în gesturile liberale ale unui filosof împrietenit cu îndreptăţirea sau indulgenţa „drepturilor omului". Istoriografia noastră va lămuri cu vremea rostul umbletelor ţăranului din Albac pe la Burgul împărătesc, adevărul crud însă e că, cu toată legenda clemenţei imperiale şi-a protestării de sus împotriva nemeşilor unguri, rebelii noştri au fost prinşi de armata Habsburgilor şi traşi pe roată la Alba-Iulia, subt oblăduirea pajurei cu două capete.

Subt aceeaşi emblemă s'a vărsat mai târziu sângele nostru în războaiele napoleoniene, în care am albit câmpiile Europei cu oase româneşti din Ardeal... Sinistră tragedie a unui popor care murea fără să ştie de ce. Ce aveam noi să oprim, cu pieptul, avalanşa de foc a înfricoşatului corsican, pornit în numele unor lozinci desrobitoare pe seama bieţilor iobagi, în a căror nemărginită suferinţă muiată în lacrimi se înfiripase cântecul unei licăriri de nădejde: „Bună Parte, de departe, vine să ne dea dreptate"? Pentru ce muşcam noi în ţărână la Wagram şi la Aspern? Pentru păstrarea orânduielilor feudale, pentru teoriile de sfântă alianţă ale lui Metternich, pentru triumful principiului monarhic de esenţă divină atacat de jacobini? Nimic, un tragic paradox, ecatomba noastră nu avea nici înţeles, nici justificare.

Şi cu toate acestea, n'am spune adevărul întreg, dacă n'am recunoaşte că în cugetul nelămurit al naţiei din Ardeal era o rază de credinţă care radia spre tronul împărătesc dela Viena. De unde venea, cine-o chemase la vieaţă? De sigur, subt impulsul faimosului dicton „divide et impera", Viena pentru a salva jocul aparenţelor a lansat în cursul vremii, sporadice gesturi de încurajare Românilor din Ardeal. Era şi-o formulă de înfrângere pentru

veleităţile nobilimii maghiare, care-şi accentua exigenţele, această pipăire discretă era şi un mijloc de alimentare a devotamentului unor mase populare fără ocrotire.

Raza de nădejde însă din psihologia ardeleană se aseamănă mai mult cu picătura de lumină care pătrunde după zăbrelele unei închisori. Românii ardeleni, având în faţă pe Unguri ca duşman imediat, nu luau seama cum se fierbe soarta lor în cazanul alchimiei dela Viena. În cumplita încercuire se localizau cu ura lor asupra vrăjmaşului nemijlocit şi nu vedeau pădurea, de copaci... Se mai adăoga negreşit, ca un element de ordin moral mentalitatea patriarhală a unui popor de ţărani, — care din tradiţii străvechi, din basme şi din sfinte citanii îşi transmitea din generaţie în generaţie ca o zestre a unui traiu chinuit această oftare spre „prea înălţatul chezaro-crăiesc scaun”. Pe acest fond sufletesc, pe mitul mincinos al acestei autosugestii scump plătită s'au grefat la noi atitudini şi directive, încercându-se chiar cu oareşcare accente de pseudocerebralitate, înjghebarea unei doctrine politice. În acest chip se explică la răspântii grele postura în care s'a găsit românismul din Ardeal faţă de Habsburgi. La 1848 bunăoară, — când ideea naţională ţinea subt ipnoza ei simţirea neamului — Ardealul nostru a sprijinit Viena pe aceeaşi linie a sacrificiului inutil. Rănile locale au fost şi de astădată mai poruncitoare cu durerea lor decât dogmele de ordin general care povăţuiau gândirea europeană. De aci bifurcaţia de judecată a fruntaşilor români, de atunci, de pe amândouă crestele Carpaţilor : Bălcescu de o parte, Şaguna de alta. Lui Avram Iancu, doar, ca un impuls al unor patimi străvechi, ca o adiere misterioasă deslipită din gorunul lui Horia, i-a preluat ingratitudinea Austriei...

De fapt principiul naţional infiltrase germenul pierzării în larga alcătuire amorfă. Organismul de stat se sguduia în catapeteasma lui. Identificarea graniţelor etnice cu cele politice a început să schimbe faţa lumii. Procesul istoric nou pornit a prins să-şi dea roadele în toate părţile, măturând lumea de odinioară şi supunând totul în cale cu puterea fatalităţii. Austria era dinamitată şi se surpa din temelii... Consecinţele se ştiu : Magenta, Solferino, Königgraetz... Un aer de putregaiu se simţea împrejur, în care intervenise parcă şi aripa destinului implacabilă ca în tragediile antice, fulgerând dinastia de Habsburg...

O neagră prevestire din televiziunea teribilă a poetului ungur Petöfi părea a se ivi pe orizont.

Precum s'a risipit Ierusalimul
Aşa şi tu eşti menită peirii,
Austrie,
Şi ca stăpânii lui, bătuţi de vânturi
Cezarii tăi vor pribegi în lume...

De altfel, curtea dela Viena a înţeles însăşi, glasul de osândă al vremii şi prin încheierea dualismului la 1867, indicând viitor centru de greutate Budapesta, a iscălit sentinţa de moarte a Austriei istorice... Popoarele au desluşit că zorii unirii naţionale se pregătesc şi pe deasupra graniţelor s'au întins mâni frăţeşti în toate colţurile... Românismul a intrat şi el în făgaşul proaspăt... Cu o intuiţie sigură, scria după dualism Alexandru Roman în *Federaţiunea* dela Budapesta: „Dualismul austro-ungar va fi sau primul pas spre federaţiune sau ultimul spre disoluţiunea monarhiei habsburgice". Cauza noastră nu mai era o plângere izolată, ea se angrena în necesităţile transformării continentale, menite să se desfăşoare mai curând sau mai târziu conform legilor fireşti ale unui proces de biologie politică. Avea atâta dreptate vizionarul italian Mazzini în cuvântul lui către Români: „Voi nu veţi avea neatârnare, libertate şi dreptate, până nu vor cădea mai întâi împăratul dela Viena şi Ţarul Rusiei"...

Evenimentele se cunosc.

Austria şi-a urmat faţă de noi linia veche, aceeaşi ostilitate surdă, dusă până la sfârşit. Din clipa în care principiul naţional a devenit evanghelia noastră, duşmănia era iremediabilă. Una din cele două părţi nu-şi putea atinge scopul final al existenţii, decât prin moartea celeilalte. De aceea, în mod firesc, Viena s'a împotrivit, la toate momentele, consolidării de stat a românismului: Unirea Principatelor, alegerea Dinastiei străine, războiul de independenţă, proclamarea Regatului... Paralel, a contribuit la grandoarea efemeră a Ungariei, angajată la aceeaşi vină organică, supusă deci aceleiaşi legi. La lumina acestor adevăruri s'a săvârşit rectificarea de conştiinţă a Ardealului, unde procesul Memorandului dela Viena, a fost ultimul accent prin care s'a consumat cântecul trist al veacurilor de obidă la treptele Tronului.

Ce-a urmat de aci înainte se ştie.

Războiul punând încă odată pe primul plan revendicările principiului național, Austro-Ungaria s'a dislocat și alături de alții a rodit unitatea noastră.

Încă odată s'a adeverit cuvântul poetului:

„Das alte stürzt, es aendert sich die Zeit
Und neues Leben blüht aus den Ruinen".

Zilele trecute la Viena s'a deschis cea dintâi pagină în cartea nouă a Austriei contopite definitiv cu poporul german într'o singură țară.

Cine a asistat la acest spectacol al unirii n'a fost sbiciuit numai de-o adevărată răscolire de reminiscențe istorice, dar și de multiple sensații în fața zilei de mâne. Ca printr'o baghetă magică bătrâna capitală cutremurată în toată ființa ei a renăscut cu acest prilej într'un praznic fără pereche. În fâlfâiri de steaguri, în ploaie de flori și nesfârșite urale, milioanele coborîte în stradă primeau defilarea armatei germane. Un spectator obiectiv al acestei deslănțuiri frenetice rămânea copleșit de gânduri și întrebări. Ce miracol a putut smulge din populația Vienei acest delir necunoscut? De unde-și luau nervii și chiotul fanatic acești buni burghezi, atât de blânzi până eri, îngăduitori și sceptici în colocviul lor cu străinii? De unde resorturile de pasiune elementară care nu se putea bănui odinioară la această lume poleită de bună cuviință, lume mai mult de suprafață decât de adâncime? O uriașă transformare a aspectului de mase, o svârcolire colectivă nevăzută încă, ruptă parcă din zilele unei cronici medievale. De unde veneau toate acestea? Nu era decât un singur răspuns pentru nenumăratele puncte de întrebare. Ideea națională, taina nepătrunsă a sângelui. Legea cea mai puternică și cea mai sfântă a solidarității umane, ea stăpânea această nebună încleștare de oameni.

Sărbătoarea de deunăzi, urmează încă înainte la Viena, ea nu poate fi privită altfel decât prin prisma continuității unei idei care-și duce mai departe biruințele cu o logică neîndurată și fără apel. Dispariția Austriei și înglobarea ei în Germania era virtual decisă din momentul în care a fost redusă la o identitate de teritoriu etnic. Numai o lipsă totală de comprehensiune istorică mai putea admite ca în furtunoasa recrudescență postbelică a principiului național această unire politică să nu se desprindă

ca un fruct copt al unei desăvârşite intimităţi sufleteşti. Nici-un tribunal de gândire obiectivă nu era în stare să menţină o astfel de desbinare în acelaşi trup. Cu deosebire judecata noastră a Românilor, care suntem beneficiarii fireşti şi târzii ai principiului naţional, ca şi sentimentul nostru de dreptate ne interzic să tragem la îndoială pornirea Germanului dela Augsburg de-a se uni cu Germanul dela Linz, înţelegând pe deplin că dacă am cădea într'o asemenea erezie am legitima încercarea duşmanilor României care în orbirea lor ar îndrăsni să susţină vreodată că Românii dela Mureş n'ar fi dorit să se unească cu Românii dela Jiu. Nu, dreptatea este o platformă morală cu aceleaşi consecinţe şi obligaţii pentru toţi, de aceea în unirea recentă a Austriei cu Germania văzând un act perfect justificat, noi îl înregistrăm ca un rezultat definitiv al istoriei contemporane, cu care trebue contat în echilibrul european.

Această configuraţie de stat, însă schimbată în Europa centrală, aduce după sine o serie de radicale modificări de ordin diferit, care nu pot fi atrase în raza constatărilor noastre actuale. Câteva totuşi trebuesc amintite, fiindcă ne privesc direct şi retăcerea lor ar putea fi socotită ca o umbrire voită a realităţii.

Mai întâi reţinem problema lichidării Habsburgilor pe urma contopirii germane. Legitimismul austriac în mod natural poate fi considerat astăzi un capitol închis. Pentru statele succesorale e o reală binefacere această înlăturare a unor posibilităţi de sugestie, care, fără a fi fost primejdioase, fluturau încă vagi şi neplăcute amintiri din trecut...

Un însemnat şi necontestat eveniment e şi înfrângerea lui Israel care se desface din trecerea Vienei subt jurisdicţia germană. Să ne fie îngăduit a-l atinge în treacăt, fireşte cu toate riscurile. Capitala de pe malul Dunării, se ştie, devenise de mult un centru de radiaţiune semită. Întreg veacul al nouăsprezecelea în care stăpânirea austriacă prin însăşi compoziţia interioară polietnică a vieţii de stat, nu era în stare să afişeze în mod constant o pecete naţionalistă, ovreimea s'a infiltrat necontenit în oraşul de reşedinţă al curţii imperiale. În atmosfera cosmopolită care se crease, Ovreii într'un număr exorbitant şi-au pus în lucrare cunoscuta lor reţea de acaparare în etape. Mai întâi bănci, comerţ, industrie, jurnalism şi pe urmă literatură. Influenţa lor de acum patruzeci de ani era atât de cotropitoare, încât a fost nevoie de-o

violentă redeşteptare în sens naţional creştin subt Lueger. Odată cu prăbuşirea Habsburgilor, — în Viena de după războiu, — agitată, fără stăpân subt patronajul dela Geneva, Ovreii şi-au impregnat tot mai mult caracterul lor bine definit. Paralel cu formula socialistă instalată pentru multă vreme la conducerea oraşului, ovreimea a făcut să se resimtă tot mai evident aici distrucţiunea parazitară. Dincolo de planul economic o specială ambianţă s'a înfiinţat pentru ocrotirea lui Israel. Prin presă, prin teatru, prin muzică, ahasverismul internaţional îşi punea în circulaţie clişeele cunoscute. Un aer particular cu vagi adieri de Tel-Aviv începuse să se răspândească împrejurul trofeelor venerabile ale creştinismului luptător odinioară şi nu era greu pentru un observator mai desgheţat să desluşească nota tot mai anacronică a admirabilei Stephans-Kirche în mijlocul forfotelii de pe stradă. Viena zi cu zi se detaşa din cadrul străvechiu, nu mai păstra decât în pietre rezonanţa seculară, de altfel sgomotoasă şi frivolă, prin tot spiritul ei curent Viena se iudaiza. Ei bine, această disonanţă inoportună, infuziune de desagregare în inima Europei, s'a frânt. Reparaţia arică a început la Viena, totul va merge înainte pas cu pas, după un plan bine închegat. Pentru cine cumpăneşte liniştea de mâne în temeiul unei vieţi cu raporturi precizate dela neam la neam, pentru cine crede într'o civilizaţie care va avea la bază specificul naţional, deparazitarea semită a Vienei apare ca un act de salubritate internaţională. Din punct de vedere românesc noi nu putem urmări decât cu simpatie şi cu un impuls de auto-mustrare o operaţie care aici mai are de aşteptat încă. O singură obiecţiune în legătură cu viitorul exod dela Viena. Ar fi indicat poate, în situaţia noastră de păgubaşi păţiţi, astăzi când trebile publice din ţară primesc în toate amănuntele directa binecuvântare a celei mai înalte căpetenii bisericeşti, — ar fi indicat să aplicăm prudentul adagiu liturgic: „Uşile, uşile...—cum am zice noi: vămile, vămile...— cu înţelepciune să luăm aminte".

Ne pierzând din vedere nici faptul că în noua stare de lucruri dela Viena s'au împrăştiat pionii acţiunii subterane ai Kominternului, — nu ne îndoim că siguranţa şi purificarea Europei au avut de câştigat pentru viitor.

În orice caz românismul, văzând în rânduirea recentă de stat o consfinţire a unei doctrine din care derivă propriile sale drepturi, priveşte cu încredere şi linişte ziua de mâne..

TABLA DE MATERII

ACEST VOLUM S'A TIPĂRIT
ÎN ATELIERELE S.A.R.
„CARTEA ROMÂNEASCĂ" DIN
BUCUREŞTI B-DUL REGELE
CAROL I, Nr. 3. REG. CO-
MERŢULUI Nr. 311/935 SOC.
ILFOV, ÎN LUNA IULIE 1942.

44556—942

PREȚUL LEI 250.—